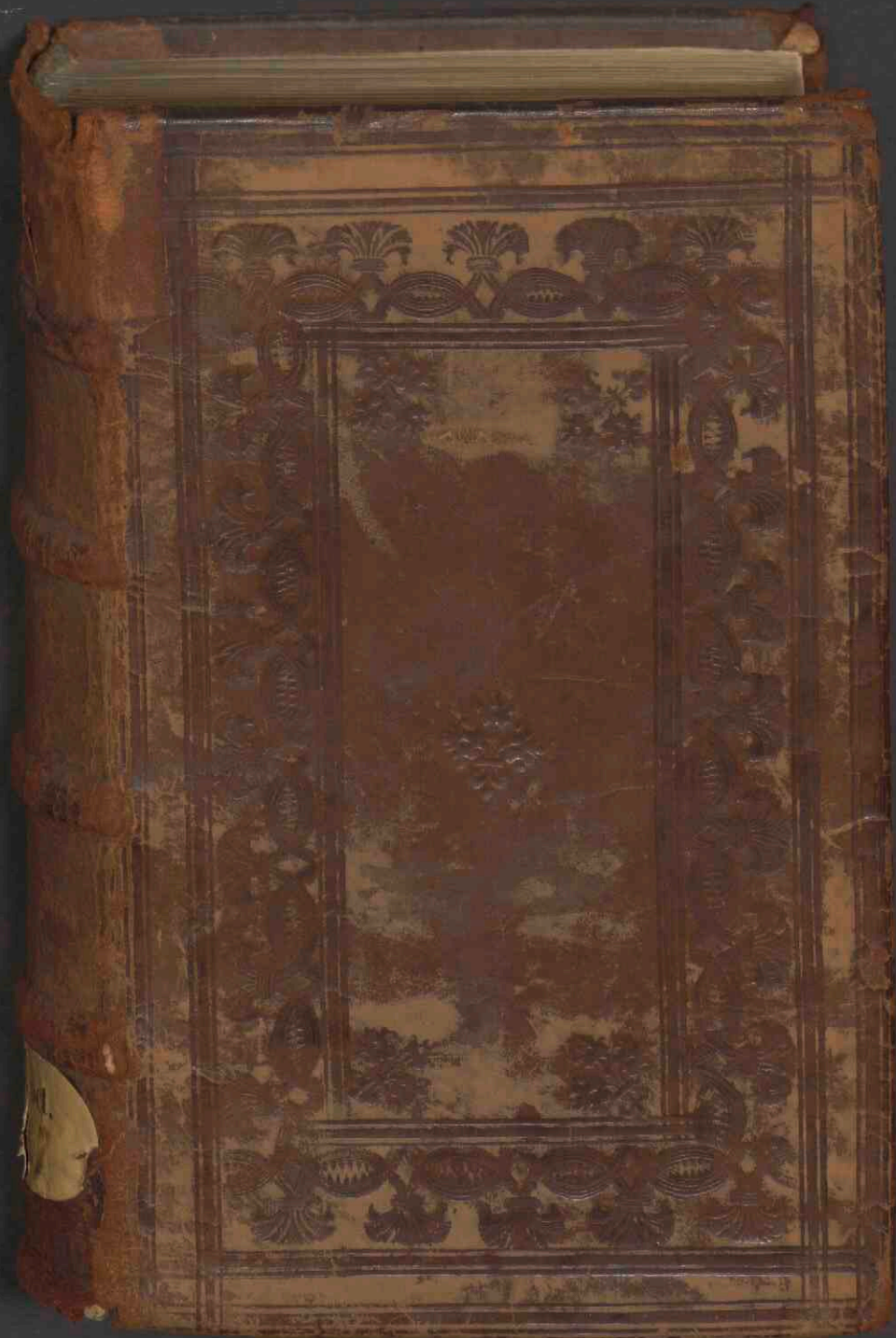

C. Crispi Sallustii De c??[n]iuratione Catilinæ : Eiusdem De bello Iugurthino. Eiusdem oratio c??[n]tra M.T. Ciceronem. Portij Latronis declamatio contra L. Catilinam. Orationes quædam ex libris historiarum C. Crispi Sallustij.

<https://hdl.handle.net/1874/420929>

Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell Huybert van Buchell (1513-1599)

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

This book is part of the Van Buchell Collection Huybert van Buchell (1513-1599)

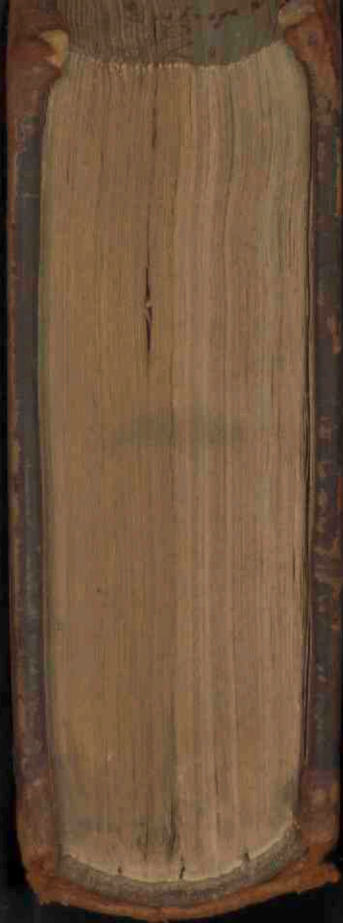
More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

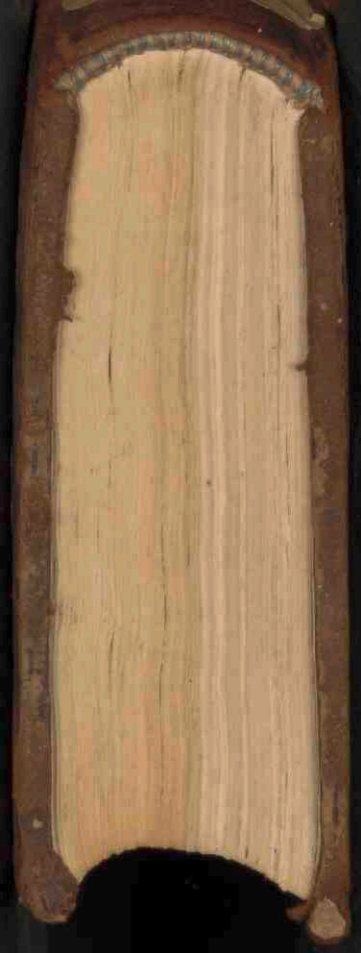
- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

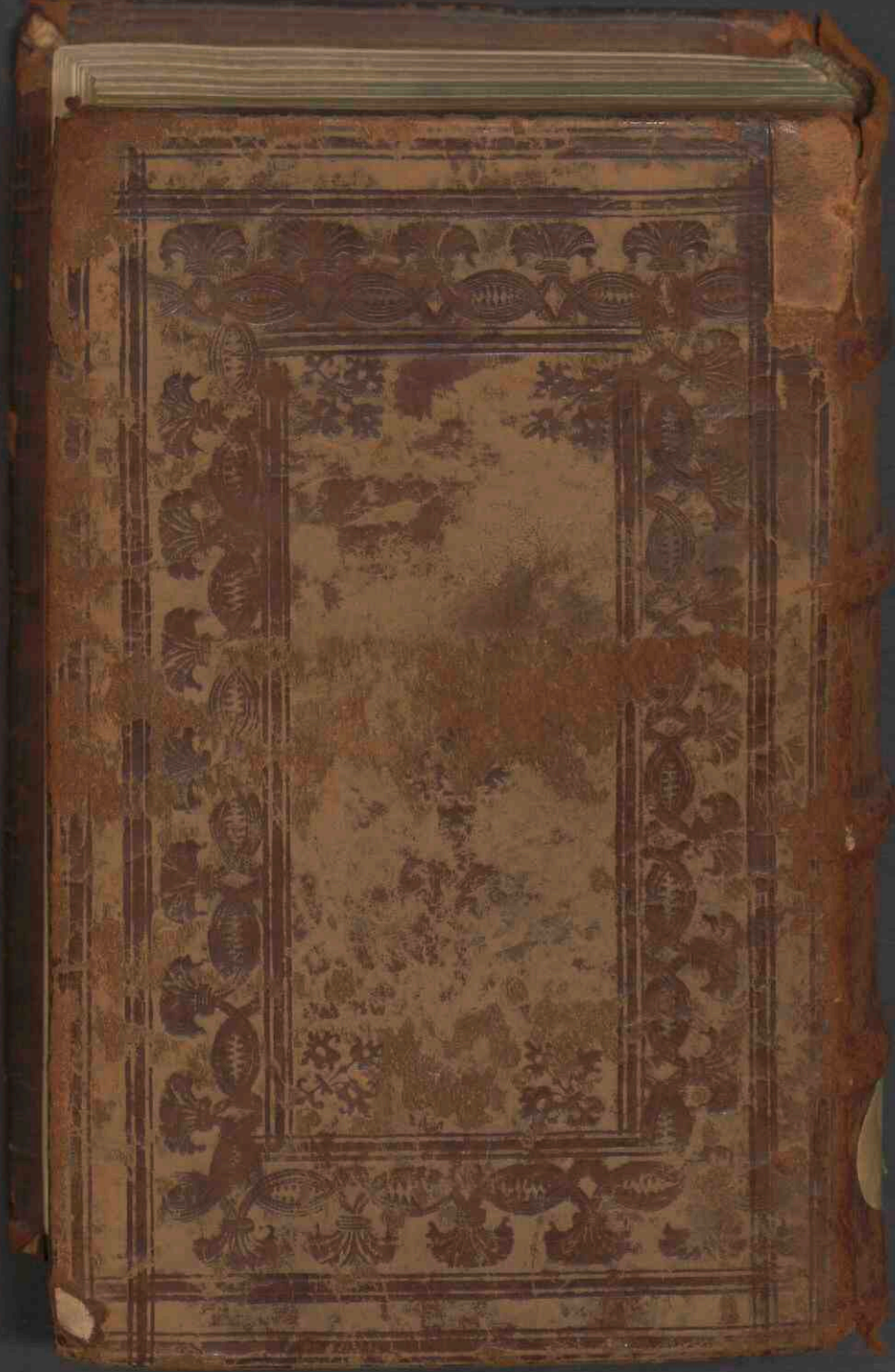
X. oct.

170

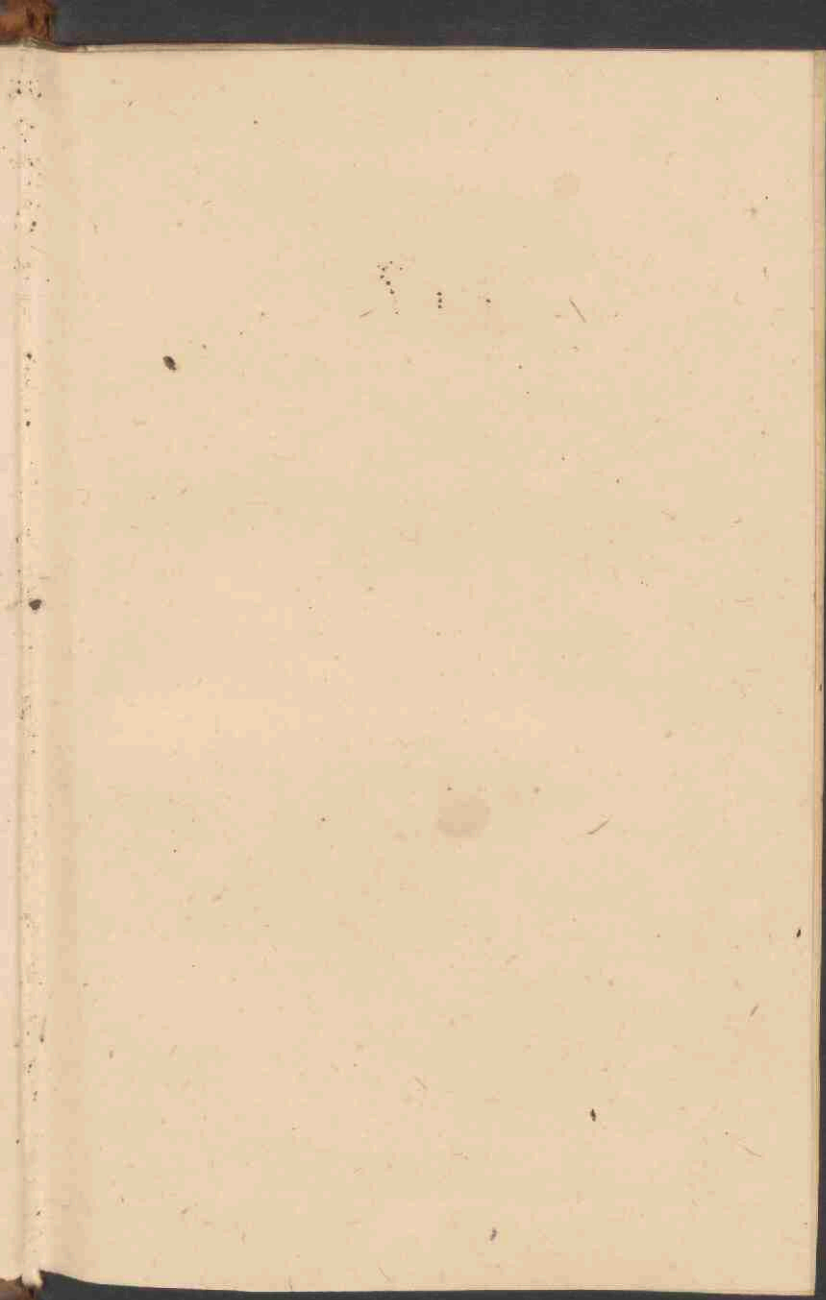
0
Guthrie

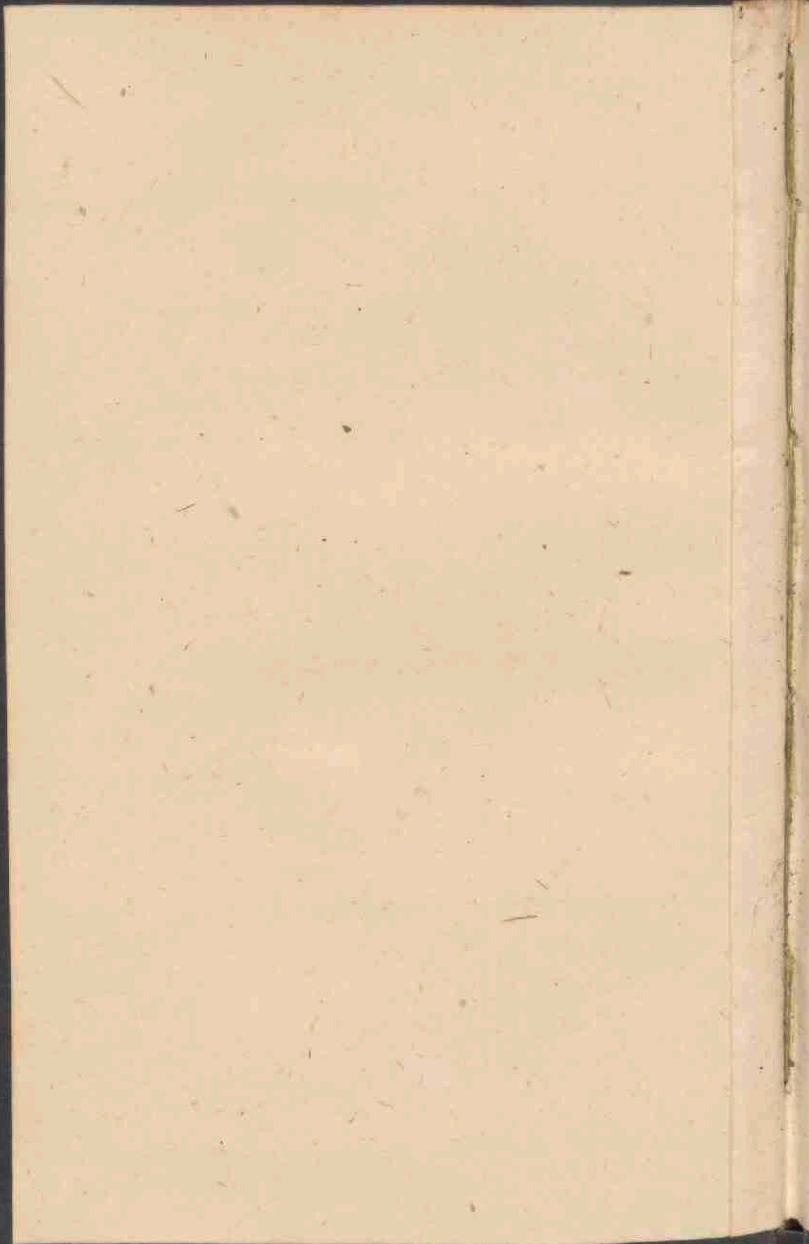

X. oct.

117

1511
EJA liber Huberti de Buchell
Ad sanctam maria ~~Tras~~ q

H. 80 117

N. 80 A.

C. CRISPI
SALLUSTII DE
coniuratione Catilinae.

Eiusdem de bello Iugurthino.

Eiusdem oratio contra M.
T. Ciceronem.

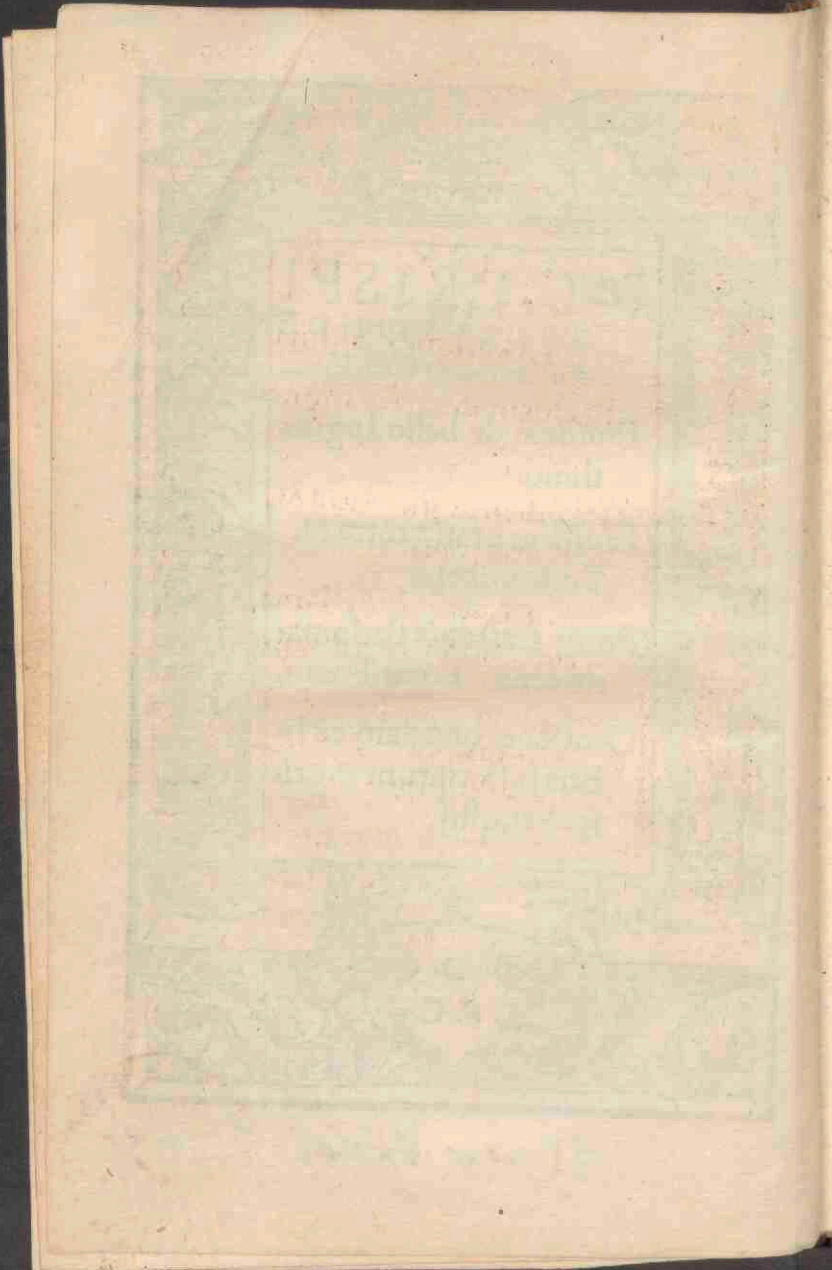
Portij Latronis declamatio
contra L. Catilinam.

Orationes quaedam ex libris
historiarum C. Crispi
Sallustij.

D.
S. C.

Ex dono Buchely

2
LECTORI

BENE AGERE.

LEGEBAMVS ALIQUANDO PER OTIUM CRISPI SALVSTII CATILIANAM, & IUGURTHAM: QUÆ HISTORIÆ VERÆ

fidem eorum faciunt, quæ de autore ipso professus est Martialis in hunc modum,

Hic erit (vt perhibent magnorum corda virorum)

Crispus Romana primus in historia. In ijs vero historijs quia inter legendum multa deprauata, & in nonnullis variantia occurrerunt: Aldi Romani, & Philippi Beroaldi exempla, præter ea antiquissimum vnum, cum eo contulimus, quod ab Hieronymo Aleandro, vt Græce ac Latine,

ita rerum antiquarū peritissimo Parisijs erat castigatum: perfecimusq; nostra diligentia, vt emēdato ex tribus vno volumine Sallustius in pristinā suā integritatem restitueretur. Declamationem Portij Latronis in Lucium Catilinam, Quasdam etiam orationes ex libris historiarū C. Crispi Sallustij, cum nusquā verius addi potuissent, subiunximus. Orationes autem M. T. Ciceronis quatuor contra Catilinam, q̄ potius Ciceronis operibus adiungendæ forent, & Ciceronis opera (saltem bona pars) extent: seposuimus.

**Lege lector, & industriam
nostram probabis.**

C. CRISPI SALLVSTII LIBER
DE CONIVRATIONE
CATILINAE.

Mnas Homines, qui sese studēt prestare ceteris animātib⁹, summa ope niti decet, ne vitā silērio transigāt, veluti pecora, quę natura, prona atq; ventri obedientia finxit.

Sed omnis nostra vis, in animo & corpore sita est. Animi imperio, corporis seruitio magis vtimur. Alterum nobis cum dijs, alterū cōmune est cum belluis. Quo mihi rectius esse videtur, ingenij, q̄ virium opibus gloriā querere: & (quoniam vita ipsa, qua fruimur, breuis est) memoriam nostrī q̄ maxime longam efficere. **NAM DIVITIARVM** & formę gloria, fluxa atque fragilis est. **VIRTVS**, clara, aeternaq; habetur. Sed diu magnū inter mortales certamen fuit, v'ne corporis, an virtute animi res militaris magis procederet. **NAM ET PRIVS QVAM** incipias, consulto: & vbi consulueris, mature factū opus est. Ita vtrūq; per se indigens, alterum alterius auxilio eget. Igitur initio Reges (nam in terris nomē imperij id primum fuit) diuersi, pars ingenij, alij corpus exer-
a.iiij

CONIVRATIO

cebant. Etiã tum vita hominũ sine cupiditate agitabatur. Sua cuiq; satis placebant. Postea vero quã in Asia Cyrus, in Græcia Lacedæmonij & Athenienses cœpere vrbas, atq; nationes subigere, libidinẽ dominandĩ causam belli habere, maximã gloriam in maximo imperio putare: tum demum periculo atq; negotijs compertum est in bello plurimũ ingeniũ posse. **QVOD SI REGVM,** atque imperatorũ animi virtus, in pace ita, vt in bello valeret: equabilius, atque constantius sese res humanæ haberent, neque aliud aliò ferri, neq; mutari, ac misceri omnia cerneret. Nam imperium facile his artibus retinetur, quibus initio partum est. **VERVM VBI** pro labore, desidia: pro continentia & æquitate, libido atq; superbia inuasere: fortuna simul cum moribus immutatur. Ita imperium semper ad optimum quenque à minus bono trãffertur. Quæ omnes arãt, nauigãt, ædificant: virtuti omnia parent. Sed multi mortales dediti ventri atq; somno, indocti, incultiq;: vitam sicuti peregrinantes trãsegeret: quibus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit. Eorum ego vitã mortemq; iuxtã æstimo: quoniã de vtraque siletur. **VERVM ENIMVERO** is demum mihi vincere atq; frui anima videtur, qui aliquo negotio intëtus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam quærit. Sed in ma

gna copia rerum, aliud alij natura iter ostendit. PVLCHRVM EST benefacere Reipub. etiam benedicere haud absurdū est. vel pace, vel bello clarum fieri licet. & qui fecerit, & qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. Ac mihi quidem tamen haud quaquam par gloria sequatur scriptorē & autorem rerum, tamen in primis arduū videtur res gestas scribere. Primum, quod factis dicta sunt exæquanda. de hinc, quia plerique quæ delicta reprehēderis: maleuolentia & inuidia dicta putant. Vbi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quæ sibi quisque facilia factu putat, æquo animo accipit: supra ea, veluti ficta pro falsis ducit. Sed ego adulescētulus inītio (sicuti plerique) à studio ad Remp. latus sum, ibi que mihi multa aduersa fuere. Nam pro pudore, pro abstinentia, pro virtute, audacia, largitio, auaritia, vigeabant. quæ tamen animus aspernabatur, insolens malarū artium: tamen inter tanta vitia, imbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur, ac me cum ab reliquis malis moribus dissentirē, nihilo minus honoris cupido eadem, quæ cæteros fama atque inuidia vexabat. Igitur vbi animus ex multis miserijs, atque periculis requieuit, & mihi reliquam ætatē à Rep. procul habendam decreui: non fuit cōsiliū, socordia atque desidia bonum otium conterere, neque vero agrum colendo aut ve-

CONIVRATIO

nando, seruilibus officijs intentū ætatē agere, Sed à quo incepto studio me ambitio mala detinuerat, eodem regressus, statui res gestas populi Romani captim (vt quæq; memoria digna videbatur) perscribere, eo magis, quod mihi à spe, metu, partibus Reip. animus liber erat. Igitur de Catilinæ cōiuratione, q̄ verissime potero, paucis absoluanam id facinus in primis ego memorabile existimo, sceleris atq; periculi nouitate. De cuius hominis moribus, pauca prius explananda sunt, quàm initium narrandi faciam.

Lucius Catilina nobili genere nat⁹, fuit magna vi & animi & corporis: sed ingenio malo prauoq;. Huic ab adolescentia, bella intestina, cedes, rapinæ, discordia ciuilis grata fuere: ibiq; iuuentutē suam exercuit. Corpus patiens inediæ, vigiliæ, algoris, supra quàm cuiquā credibile est. Animus audax, subdolos, varius, cuiuslibet rei simulator ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, satis loquentiæ, sapientiæ parum. Vastus animus: immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllæ, libido maxima inuaserat Reipu. capiundæ: neq; id quibus modis adsequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquā pensi habebat. Agitabatur magis magis que in dies ferox animus, inopia rei familiaris, & conscientia sce-

lerum: quæ vtraq; his artibus auxerat, quas
 supra memorauî. Incitabant præterea corru-
 pti ciuitatis mores, quos pessima ac diuersa
 inter se mala, luxuria atq; auaritia, vexabãt.
 Res ipsa hortari videtur (quoniam de mori-
 bus ciuitatis tempus admonuit) supra repe-
 tere: ac paucis instituta maiorum domi, mi-
 litiaeq; quo modo Remp. habuerint, quan-
 tamque reliquerint, vt paulatim immutata,
 ex pulcherrima, pessima ac flagitiosissima fa-
 cta sit, differere. Urbem Romam (sicuti ego
 accepi) cõdidere atq; habuere initio Troia-
 ni, qui Ænea duce, profugi, incertis sedibus
 vagabãtur: cūq; his Aborigines, genus ho-
 minum agreste, sine legibus, sine imperio, li-
 berum atq; solutum. Hi postquã in vna mœ-
 nia cõuenere, dispari genere, dissimili lingua,
 alius alio more viuentes, incredibile memo-
 ratu est, q̃ facile coaluerint. Sed postquam
 res eorum ciuibus, moribus, agris aucta, sa-
 tis prospera, satisque pollens videbatur, si-
 cuti pleraque mortalium habentur: inuidia
 ex opulentia orta est. Igitur reges, populiq;
 finitimi bello tentare: pauci ex amicis auxi-
 lio esse. nam ceteri metu percussi, à periculis
 aberant. at Romani domi, militiaeq; intenti,
 festinare, parare, alius alium hortari, hostibus
 obuiam ire, libertatem, patriam, parentesque
 armis tegere. Post ubi pericula virtute pro-
 pulerant, socijs atque amicis auxilia porta-

CONIVRATIO

bant: magis'q; dandis, quàm accipiendis be-
 neficijs amicitias parabant: imperium legiti-
 mū, nomen imperij regium habebant. Dele-
 cti, quibus corpus annis infirmū, ingeniū sa-
 pientia validum erat: Reip. consultabant. hi
 vel etate vel curę similitudine, Patres appel-
 labātur. Post vbi imperium regiū (quod ini-
 tio conseruādæ libertatis, atq; augēdæ Reip.
 causa fuerat) in superbiā, dominationem'q;
 se cōuertit: immutato more, annua imperia,
 binos'que imperatores sibi fecere. Eo modo
 minime posse putabāt per licentiā insolesce-
 re animum humanū. Sed ea tempestate cō-
 pere se quisque magis extollere, magis'que
 ingeniū in promptu habere. Nā regibus, bo-
 ni, quàm mali suspectiores sūt: semper'q; his
 aliena virt⁹ formidolosa est. Sed ciuitas, in-
 credibile est memoratu, adepta libertate, q̄-
 tum breui creuerit: tāta cupido glorię ince-
 serat. Iam primū iuuentus, simul ac belli pa-
 tiens erat, in castris per laborē vsu militiam
 discebat: magis'q; ī decōris armis, & milita-
 ribus equis, quàm in scortis, atque cōiuijs
 libidinē agebant. Igitur talibus viris non la-
 bor insolitus, nō locus vllus, asper aut ardu-
 us erat: non armatus hostis, formidolus
 (virtus omnia domuerat) sed glorię maxi-
 mum certamen inter ipsos erat. Sic se quisq;
 hostem ferire, murū ascēdere, conspici dum
 tale facin⁹ faceret, properabat: eas diuitias,

eam bonam famã, magnamq; nobilitatē pu-
tabant. Laudis auidi, pecuniã liberales erãt.
Gloriam ingentē, diuitias honestas volebãt.
Memorare possem, quibus in locis maximas
hostiũ copias populus Romanus parua ma-
nu fuderit, quas vrbes natura munitas pu-
gnãdo cœperit, ni ea res longius nos ab ince-
pto traheret. Sed profecto FORTUNA
in omni re dominatur. Ea, res cunctas ex libi-
dine magis, q̃ ex vero celebrat, obscuratq;
Atheniensium res gestæ (sicuti ego existimo)
satis ample, magnificeq; fuere: verũ aliquã-
to minores tamen, quã fama feruntur. Sed
quã prouenere ibi scriptorum magna inge-
nia: per terrarum orbem, Atheniensium facta
pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea
fecere, virtus tanta habetur, quãtum verbis
ea potuere extollere preclara ingenia. At po-
pulo Ro. nunq̃ ea copia fuit: quã prudētissi-
mus quisque, maxime negociosus erat. I N
GENIUM nemo sine corpore exercebat.
optim⁹ quisq; facere, q̃ dicere: & sua ab alijs
benefacta laudari, quã ipse aliorũ narrare
malebat. Igitur domi, militiãq; boni mores
colebãtur. Cõcordia maxima: minima auari-
tia erat. Ius, bonũq;, apud eos non legibus
magis, q̃ natura valebat. Iurgia, discordias,
simultates cũ hostib⁹ exercebãt. ciues cũ ci-
uib⁹ de virtute certabãt. In supplicijs deorũ
magnifici, domi parci, i amicos fideles erãt.

CONIVRATIO

DVABVS his artibus, audacia in bello: vbi
 pax euenerat, æquitate, se'q; rem'q; publicā
 curabant. Quarū rerum ego maxima docu-
 menta hæc habeo, quòd in bello sæpius vin-
 dicatū est in eos, qui contra imperium in ho-
 stem pugnaverant, qui'que tardius, reuocati
 prelio, excefferant, quàm qui signa relinque-
 re, aut pulsi loco cedere ausi erāt: in pace ve-
 ro quòd beneficijs magis, quàm metu, impe-
 rium agitabant, & accepta iniuria, ignoscere
 q̄ persequi malebant. Sed vbi labore atque
 iustitia Respu. creuit, reges magni bello do-
 miti, nationes feræ, & populi ingētes vi sub-
 acti: Carthago emula imperij Romani à stir-
 pe interijt, cuncta maria, terra'que patebāt:
 seuire fortuna ac miscere omnia coepit. Qui
 labores, pericula, dubias atq; asperas res fa-
 cile tolerauerant: ijs otium, diuitiē'q; optan-
 de alijs, oneri miserix'que fuere. Igitur cupi-
 do primo pecuniæ, deinde imperij creuit.
 ea, quasi materies omnium malorum fuere.
NANQVE AVARITIA, fidem, probi-
 tatem, cæteras q; bonas artas subuertit. Pro-
 his superbiam, crudelitatem, deos negligere,
 omnia venalia habere edocuit. **AMBITIO**
 multos mortales falsos fieri subegit: aliud
 clausum in pectore, aliud in lingua promptū
 habere: amicitias, inimicitias'q; nō ex re, sed
 ex cōmodo æssimare: magis'q; vultum q̄ in-
 genium bonū habere. Hæc primo paulatim

crescere, interdum vindicari. Post, vbi con-
 tagio quasi pestilentia inuasit: ciuitas immu-
 tata, imperium ex iustissimo atque optimo,
 crudele intolerandumq; factum est. Sed pri-
 mo, magis ambitio, quam avaritia animos
 hominū exercebat. quod tamē vitium, pro-
 pitius virtuti erat. nam G L O R I A M, hono-
 rem, imperium, bonus, & ignauus æque sibi
 exoptant. Sed ille vera via nititur: hic (quia
 bonæ artes desunt) dolis atq; fallacijs contē-
 dit. A V A R I T I A, pecuniæ studiū habet,
 quam nemo sapiens concupiuit. ea quasi ve-
 nenis malis imbuta, corpus animumq; viri-
 lem effoeminat. Semper infinita, insatiabilis
 est: neq; copia, neq; inopia minuit. Sed post-
 quā de L. Sylla (armis recepta Rep.) bonis
 initijs malos euētus habuit: rapere omnes,
 trahere, domū alius, alius agros cupere, ne-
 que modum neq; modestiam victores habe-
 re, fœda crudeliaq; in ciuēs facinora facere.
 Huc accedebat quod L. Sylla exercitū, quē
 in Asia ductauerat, quo sibi fidū faceret, cō-
 tra morem maiorum, luxuriose, nimisq; libe-
 raliter habuerat. Loca amœna, voluptaria,
 facile in otio feroces militum animos molli-
 uerant. Ibi primū insueuit exercitus populi
 Romani amare, potare: signa, tabulas pi-
 ctas, vasa cœlata mirari, ea priuatim & publi-
 ce rapere, delubra spoliare, sacra profanaq;
 omnia polluere. Igitur hi milites, postquam

CONIVRATIO

victoriam sunt adepti, nihil reliqui victis fecere. Quippe SECUNDAE res, sapientium animos fatigant, nedum illi corruptis moribus victoriae temperarent. Postquam diuitie honori esse coepere, & eas gloria, imperium, potentia sequebantur: hebescere virtus, paupertas probro haberi, innocentia pro malevolentia duci coepit. Igitur ex diuitijs iuuentutem, luxuria atque avaritia cum superbia inuafere, rapere, consumere, sua parvipedere, aliena cupere: pudorem, pudicitiam, diuina, atque humana promiscua, nil pensi neque moderati habere. Operae pretium est, cum domos atque villas cognoueris, in urbium modum aedificatas, visere templa deorum, quae nostri maiores religiosissimi mortales fecere. verum illi delubra, deorum pietate: domos suas, gloria decorabant: neque victis quidquam, praeter iniuriae licentiam eripiebant. At hi contra ignauissimi homines, per summum scelus omnia ea socijs adimere, quae fortissimi viri victores reliquerant. proinde quasi iniuriam facere, id demum esset imperio vti. Nam quid ea memorare, quae nisi ijs, qui videre, nemini credibilia sunt: a priuatis compluribus subuersos montes, maria constrata esse: quibus mihi videtur ludibrium fuisse diuitie, quippe quas honeste licebat habere, abuti per turpitudinem properabant. Sed libido stupri, ganeae, caeterique cultus non minor incesserat: viros pati muliebria,

mulieres pudicitiam in propatulo habere: ves-
cendi causa, terra mariq; omnia exquirere:
dormire prius, quam somni cupidus esset: non
famem aut sitim, neq; frigus, neq; lassitudi-
nem operiri, sed ea omnia luxu ante capere.
Hæc iuventutem, ubi familiares opes dese-
cerant, ad facinora incendebant. Animus im-
butus malis artibus, haud facile libidinibus
carebat. eò profusius omnibus modis qua-
stui, atq; sumptui deditus erat. In tanta itaq;
tamq; corrupta ciuitate, Catilina (id quod
factu facillimum erat) omnium flagitiorum,
atq; facinorum circum se, tanquam stipato-
rum cateruas habebat. Nam quicumq; impu-
dicus, adulter, ganeo, alea, manu, ventre, pe-
ne bona patria dissipauerat, quiq; alienum æs
grande conflauerat, quo flagitium aut faci-
nus redimeret: præterea omnes undique pa-
ricidæ, sacrilegi, conuicti iudicijs, aut pro fa-
ctis iudicium timentes: ad hoc quos manus
atq; lingua, periurio aut sanguine civili ale-
bat: postremo omnes, quos flagitium, egestas,
cõscijs animus exagitabat, hi Catilinæ pro-
ximi, familiaresq; erant. Quod si quis etiã à
culpa vacuus in amicitiam eius incidere: quo-
tidiano vsu atq; illecebris, facile par, similisq;
cæteris efficiebatur. Sed maxime iuuenum vel
adolescensium familiaritates appetebat. eorum
ANIMI MOLLES, & ætate fluxi, dolis haud
difficiliter capiebantur. Nam ut cuiusq; studium

CONIVRATIO

ex ætate flagrabat, alijs scorta præbere, alijs
 canes atq; equos mercari: postremo neq; sū-
 ptui neq; modestiæ suæ parcere, dū illos ob-
 noxios fidosq; sibi faceret. Scio fuisse nōnul-
 los, qui ita existimarent, iuuentutē, quæ do-
 mum Catilinæ frequētabat: parum honeste
 pudicitiam habuisse. Sed ex alijs rebus ma-
 gis, quàm cuiquam id cōpertum foret, hæc
 fama valebat. Iam primum adolescens Cati-
 lina, multa nefanda stupra fecerat cum vir-
 gine nobili, cum sacerdote Vestæ: alia huius-
 modi cōtra ius, fasq;. Postremo capt⁹ amo-
 re Aureliæ Orestillæ, cuius (præter formam)
 nihil vnquam bonus laudauit: quòd ea, nu-
 bere illi dubitabat, timēs priuignum adultū
 ætate: pro certo creditur necato filio, vacuā
 domum scelestis nuptijs fecisse. Quæ quidē
 res mihi in primis videtur caussa fuisse faci-
 noris maturādi. Nanq; animus impurus, dijs
 hominibusq; infestus, neq; vigilijs neq; quie-
 tibus sedari poterat, ita conscientia mentem
 exagitatā vastabat. Igitur color ei exanguis:
 fœdi oculi: citus modo, modo tardus ince-
 sus: profusus ī facie, vultuq; vecordia inerat.
 Sed iuuentutem, quam (vt supra diximus)
 illexerat, multis modis mala facinora edoce-
 bat. ex illis testes, signatorésq; falsos commo-
 dare: fidem, fortunas, pericula vilia habere.
 Post, vbi eorum famam, atq; pudorem attri-
 uerat: maiora alia imperabat, si caussa pec-

candi in præsens minus suppetebat, nihilominus infontes, sicuti fontes circumuenire, iugulare: scilicet ne per otium torpescerent manus aut animus, gratuito potius malus, atque crudelis erat. His amicis sociisque confisus Catilina, simul, quod æs alienum per omnes terras ingens erat, & quod plerique Syllani milites largius suo usi, rapinarum & victorie veteris memores, civile bellum exoptabant: opprimendæ Reipublicæ. consilium cepit. In Italia nullus exercitus erat: Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat. ipsi, consulatum petenti magna spes. Senatus nihil sane intetus: tutæ, tranquillæ que res omnes. sed ea prorsus oportuna Catilinæ videbantur. Igitur circiter calendas Iunias, L. Cæsare, & C. Figulo consulibus, primo singulos appellare, hortari alios, alios tectare: alios opes suas, imparatam Reipublicæ. magna præmia coniurationis docere. Vbi satis explorata sunt quæ voluit, in unum omnes conuocat, quibus maxima necessitudo & plurimum audaciæ inerat, eò omnes conuenere senatorij ordinis, P. Lentulus Sura, P. Antronius, L. Cassius Loginus, C. Cethegus, P. Seruius Syllæ, Seruii filij, L. Vargunteus, Q. Annius, M. Porcius Lecca, L. Bestia, Q. Curius. præterea ex Equestri ordine, M. Fuluius nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius. ad hoc multum ex coloniis & municipijs domi nobiles.

CONIVRATIO

Erant præterea complures paulo occultius, consilij huiusce participes, nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur, q̄ inopia aut alia necessitudo. Ceterū iuuetus plerāq; sed maxime nobiliū, Catilinæ inceptis fauebat, quibus in otio vel magnifice vel molliteryiuere copia erat: incerta pro certis, bellū quàm pacē malebant. Fuere item ea tempestate qui crederent M. Licinium Crassum nō ignarum eius cōsiliij fuisse. quia Cn. Pompeius inuisus ipsi, magnū exercitum ductabat: cuiusvis opes voluisse contra illius potentiā crescere. simul confisum si coniuratio valuisset: facile apud eos se principē fore. Sed, antea item coniurauere pauci contra Remp. in quibus Catilina fuit: de qua, quàm verissime potero, dicā. L. Tullio & M. Lepido cōsulis: P. Antronius, & P. Sylla designati consules, legibus ambit⁹ interrogati, poenas deederant. Post paulo Catilina pecuniarū repetundarū reus prohibitus erat petere cōsulatū, quòd intra legitimos dies profiteri nequiuert. Erat eodē tempore Cn. Piso adulescens nobilis, summæ audaciæ, egens, factiosus, quē ad perturbandā Rempu. inopia atq; mali mores stimulabant. Cum hoc Catilina & Antronius, circiter nonas Decembris, cōmunicato consilio parabant in Capitolio Calendis Ian. L. Torquatum, & L. Cottam cōsules interficere: ipsi fascibus correptis Pisonē

nem cum exercitu ad optinendas duas Hispanias mittere. Ea re cognita, rursus in Nonas Februarias consilium caedis transtulerat. Iam tum non consulis modo, sed plerisque senatoribus pernitiē machinabantur. Quod Catilina ni maturasset pro curia signū socijs dare, eo die post conditā urbem Romā pessimum facinus patratū foret: quia nondū frequentes armati cōuenerant, ea res consilium diremit. Postea Piso in citeriorē Hispaniam questor pro praetore missus est, adnitiēte Crasso: quod eum infestū inimicū Cn. Pompeio cognouerat. Neq; tamen Senatus prouinciā inuitus dederat: quippe foedū hominē à Reipub. procul esse volebat, simul quia boni cōplures praesidiū in eo putabant, etiā tum potentia Cn. Pompeij formidolosa erat. Sed is Piso in prouinciā ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occisus est. Sunt qui ita dicunt, imperia eius iniusta, superba, crudelia, barbaros nequiuisse pati: alij autē, equites illos Cn. Pompeij veteres fidosq; cliētes volūtate eius Pisonē aggressos: nunq̄ Hispanos praeterea tale facinus fecisse, sed imperia saeva multa antea perpetratos. Nos eā rem in medio relinquemus. De superiori coniuratione satis est dictum.

Catilina ubi eos, quos paulo ante commemorauī, conuenisse videt: tametsi multa cum singulis saepe egerat, tamen in rem

CONIVRATIO

fore credens, vniuersos appellare & cohortari, in abditam partem ædium secedit, atque ibi omnibus arbitrīs procul amotis, orationē huiuscemodī habuit. Nī virtus fidesq; vestra satis spectata mihi foret: nequicq̄ oportuna res cecidisset: spes magna dominationis in manibus frustra fuisset: neque ego per ignauiam, aut vana ingenia, incerta pro certis captarem. Sed quia multis, & magnis tēpestatibus vos cognoui fortes fidosq; mihi: eo animus ausus est, maximū atque pulcherrimū facinus incipere: simul quia vobis eadem, quæ mihi bona mala'que esse intellexi. nam I D E M velle atque idem nolle, eademū firma amicitia est. Sed ego, quæ mente agitavi, omnes iam ātea diuersi audistis. Cæterū mihi in dies magis magisq; animus accenditur, cum consydero quæ conditio vitæ futura sit, nisi nosmetipsos vindicemus in libertatem. Nam postq̄ Respu. in paucorum potentiū ius atque ditionē concessit: semper illis Reges, Tetrarchę vectigales esse: populū & nationes stipēdia pendere: cæteri omnes, strenui, boni, nobiles atq; ignobiles vulgus fuimus, sine gratia, sine autoritate, his obnoxij, qb⁹ (si Respu. valeret) formidini essemus. Itaq; omnis gratia, potentia, honos, diuitiæ apud illos sunt, aut vbi illi volunt. Nobis reliquere pericula, repulsas, iudicia, egestatē. Quæ quousq; tandem patiemini ò fortissimi

viri! Nonne emori per virtutē præstat, quā vi-
 tam miseram atque inhonestā (vbi alienæ su-
 perbię ludibrio fueritis) per dedecus amitte-
 re? Verū enimvero pro deūm atque homi-
 num fidē, victoria in manu vobis est, viget
 ætas, animus valet: contra, illis annis atque di-
 uitijs, omnia cōsumere. Tantūmodo icoepto
 opus est: cætera, res ipsa expediet. Etenim
 quis mortaliū, cui virile ingeniū est, tolerare
 potest, illis diuitias superare, quas profundāt
 in extruendo mari, & montibus cœquādīs?
 nobis rem familiarē etiam ad necessaria des-
 esse: illos binas, aut amplius, domos conti-
 nuare, nobis Larem familiarē nusquā vllum
 esse: cū tabulas, signa, toreumata emunt, no-
 ua diruunt, alia ædificāt, postremo omnibus
 modis pecuniā trahunt, vexāt: tamen sum-
 ma libidine diuitias suas vincere nequeunt.
 At nobis est domi, inopia: foris, æs alienum,
 mala res, spes multo asperior. denique quid
 reliqui habemus, præter miseram animam?
 Quin igitur expergiscimini: enī illa, illa quā
 sæpe optastis, libertas. præterea diuitiæ, des-
 cus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna omnia
 ea, victoribus præmia posuit. Res, tempus,
 pericula, egestas, belli spolia magnifica ma-
 gis quā oratio mea vos hortētur, vel im-
 peratore vel milite me vtimini, neque animus
 neque corpus aberit vobis. hæc ipsa (vt spes-
 ro) vobiscū vnā consul agam, nisi (forte anis-

CONIVRATIO

mus me fallit) & vos seruire magis, q̄ impes-
 rare parati estis. Postquā accepere ea ho-
 mines, quibus mala abunde omnia erāt, sed
 neque res, neque spes bona vlla: tamen illis
 quieta mouere, magna merces videbatur: ta-
 men postulauere pleriq; vt proponeret quæ
 conditio belli foret, quæ præmia armis pete-
 rent, quid vbique opis aut spei haberēt. Tū
 Catilina polliceri tabulas nouas, p̄scriptionē
 locupletū, magistratus, sacerdotia, rapinas,
 aliaq; omnia, quæ bellum atq; victorum li-
 bido fert. Præterea esse in Hispania citerio-
 re Pisonem, in Mauritania cum exercitu P.
 Sittium Nucerinū cōsiliij sui participes petere
 cōsulatum C. Antoniū, quem sibi collegam
 fore speraret: hominē familiarē, & omnibus
 necessitudinibus circumuentū, cum eo se cō-
 sulem initium agendī belli facturum. Ad hæc
 maledictis increpabat omnes bonos, suorum
 vnumquenq; nominans laudare, admonebat
 alium egestatis, alium cupiditatis suæ, com-
 plures periculi aut ignominia, multos Syl-
 lanae victoriae, quibus ea prædæ fuerat. Post-
 quam omnium animos alacres videt, cohorta-
 tus, vt petitionē suam curæ haberent, dimi-
 sit conuentū. Fuere ea tempestate: qui dice-
 rent Catilinam oratione habita, cū ad iusu-
 randum populares sceleris sui conscios addi-
 ceret, humani corporis sanguinem vino per-
 mistum in pateris circūtulisse. inde cum post

execrationem omnes degustassent (sicuti in
 solemnibus sacris fieri cōsuevit) aperuisse cō-
 filiū suū, atq; eo dictā rem, quo inter se fidī
 magis forent, alius alij tanti facinoris cōscij.
 Nonnulli ficta & hæc, & multa præterea exi-
 stimabant ab his, qui Ciceronis inuidiā (quæ
 postea orta est) leniri posse credebāt atrocis-
 tate sceleris eorum qui pœnas dederant. No-
 bis ea res pro magnitudine parū comperta
 est. Sed in ea cōuentione fuit Q. Curius, na-
 tus haud obscuro loco, flagitijs atq; facino-
 ribus coopertus, quem cēsores Senatu pro-
 bri gratia amouerant, huic homini non mi-
 nor vanitas, quàm audaciæ inerat: neq; reti-
 cere quæ audierat, neque sua & ipse scelera
 occultare: prorsus neque dicere, neque face-
 re, quicquam pensū habebat. Erat ei cū Ful-
 uia nobilī muliēre stupri vetus consuetudo:
 cui cum minus gratus esset, quòd inopia mi-
 nus largiri poterat, repente glorians, mária,
 montes que polliceri coepit, & minari inter-
 dum ferro, nisi sibi obnoxia foret: postremo
 ferocius agitare, quàm solitus erat. At Ful-
 uia insolentia Curij caussa cognita, tale pe-
 riculum Reipublicæ haud occultum habuit:
 sed sublato autore, de Catilinæ coniuratio-
 ne, quæ & quo modo audierat, compluri-
 bus narrauit. Ea res in primis studia homi-
 num accendit ad consulatum mandandum
 Marco Tullio Ciceroni. Nanque antea ple-

CONIVRATIO

raq; nobilitas inuidia æstuabat, & quasi pol-
 lui consulatū credebat, si eū (quamuis egre-
 gius) nouus homo adeptus foret. Sed vbi
 periculū aduenit, inuidia atq; superbia post
 fuere. Igitur comitijs habitis, cōsules decla-
 rantur M. Tullius & C. Antonius. Quod fa-
 ctū, primo populares coniurationis concu-
 ferat: neq; tamē Catilinæ furor minuebatur,
 sed in dies plura agitare, arma per Italiā lo-
 cis opportunis parare: pecuniā sua aut ami-
 corum fide sumptā mutuā, Fesulas ad Mā-
 lium quendam portare, qui postea princeps
 fuit belli faciundi. Ea tempestate plurimos
 cuiusque generis homines asciiisse sibi dici-
 tur. Mulieres etiā aliquot, quæ primo ingen-
 tes sumptus, stupro corporis tolerauerant:
 post, vbi ætas tantummodo quæstui, neque
 luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande
 cōflauerāt. Per eas, se Catilina credebat pos-
 se seruitia vrbana sollicitare, vrbē incendere,
 viros earū vel adiungere sibi, vel interficere.
 Sed in his erat Sempronīa, quæ multa sæpe
 virilis audaciæ facinora cōmiserat. Hæc mu-
 lier genere atque forma, præterea viro ac li-
 beris, satis fortunata fuit: literis græcis & la-
 tinis docta: psallere & saltare elegātius, q̄ ne-
 cesse est probæ: multa alia, quæ instrumenta
 luxurię sunt. sed ei chariora semper omnia, q̄
 decus atque pudicitia fuit. Pecuniæ an fame
 minus parceret, haud facile discerneres. Li-

bidine sic accensa, vt sæpius peteret viros, q̄
 peteretur. Sed ea sæpe antehac fidem prodid-
 derat, creditum abiurauerat, cædis conscia
 fuerat, luxuria atque inopia præceptus abierat.
 Verum ingeniū eius haud absurdum, posse
 versus facere, iocū mouere, sermone vtī vel
 modesto, vel mollī, vel procaci. Prorsus mul-
 tæ facetiæ, multusque lepos inerat. His re-
 bus cōparatis, Catilina nihilo minus in pro-
 ximum annum consulatum petebat: sperans
 si designatus foret, facile se ex volūtate An-
 tonio vsurum. Neque interea quietus erat,
 sed omnibus modis insidias parabat Cice-
 roni. neque illi tamen ad cauendū dolus, aut
 astutiæ deerant. Nanque à principio sui con-
 sulatus multa pollicendo, per Fuluiam effe-
 cerat, vt Q. Curius (de quo paulo ante me-
 morauī) consilia Catilinæ sibi proderet. Ad
 hoc, collegam suum Antoniū pactiōne pro-
 uinciæ perpulerat, ne contra Remp. dissentī-
 ret. circum se præsidia amicorū, atque cliē-
 tium occulte habebat. Postquam dies comi-
 tiorum venit, & Catilinæ neq; petitiō, neque
 insidiæ (quas consuli fecerat) prospere cesse-
 re: cōstituīt bellum facere, & extremā omnia
 experiri: quoniam quæ occulte tentauerat,
 aspera, foedāque euenerāt. Igitur C. Manliū
 Fesulas, atque in eam partem Hetruriæ, Se-
 ptimum quendam Camertam in agrum Pi-
 cenū, C. Iulium in Apuliā dimisit: præterea

CONIVRATIO

aliū aliò, quem vbique opportunū sibi fore credebat. Interea Romę multa simul moliri, cōsuli infidias tēdere, parare incēdia, opportuna loca armatis hominibus obsidere, ipse cum telo esse: Item alios iubere, hortari, vti semper intenti paratiq; essent, dies noctesq; festinare, vigilare, neq; insomniā, neq; labore fatigari. Postremo vbi multa agitantī nihil procedit, rursus intempesta nocte cōiuratio- nis principes cōuocat per M. Porciū Leccā, ibique multa de ignauiā eorum questus, docet se Mālium prēmisse ad eam multitudi- nem, quam ad capiēda arma parauerat. Itē alios in alia loca opportuna, qui inītiū belli facerēt, seq; ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset: eum suis cō- filiis multū officere. Igitur perterritis ac dubitātibus cæteris, C. Cornelius eques Romanus operam suā pollicitus, & cū eo L. Var- gunteius Senator, constituere ea nocte pau- lo post cum armatis hominibus, sicuti salu- tatum, introire ad Ciceronem: ac de impro- viso domi suæ imperatum cōfodere. Q. Cur- rius vbi intelligit quātum periculum cōsuli impendeat, propere per Fuluiam Ciceroni dolum, qui parabatur, enuntiat. ita illi ianua prohibiti, tantum facinus frustra susceperūt. Interea Manlius in Hetruria plebem solici- tare, egestate simul ac dolore iniuriæ nouarum rerū cupidam, quòd Syllæ dominatio-

ne, agros, bonâq; omnia amiserat. Præterea latrones cuiusque generis (quorum in ea regione magna copia erat) nonnullos ex Syllanis colonis, quibus libido atq; luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Ea, cū Ciceroni nuntiarētur, ancipiti malo permotus, quòd neque urbem ab infidijs priuato consilio longius tueri poterat, neque exercitus Manlij quantus, aut quo consilio foret, satis compertum habebat: rem ad Senatū refert, iam antea vulgi rumoribus exagitatam. Itaque (quod plerūque in atroci negotio solet) Senatus decreuit, vt darent operam consules, ne quid Resp. detrimēti caperet. Ea potestas per Senatū more Romano magistratui maxīma permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios atque ciues, domi militiæq; imperium atque iudiciū summum habere: aliter sine populi iussu nulli earū rerum consuli ius est. Post paucos dies, L. Senius Senator, in senatu literas recitauit: quas Fesulis allatas sibi dicebat: in quibus scriptum erat, C. Mālium arma coëpisse, cum magna multitudine ante diem VI. Cal. Nouemb. simulq; (id quod in tali re solet) alij portenta atq; prodigia nuntiabant, alij conuentus fieri, arma parari Capuæ, atq; in Apulīa seruire bellū moueri. Igitur Senat⁹ decreto, Q. Marti⁹ Rex Fesulas, Q. Metellus Creticus in Apulīā, circūq; ea

CONIVRATIO

loca missi sunt. Hi utrique ad urbem imperatores erant impediti, ne triumpharent calumniam paucorum, quibus omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat. Sed praetores Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum: hisque permissum est, uti pro tempore atque periculo exercitum compararent. Ad hoc, si quis indicauisset de coniuratione (quae contra Rempublicam facta erat) praemium decreuerunt: seruo libertatem, & sestertia centum: libero, impunitatem eius rei, & sestertiorum ducenta millia. Itemque decreuere, uti gladiatoriae familiae Capuam, & in caetera municipia distribuerentur pro cuiusque opibus: Romae per totam urbem vigiliae haberentur, hisque minores magistratus praessent. Quibus rebus permota ciuitas atque immutata urbis facies erat: ex summa laetitia atque lasciuia, quae diuturna quies pepererat, repente omnis tristitia inuasit: festinare, trepidare, neque loco, neque cuiquam homini satis credere, neque bellum gerere: neque pacem habere: suo quisque metu pericula metiri. Ad hoc mulieres, (quibus pro Reipublicae magnitudine bellum timor insolitus inceserat) afflictae sese, manus supplices ad caelum tendere, miserari paruos liberos, rogare, omnia pauere: superbia atque delitijs omissis, sibi, patriaeque diffidere. At Catilinae crudelis animus eadem illa mouebat: tametsi praesidia parabantur, & ipse

Plautia lege interrogatus erat ab L. Paulo: postremo dissimulandi causa, aut sui expurgandi, sicuti iurgio lacesitus foret, venit in Senatum. Tum Marcus Tullius consul, siue presentiam eius timens, siue ira comotus, orationem habuit luculentam, atque utilem Reip. quam postea scriptam edidit. Sed ubi ille assedit: Catilina (ut erat paratus ad simulanda omnia) demisso vultu, voce supplicis, postulare à Patribus coepit, ne quid de se temere crederent: ea familia ortum, ita se ab adolescentia dicebat vitam instituisse, ut omnia bona in spe haberet: ne existimarent sibi partitio homini, cuius ipsius atque maiorum, plurima beneficia in plebem Ro. essent, perditam Rep. opus esse, cum eam seruaret M. Tullius inquilin⁹ ciuis urbis Romæ. Ad hoc, male dicta alia cum adderet, obstrere omnes, hostem atque paricidam vocare. Tū ille furibundus, Quoniam quidem circumuentus (inquit) ab inimicis præceps agor, incendiū meum ruina restinguam. Deinde se ex curia domum proripuit. Ibi multa secum ipse voluens, quod neque insidiæ consuli, procedebant, & ab incendio intelligebat urbem vigilijs esse munitā: optimū factu credens exercitum augere, ac priusquam legiones scriberentur, multa ante capere, quæ bello vsui forent, nocte intempesta cum paucis in Māliana castra profectus est. Sed Cethego, atq; Len-

CONIVRATIO

tulo cæteris'q; (quorū cognouerat promptā
 audaciam) mandat, quibus rebus possent, o-
 pes factionis confirmet, insidias consuli ma-
 turēt, cædem, incendia, alia' que belli facino-
 ra parent, sese propediem cum magno exer-
 citu ad urbem accessurū. Dum hæc Romæ
 geruntur, C. Manlius ex suo numero legatos
 ad Q. Martiū Regē mittit cū mandatis hu-
 iuscemodi. Deos homines'q; testamur ipe-
 rator, nos arma neque cōtra Patriā cœpisse,
 neque quo periculū alijs faceremus: sed vtī
 corpora nostra ab iniuria tuta forēt, qui mis-
 seri, egentes, violentia atque crudelitate fœ-
 neratorū pleriq; patria, sed omnes fama atq;
 fortunis expertes sumus. Neq; cuiquam no-
 strum licuit, more maiorum lege vtī: neque
 amisso patrimonio liberum corpus habere,
 tanta sæuitia fœneratorum atque prætoris
 fuit. Sæpe maiores nostri miserti plebis Ro-
 manę, decretis suis, inopię eius opitulati sūt.
 Ac nouissime memoria nostra propter mā-
 gnitudinem æris alieni, volentibus omnibus
 bonis, argentum ære solutum est. Sæpe ipsa
 plebs aut dominādi studio permota, aut su-
 perbia magistratum armata, à Patribus se-
 cessit. at nos non Imperium, neque diuitias
 petimus, quarum rerum caussa, bella atque
 certamina omnia inter mortales sunt: S E D
 L I B E R T A T E M, quam nemo bonus,
 nisi cum anima simul amittit. Te atque Se-

natū obtestamur, cōsulatis miseris ciuibus, legis præsidium (quod iniquitas prætoris eripuit) restituantis: ne' ve nobis eam necessitudinem imponatis, vt quæramus, quo nā modo maxime vlti sanguinem nostrum, pereamus. Ad hæc Q. Martius respōdit, si quid à Senatu petere vellent, ab armis discedāt, Romā supplices proficiscātur: ea mansuetudine atque misericordia Senatum & Populum Romanū semper fuisse, vt nemo vnquā ab eo frustra auxilium petiuerit. At Catilina ex itinere plerisq; cōsularibus, præterea optimo cuiq; literas mittit, se falsis criminib⁹ circumuentū: quoniam factioni inimicorum resistere nequiverit, fortunæ cedere, Massiliam in exilium proficisci, non quo sibi tanti sceleris conscius esset, sed vti Resp. quieta foret, ne' ve ex sua contentione seditio oriretur. Ab his longe diuersas literas Q. Catulus in Senatu recitauit: quas sibi nomine Catilinæ reditas dicebat. Earum exemplū infra scriptū est. L. Catilina, Quinto Catulo salutem.

Egregia tua fides (re cognita) grata mihi magnis in periculis fiduciam commendationi meæ tribuit. Quamobrem defensionem in nouo consilio non statui parare: satisfactiōnem ex nulla conscientia de culpa proponere decreui, quam mediussidius, licet veram cognoscas. Iniurijs contumelijsq; conuictatus, quod fructu laboris industrięq; meæ

CONIVRATIO

priuatus, statum dignitatis non optinebam:
 publicam miserorum causam pro mea con-
 suetudine suscepi. Non quia æs alienū meis
 nominibus ex possessiōibus soluere possem,
 cum & alienis nominibus liberalitas Aurelię
 Orestillę, suis, filięque copijs persolueret:
 sed quòd nō dignos homines honore hone-
 statos videbam, meque falsa suspitione alie-
 natum esse sentiebã. Hoc nomine satis ho-
 nestas pro meo casu spes reliquę dignitatis
 cōseruandę sum secutus. Plura cum scribere
 vellem, nunciatū est mihi vim parari. Nunc
 Orestillam tibi cōmendo, tuęq; fidei trado:
 eam ab iniuria defendas, per liberos tuos ro-
 gatus. Aueto. Sed ipse paucos dies cōmor-
 ratus apud C. Flaminiū in agro Rheatino,
 dum ciuitatem antea sollicitatã ab eo armis
 exornat, cū fascibus atque alijs Imperij insi-
 gnibus, in castra ad Manlium contēdit. Hęc
 vbi Romę comperta sunt: Senatus Catilinã
 & Manlium, hostes iudicat: cęterę multitu-
 dini diem statuit, anteq̃ sine fraude liceret ab
 armis discedere, præter rerum capitaliū con-
 demnatis. Præterea decernit, vti cōsules de-
 lectum habeant: Antonius Catilinã cum ex-
 ercitu persequi maturet, Cicero præsidio vr-
 bi sit. Ea tēpestare mihi Imperiū populi Ro-
 mani multo maxime miserabile vīsum est,
 cui cū ad occasum ab ortu solis, omnia do-
 mita armis parerēt, domi otium atque diuī-

tiæ (quæ prima mortales putant) affluerent, fuere tamen ciues qui se, Rem'q; publicam, obstinatis animis, perditū irent. Nanq; duobus Senatus Decretis, ex tanta multitudine neq; præmio inductus, coniurationem patefecerat, neque ex castris Catilinæ quisquam omnium discesserat. Tanta vis morbi, atque uti tabes, plerosq; ciuium animos inuaserat. Neque solum illis aliena mens erat, qui consocij coniurationis fuerāt: sed omnino cuncta plebs, nouarum rerum studio, Catilinæ incerta probabat. Id adeo videbatur more suo facere. Nam semper in ciuitate, quibus opes nullæ sunt, bonis inuident, malos extollunt, vetera odere, noua exoptant, odio suarū rerum mutari omnia student: turba atque seditionibus sine cura aluntur, quoniam egestas facile habetur sine damno. Sed urbana plebs, ea vero præcepta erat multis de causis. Primū omnium, qui ubique probro, atq; petulantia maxime præstabant: item alij qui per dedecora, patrimonijs amissis: postremo omnes quos flagitiū aut facinus domo expulerat: hi Romam, sicuti in sentinā, confluerāt. Deinde multi memores Syllanæ victoriarum (quod ex Gregarijs militibus alios Senatores videbant: alios ita diuites, ut regio victu atq; cultu ætatē agerēt) sibi quisque si in armis foret, ex victoria talia sperabat. Præterea iuuetus, quæ in agris manū mercede

CONIVRATIO

inopiam tolerauerat, priuatis atque publicis largitionibus excita, urbanum otium ingrato labori pretulerat. Eos atque alios omnes malum publicum alebat. Quo minus mirandum est homines egentes, malis moribus, maxima spe, Reipu. iuxta ac sibi consuluisse. Præterea, quorum victoria, Syllæ parentes proscripti, bona erepta, ius libertatis imminutum erat, haud sanè alio animo belli euentum expectabant. Ad hoc quicumque aliarum quam Senatus partium erant, conturbari Remp. quam nimis valere ipsi malebant. Id adeo malum multos post annos in ciuitatem reuerterat. Nam postquam Cn. Pompeio, & M. Crasso consulibus, tribunitia potestas restituta est: homines adulescentes summam potestatem nacti (quibus ætas animusque; ferox erat) coepere Senatum criminando, plebem exagitare. Dein largiendo, atque pollicendo magis incendere. Ita ipsi, clari, potentesque; fieri. Contra eos summa operitebatur pleraque; nobilitas: Senatus sub specie, pro sua magnitudine. Namque; (uti paucis verum absoluam) post illa tempora quicumque; Remp. agitauere, honestis nominibus, alij sicuti Populi iura defenderent, pars quo Senatus auctoritas maxima foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certabant; neque; illis modestia, neque modus contentionis erat. vtrique; victoriam crudeliter exercebant. Sed postquam Cn. Pompeius ad bellum ma-

ritimum, atque Mithridaticū missus est: plebis opes imminutæ, paucorum potētia creuit. Hi magistratus, prouincias aliaque omnia tenere. Ipsi innoxij, florentes, sine metu ætatem agere; cæterosque iudicijs terre, quo plebem in magistratu placidius tractarēt. Sed ubi primū dubijs rebus nouādis spes oblata est, vetus certamen animos eorū arroxit. Quòd si primo prælio Catilina superior, aut æqua manu discessisset: profecto magna clades atque calamitas Kemp. oppressisset: neque illis, qui victoriam adepti foret, diutius ea vti licuisset, quin defessis & exanguibus, qui plus posset, imperium atque libertatem extorqueret. Fuere tamē extra cōiurationē complures, qui ad Catilinam initio profecti sunt. In his erat Fuluius Senatoris filius: quem retractū ex itinere, parens iussit necari. Iisdem tēporibus Romæ Lentulus (sicuti Catilina præceperat) quoscunque moribus aut fortuna, nouis rebus idoneos credebatur: aut per se aut per alios sollicitabat, neque solū ciues, sed cuiuscūque modī genus hominū, quò modo bello vsui foret. Igitur P. Umbreno cuidam negocium dat, vti legatos Allobrogum requirat, eosque (si possit) impellat ad societatem belli: existimans publice, priuatimque ære alieno oppressos, præterea quòd natura Gallica gens, bellicosa esset, facile eos ad tale consiliū adduci posse.

CONIVRATIO

Vmbrenus quòd in Gallica negociatus erat, plerisque principibus ciuitatum notus erat, atque eos nouerat. Itaque sine mora vbi primum legatos in foro còspexit: percontatus pauca de statu ciuitatis, & quasi dolens eius casum còepit requirere, quem exitum tantis malis sperarent. Postquam illos videt queri de auaritia magistratum, accusare Senatù quòd in eo auxiliij nihil esset, miserijs suis remediù mortem expectare: At ego, inquit, vobis (si modo viri esse vultis) ratione ostendam, qua tanta ista mala effugiatis. Hæc vbi dixit: Allobroges in maximã spem adducti, Vmbrenum orare, vt sui miseretur: nihil tã asperum, neque tam difficile esse, quod non cupidissime facturi essent, dum ea res ciuitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quòd foro propinqua erat, neque aliena consilij propter Semproniam. Nã tum Brutus Roma aberat. Præterea Gabiniũ accersit, quo maior autoritas sermoni inesset. Eo præsente, cõiurationem aperit, nominat socios. Præterea multos cuiusq; generis innoxios: quò legatis animus amplior esset. Deinde eos pollicitos operã suam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quid nam consilij caperent. in altera parte erat æs alienum, studium belli, magna merces in spe victoriæ: at in altera maiores opes, tuta consilia, pro incerta spe certa

præmia. Hæc illis volentibus, tãdem vicit fortuna Reip. Itaque Q. Fabio Sãgæ (cuius patrocínio plurimum ciuitas vtebatur) rem omnem vti cognouerãt, aperiũt. Cicero per Sangam consilio cognito, legatis præcepit, vt studium coniurationis vehementer simulent, cæteros adeãt, bene polliceãtur: dent q; operam, vti eos quàm maxime manifestos habeant. Iisdem ferè temporibus, in Gallia citeriore atque vltiore: item in agro Piceno, Brutio, Apulia, motus erat. Nãque illi, quos ante Catilina dimiserat: inconsulte, ac veluti per dementiam, cuncta simul agebant. nocturnis consilijs, armorum atque telorum portationibus, festinando, agitãdo omnia, plus timoris q̃ periculi effecerant. Ex eo numero cõplures Q. Metellus Celer prætor ex socijs, cognita causa, in vincula coniecerat, Item in citeriore Gallia, C. Murena: qui ei prouinciæ legatus præerat. At Romæ Lentulus cũ cæteris, qui erant principes coniurationis, paratis (vt videbatur) magnis copijs, constituerat, vti cum Catilina in agrum Fesulanum cum exercitu venisset: L. Bestia Tri. plebis, contione habita, quereretur de actionibus Ciceronis, bellique grauissimi inuidiã optimo consuli imponeret. Eo signo, proxima nocte cætera multitudo cõiurationis suum quisque negociũ exequeretur: sed ea diuisa hoc modo dicebantur, Satilius &

CONIVRATIO

Gabinius vti cū magna manu, duodecim, simul opportuna loca vrbis incēderēt, quo tur multu facilior aditus ad cōsulem, cæterosq; (quibus insidiæ parabātur) fieret: Cethegus Ciceronis ianuā obsideret, eūq; vi aggredere retur: Alius autem alium: Sed filij familiarū (quorū ex nobilitate maxima pars erat) parentes interficerēt: simul cæde & incēdio percussis omnibus, ad Catilinā erūperent. Inter hæc parata atque decreta, Cethegus semper querebat de ignauia sociorū: illos, dubitādo & dies prolatando, magnas opportunitates corrumpere: factō, non consulto, in talī periculo opus esse: se q; (si pauci adiuuarent) lauentibus alijs, impetū in curiā facturū. Natura ferox, vehemēs, manu promptus erat: **MAXIMUM** bonū in celeritate putabat. Sed Allobroges ex præcepto Ciceronis per Gabiniū ceteros cōueniūt. ab Lētulo, Cethego, Statilio, itē Cassio postulāt iusiurādū, qd̄ signatū ad ciues perferant: aliter haud facile eos ad tātum negociū impelli posse. Cæteri nihil suspicātes, dāt. Cassius semet eò vēturū breui pollicetur: ac paulo ante legatos, ex vrbe proficiscitur. Lentulus cū his Titum Volturtium quendam Crotoniensem mittit: vt Allobroges, priusquam domum pergerent, cum Catilina, data atq; accepta fide, societate cōfirmarent. Ipse Volturtio literas ad Catilinā dat, quarū exēplum infra scriptum est.

Qui sim, ex eo quē ad te missi cognosces. fac cogites in quāta calamitate sis: & memineris te virum esse. Consideres quid tuæ postulent rationes: **AUXILIUM** petas ab omnibus, etiam ab infimis. Ad hæc mandata verbis dat, Cum ab Senatu hostis iudicatus sit, quo cōsilio seruitia repudiet: in Vrbe parata esse quæ iusserat, ne cunctetur ipse propius accedere. His rebus ita actis, confisuta nocte qua proficiscerentur, Cicerō per legatos cuncta edoctus: L. Valerio Flacco & C. Promptino prætorib⁹ imperat, vt in ponte Miluio, per insidias, Allobrogum comitatus deprehendāt. rem omnem aperit, cuius gratia mittebant. Cætera, vti factō opus sit, ita agant. permittit illis homines militares. Sine tumultu præsidij collocatis, sicuti præceptum erat, occulte pontem obsidēt. Postquā ad id loci legati cū Volturtio venerunt: & simul vtrinq; clamor exortus est. Galli, cito cognito cōsilio, sine mora prætoribus se tradūnt. Volturtius primo cohortatus cæteros, gladio se à multitudine defendit. deinde vbi à legatis desertus est, multa prius de salute sua Promptinum obtestatus, quod ei notus erat. Postremo timidus, ac vitæ diffidēs, velut hostibus, sese prætoribus dedit. Quibus rebus confectis, omnia propere per nuntios cōsuli declarantur. At illum ingens cura, atque lætitia simul occupauere. nam lætabatur

CONIVRATIO

intelligens, cōiuratiōne patefacta, ciuitatem periculis ereptā esse. Porro autem anxius erat, dubitās in maximo scelere tātis ciuibus deprehēsis, quid facto opus esset. Poenā illorum sibi oneri, impunitatem perdundæ Reipub. fore credebat. Igitur cōfirmato animo, vocari ad sese iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium: itemq; Q. Ceparium Terracinēsem, qui in Apuliā ad concitanda seruitia proficisci parabat. Cæteri sine mora veniunt: Ceparius paulo ante domo egressus, cognito indicio, ex vrbe profugerat. Cōsul Lentulum (quod prætor erat) ipse manu tenens, in Senatum perducit: reliquos cum custodibus in ædem Cōcordiæ venire iubet, Eò Senatum aduocat: magna que frequētia eius ordinis, Volturtium cum legatis introducit. Flaccum prætorem scrinium cum literis, quas à legatis acceperat, eodē afferre iubet. Volturtius interrogatus de itinere & de literis, postremo quid, aut qua de caussa, cōsiliū habuisset: Primo fingere, alia dissimulare de coniuratione, Post vbi fide publica dicere iussus est: omnia vti gesta erant aperit: docetq; se paucis ante diebus à Gabinio & Cepario socium accitum: nihil amplius scire, q̄ legatos: tantūmodo audire solitum ex Gabinio, P. Antonium, Seruium Syllam, L. Vargunteium, multos præterea in ea cōiuratione esse, Eadem Galli fatentur. At Lentulum

dissimulantem coarguunt, præter literas, ser-
 monibus, quos ille habere solitus erat, ex li-
 bris Sybillinis, regnū Romæ tribus Corne-
 lijs portendi: Cinnam atque Syllam antea, se-
 tertium esse, cui fatū foret vrbis potiri: Præ-
 terea ab incenso Capitolio, illum esse xx. an-
 num, quem sæpe ex prodigijs Aruspices re-
 spondissent bello ciuili cruentum fore. Igitur
 perlectis literis, cum prius omnes signa suā
 cognouissent: Senatus decreuit, vti abdicā-
 to magistratu Lentulus, item quæ cæteri in
 liberis custodijs haberentur. Itaque Lentu-
 lus, P. Lentulo Spinteri qui tū ædilis erat:
 Cethegus, Quinto Cornificio: Statilius, C.
 Casari: Gabinius, M. Crasso: Ceparius (nam
 is paulo ante ex fuga retractus erat) Gn. Te-
 rentio Senatori traduntur. Interea plebs, cō-
 iuratione patefacta (quæ primo cupida no-
 uarum rerum nimis bello fauebat) mutata
 mente, Catilinæ consilia execrari, Ciceronem
 ad cælum tollere: veluti ex seruitute erepta,
 gaudium atque lætitiā agitabat. namq; alia
 belli facinora prædæ magis, quàm detrimēto
 fore: incendiū vero crudele, immoderātū,
 ac sibi maxime calamitosum putabat: quip-
 pe cui omnes copię in vsu cotidiano & cul-
 tu corporis erant. Post eum diem quidā Lu-
 cius Tarquinius ad Senatum adductus erat:
 quem ad Catilinam proficiscētem retractum
 ex itinere aiebāt. Is cum se diceret indicatū

CONIVRATIO

rum de cōiuratione, si fides publica data esset: iussus à consule, quæ sciret edicere, eadē ferè quæ Volturtius, de paratis incendijs, de cæde honorū, de itinere hostiū Senatū edocet. Præterea se missum à M. Crasso, qui Catilinæ nuntiaret, ne eum Lentulus & Cethegus, alijq; in cōiuratione deprehēsi terrerēt: eōq; magis properaret ad urbem accedere, quo cæterorū animos reficeret, & illi facilius è periculo eriperentur. Sed vbi Tarquinius Crassum nominauit hominē nobilem, maximis diuitijs, summa potentia, alij rem incredibilem rati: pars tamen verū existimabāt, tamen quia in tali tēpore, tanta vis hominis magis leniūda quàm exagitanda videbatur: pleriq; Crasso ex priuatis negocijs obnoxij, conclamant indicem falsum esse, de que ea re postulant vt referatur. Itaque, cōsulente Cicerone, frequens Senatus decreuit, Tarquinij indicatiū falsum videri: eum q; in vinculis retinendū, neq; amplius potestatem sui faciendam, nisi de eo indicaret, cuius cōsilio tantā rem esset mentitus. Erant eo tēpore qui existimarent indicatiū illud à P. Antronio machinatum, quo facilius appellato Crasso per societatem periculi, reliquos illius potētia tegetet. Alij Tarquiniū immissum à Cicerōe aiebant, ne Crassus more suo (suscepto malorū patrociniō) Remp. conturbaret. Ipsum Crassum ego postea prædicantē audiui, tantā illā

contumeliam sibi à Cicerone paratam. Sed
ijsdem temporibus Q. Catulus & Cn. Piso,
neque precibus, neque gratia, neque pretio,
Ciceronem impellere potuere, vti per Allo-
broges, aut aliū indicē, C. Cæsar falso nomi-
naretur. Nam vterque graues inimicitias cū
illo exercebant: Piso oppugnatus in iudicio
pecuniarum repetundarum, propter cuiusdā
Transpadani supplicium iniustum: Catulus
ex petitione pontificatus odio incensus, quòd
extrema ætate maximis honoribus vsus, ab
adolescuntulo Cæsare victus discesserat. Res
autem opportuna videbatur, q̄ is priuatim
egregia liberalitate, publice maximis mune-
ribus grandem pecuniam debebat. Sed vbi
consulem ad tantum facinus impellere ne-
queunt: ipsi singillatim circumeundo atque
ementiundo, quæ se ex Volturtio aut Allo-
brogibus audisse dicerent, magnam illi inui-
diam conflauerant: vsque eo, vt nonnulli e-
quites Romani (qui præsidij causa cum te-
lis erant circum ædem Concordiæ) seu peri-
culi magnitudine, seu animi mobilitate im-
pulsī, quo studium suum in Rempub. clarius
esset, egredienti ex Senatu Cæsari, gladio mi-
nitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur, &
dum legatis Allobrogū, & Tito Volturtio,
cōprobato eorum indicio, præmia decernun-
tur: Liberti & pauci ex clientibus Lentulī,
diuersis itineribus opifices atque seruitia in

CONIVRATIO

vicis ad eum eripiendum sollicitabant, Partim exquirebāt duces multitudinū, qui pretio Remp. vexare soliti erant, Cethegus autem per nuncios, familiam atq; liberos suos lectos & exercitatos orabat in audaciam: vt grege facto, cum telis ad sese irrumperēt. Cōsul vbi ea parari cognouit: dispositis præsi- dijs (vti res atque tempus monebat) conuo- cato Senatu, refert quid de ijs fieri placeat q̄ in custodiā traditi erant. Sed eos paulo ante frequens Senatus iudicauerat contra Rēpu- fecisse. Tum D. Iunius Syllanus, primus sen- tentiam rogatus (quòd eo tēpore consul des- signatus erat) de ijs qui in custodijs teneban- tur, & præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Vm- breno, Q. Annio, si deprehēsi forent, suppli- ciū sumendū decreuerat. Is que postea per- motus oratione C. Cæsaris, pedibus in sentē- tiam Tiberij Neronis iturū se dixerat, quòd de ea re, præsi- dijs abditis, referendū esse cen- fuerat. Sed Cæsar, vbi ad eum ventū est, ro- gatus sententiā à consule: huiuscemodi ver- ba locutus est. Omnes homines, P. C,
Q V I D E R E B V S D V B I I S C O N -
S V L T A N T, ab odio, amicitia, ira, atque
 misericordia vacuos esse decet. haud facile
 animus verū prouidet, vbi illa officiant: neq;
 quisquā omnium libidini simul & vsui paruit.
V B I I N T E N D E R I S I N G E N I V M,
 valet. si libido possidet, ea dominatur: animus

nihil valet. Magna mihi copia est memorandi P. C, qui reges atq; populi, ira aut misericordia impulsi male consuluerunt: sed ea malo dicere, quæ maiores nostri contra libidine animi sui recte atq; ordine fecere. Bello Macedonico (quod cum Rege Perse gessimus) Rhodiorum ciuitas magna atq; magnifica, quæ populi Romani opibus creuerat: infida atque aduersa nobis fuit. Sed postquã bello confecto de Rhodijs consultum est: maiores nostri ne quis diuitiarũ magis, quàm iniuriæ causa bellum inceptum diceret, impunitos eos dimisere. Item bellis Punicis omnibus, cum sæpe Carthaginienses in pace & per inducias multa nefaria facinora fecissent: nunquã ipsi per occasionẽ talia fecere: magis, quid se dignũ foret quàm quod in illos iure fieri posset, quærebant. Hoc item vobis prouidendũ est P. C, ne plus apud vos valeat P. Lentuli & cæterorum scelus, quàm vestra dignitas: neu magis iræ vestræ quàm famæ cõsulatis. Nam si digna pœna pro factis eorũ reperit: nouũ consiliũ adprobo. Sin magnitudo sceleris omnium ingenia exuperat: his vtendum censeo, quæ legibus comparata sunt. Pleriq; eorum qui ante me sententias dixerunt, cõposite atq; magnifice casum Reip. miserati sunt: quæ belli sæuitia esset, quæ victis accideret, enumerauere, rapit virgines, pueros, diuelli liberos à complexu parentũ, matres familia-

CONIVRATIO

rum patī quæ victoribus collibuissent, fana atque domos spoliari, cædem, incendia fieri: postremo armis, cadaueribus, cruore atq; luctu omnia cõpleri. Sed per deos immortales, quo illa oratio pertinuit? an vt vos infestos coniurationi faceret? scilicet quæ res tanta, atque tam atrox nõ permouit, eum oratio accēdet? Non ita est. Neque cuiquã mortalium iniuriæ suæ paruę videntur. multi eas grauius æquo habuere. sed alijs alia licentia est, P. C. Q uí demissi in obscuro vitã agunt, si quid iracundiã deliquere, pauci sciunt: fama atq; fortuna eorum pares sunt. Q ui magno imperio præditi, in excelso atate agunt: eorũ facta cuncti mortales nouere. I T A I N M A X I M A fortuna, minima licētia est: neque studere, neque odisse, sed minime irasci decet. Quæ apud alios iracundiã dicitur, ea in imperio, superbia atq; crudelitas appellatur. Ego equidem sic existimo P. C. omnes cruciatus minores, q̃ facinora illorũ esse. Sed plerique mortales postrema meminere: & in hominibus impijs sceleris eorũ oblití, de pœna differunt, si ea paulo sæuior fuerit. D. Syllanum virum fortẽ atque strenuũ certe scio, quæ dixerit, studio Reipu. dixisse: neque illũ in tãta re gratiã aut inimicitias exercere, eos mores eãmq; modestiam viri cognoui. Verũ sententia eius mihi nõ crudelis: (Quid enim in talis homines crudele fieri potest?) sed a-

liena à Rep. nostra videtur. Nā profecto aut
 metus, aut iniuria te subegit Syllane, confusa
 lem designatum genus poenæ nouum decer
 nere. De timore, superuacaneum est disserere:
 cum præsertim diligētia clarissimi viri cō
 sulis tanta præsidia sint in armis. De poena
 possum equidē dicere id quod res habet. in
 luctu atque miserijs, M O R T E M erumna
 rum requiem, non cruciatum esse, eam cun
 cta mortalium mala dissoluere, Ultra neq; cu
 ræ, neque gaudio locum esse. Sed per deos
 immortales quāobrem in sententiā non ad
 didisti, vt prius verberibus in eos animad
 uerteretur? An quia lex Porcia vetat, aut alię
 leges? Item condemnatis ciuibus non animā
 eripi, sed exiliū permitti iubent. An quia gra
 uius est verberari, q̄ necari? Quid aut acer
 bum, aut nimis graue est in homines tāti fa
 cinoris cōuictos? Sin quia leuius est: q̄ conuē
 nit in minore negotio legē timere, cum eam
 in maiore neglexeris? At enim quis reprehē
 det, quod in paricidas Reip. decretū erit? tē
 pus, dies, fortuna: cuius libido gentibus mo
 deratur. Illis merito accidet quidquid euene
 rit. Cæterū vos P. C. quid in alios statuatis,
 considerate. O M N I A M A L A E X E M P
 L A, ex bonis initijs orta sunt. Sed vbi im
 periū ad ignaros ciues, aut min⁹ bonos per
 uenit: nouū illud exemplum ab dignis & ido
 neis, ad indignos & nō idoneos transfertur.

CONIVRATIO

Lacedæmonij, deuictis Atheniēſibus, triginta viros impoſuere, qui Remp. corū tractarent. Hi primo cœpere peſſimum quenq; & omnibus inuiſum indēnatum necare. Ea, populus lætari: & merito dicere fieri. Poſt, vbi paulatim licentiã creuit, iuxtã bonos & malos libidinose interficere, cæteros metu terreſſe. Ita ciuitas ſeruitute oppreſſa: ſtultæ lætitiæ graues pœnas dedit. Noſtra memoria victor Sylla, cum Damasiſpũ, & alios eiufmodi, qui malo Reip. creuerant, iugulari iuſſit. quis nõ factum eius laudabat? homines ſcelestos & factioſos, qui ſeditionibus Rempu. exagitaauerant, merito necatos aiebant. Sed ea res, magne initiũ cladis fuit. Nã vtĩ quiſq; aut domũ, aut villam, poſtremo vas, aut veſtimentum alicuius cõcupiuerat: dabat operam, vt is in proſcriptorũ numero eſſet. Ita, illi quibus Damasiſſi mors lætitiæ fuerat, paulo poſt ipſi trahebantur: neque prius finis iugulãdi fuit, quàm Sylla omnes ſuos diuitijs expleuit. Atque ego hoc nõ in M. Tullio, neque his temporibus vereor. ſed in magna ciuitatẽ, multa & varia ingenia ſunt. Poſt alio tempore, alio cõſule, cui item exercitus in manu ſit, falſum aliquid pro vero credi. Vbi hoc exemplo per Senatus decretum, gladium conſul eduxerit: quis illi finem ſtatuet? aut quis moderabitur? Maiores noſtri P. C. neq; conſilij, neq; audaciæ vnq̃ egerunt:

neq; illis superbia obstabat, quo minus aliena instituta (si modo proba erant) imitarentur. Arma atq; tela militaria à Sānitibus: insignia magistratuum, à Thuscis pleraq; sūpserunt. Postremo, quod ubiq; apud socios, aut hostes idoneum videbatur, cum summo studio domi exequebātur. I M I T A R I, quā inuidere bonis malebāt. Sed eodem illo tempore Græciæ morē imitati, verberibus animaduvertebāt in ciues: de condemnatis summū supplicium sumebant. Postquam Resp. adoleuit, & multitudine ciuiū factiones valere: circumueniri innocētes, alia huiuscemodii fieri cœpere. tūc lex Porcia, aliaq; leges paratæ sunt: quibus legibus, exiliū damnatis permissum est. Hanc ego causam P. C, quo minus nouum consiliū capiamus: in primis magnā puto. Profecto virtus atq; sapientia maior in illis fuit, qui ex paruis opibus tantum imperium fecere: quā in nobis, qui ea bene parta vix retinemus. Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinae: Minime, sed ita censeo, publicādas eorum pecunias: ipsos in vinculis habendos per municipia, quæ maxime opibus valent: ne quis de his postea ad Senatum referat, né ve cum populo agat. Qui aliter fecerit: Senatū existimare, eum contra Remp. & salutem omnium facturum. Postq̄ Cæsar dicendi finem fecit. cæteri verbo, alius alij varie assentiebantur.

CONIVRATIO

At M. Porcius Cato rogatus sententiã, huiusmodi orationẽ habuit. Lõge mihi aliamens est Patres Conscripti, cũ res atque pericula nostra cõsydero, & cũ sententiã nõn ullorũ ipse mecum reputo. Illi mihi differuisse videntur, de pœna eorum qui patriã, parentibus, aris atq; focis suis bellum paraere. Res autem monet cauere ab illis magis, quã quid in illos statuamus, cõsultare. Nã cetera maleficia tũ persequare, vbi facta sũt. Hoc nisi prouideris, ne accidat; vbi euenit, frustra iudicia implores. CAPTA VRBE, nihil reliqui fit victis. Sed per deos immortales vos ego appello qui semper domos, villas, signa, tabulas vestras pluris q̃ Remp. fecistis; si ista cuiuscunque modi sint, quã amplexamini, retinere; si voluptatibus vestris otium præbere vultis: expergiscimini aliquando, & capeſſite Remp. Non nunc agitur de vectigalibus, neque de sociorum iniurijs: libertas & anima nostra in dubio est. Sæpenumero P. C, multa verba in hoc ordine feci: sæpe de luxuria atq; auaritia nostrorum ciuium questus sum, multosq; mortales ea causa aduersos habeo. qui mihi, atq; animo meo nullius vnquam delicti gratiam fecissem: haud facile alterius libidini malefacta condonabam. Sed ea tamenſi vos parui p̃debatis; tamen Resp. firma erat, opulentiã negligentiam tolerabat. Nũc vero non id

agitur, bonis'ne an malis moribus viuamus, neq; quātum aut quā magnificum impēriū populi Romani sit: sed hęc, cuiuscunq; modi videntur, nostra an nobiscum vnā hostium, futura sint. Hic mihi quisquam mansuetudinē, & misericordiā nominat? Iā pridē equidē nos vera rerū vocabula amisimus: quia **BONA ALIENA** largiri, liberalitas: malarū rerū audacia, fortitudo vocatur. eo Resp. in extremo sita est. Sūt sane (quoniā ita se mores habēt) liberales ex sociorū fortunis: sint misericordes ī furib⁹ ærarij: Ne illi sanguinem nostrum largiantur, & dū paucis scelestis parcūt, bonos omnes perditū eant. Bene & cōposite C. Cæsar paulo ante in hoc ordine de vita & morte differuit, credo falsa existimans ea quæ de inferis memorātur, diuerso itinere malos à bonis, loca tetra, inculta, scæda atque formidolosa habere. Itaq; cēsuit pecunias eorum publicandas, ipsos per municipia in custodijs habēdos: videlicet timens, ne si Romæ sint, aut à popularibus cōiurationis, aut à multitudine conductæ, per vim eripiātur. Quasi vero **MALI** atq; scelesti tātūmodo in Vrbe, & nō per totā Italiā sint: aut non ibi plus possit audacia, vbi ad defendendū opes minores sunt. Quare vanū equidē hoc cōsiliū est, si periculū ex illis metuit: si in tanto omniū metu solus nō timet, eo magis refert, me mihi atq; vobis timere.

CONIVRATIO

Quare, cum de P. Lētulo, cæterisq; statuetis: pro certo habetote, vos simul de exercitu Catilinæ, & de omnibus coniuratis decernere. Quanto vos attentius ea agetis: tanto illis animus infirmior erit. Si paululum modo vos lāguere viderint: iam omnes feroces aderūt. Nolite existimare maiores nostros armis Rēp. ex parua magnā fecisse. Si ita res esset, multo pulcherrimam eam nos haberemus. quippe sociorum atq; ciuium, præterea armorum atq; equorum maior nobis copia, quàm illis est. Sed alia fuere, quæ illos magnos fecere, quæ nobis nulla sunt: **DOMI, INDUSTRIA**: foris iustū imperiū, animus in consulendo liber, neq; delicto neq; libidini obnoxius. Pro his nos habem⁹ luxuriam atq; auaritiam, publice egestatem, priuatim opulētiā, laudamus diuitias, sequimur inertiam. Inter bonos & malos nullū discrimē est. Omnia virtutis præmia ambitio possidet. neq; mirū, vbi vos separatim sibi quisque consiliū capitis: vbi domi voluptatibus: hic, pecunię aut gratię seruitis. Eo fit, vt impetus fiat in vacuā Rēp. Sed ego hæc omitto. Cōiurauere nobilissimi ciues patriam incendere: Gallorum gentem infestissimā Romano nomini, ad bellum accersunt. Dux hostium cū exercitu supra caput est. vos cūctamini, etiā nunc & dubitatis quid, intra mœnia deprehēsis hostibus, faciatis? Misereami⁹

ni cenſeo: deliquere homines adoleſcentuli
 per ambitionem. atq; etiam armatos dimit-
 tatis! Næ iſta vobis māfuetudo, & miſericor-
 dia (ſi illi arma cœperint) in miſeriā conuer-
 tetur. Scilicet res ipſa aſpera eſt: ſed vos nō
 timetis eam. immo vero maxime: ſed inertia
 & mollitia animi, aliū aliū expectātes cum-
 ſtamini, videlicet dijs immortalibus confiſi,
 qui hāc Rēp. in maximis ſæpe periculis ſer-
 uauere. **NON VOTIS** neq; ſupplicijs mu-
 liebribus, auxiliā deorū parantur: vigilando,
 agendo, bene cōſulendo, proſpere omnia ce-
 dūt. **VBI SOCORDIAE** te, atq; ignauie
 tradideris: nequidquam deos implores. irati,
 infeſtiq; ſunt. Apud maiores noſtros Aulus
 Mālius Torquatus, bello Gallico filiū ſuū, q̄
 is contra Imperium in hoſtem pugnauerat:
 necari iuſſit. atq; ille egregius adoleſcēs, im-
 moderatæ fortitudinis, morte pœnas dedit.
 Vos de crudeliſſimis paricidis quid ſtatuatis
 cūſtamini? videlicet cætera vita eorum huic
 ſcleri obſtat! Verum parcite dignitati Len-
 tuli: ſi ipſe pudicitiae, ſi famæ ſuæ, ſi dijs aut
 hominibus vnquam vllis pepercit. Ignoscite
 Cethegi adoleſcentiae: niſi alterum iam pa-
 triæ bellū fecit. Nam quid ego de Gabinio,
 Statilio, Cepario loquar? quibus ſi quidquā
 penſi vnquam fuiſſet: non ea cōſilia de Rep.
 habuiſſent. Poſtremo P. C, ſi (me hercule)
 peccato locus eſſet: facile paterer vos ipſa re
 d. iij.

CONIVRATIO

corrigi, quoniam verba mea cōtemnitis, sed
 vndiq; circumuenti sumus: Catilina cū exer-
 citu in faucibus vrget: Alij intra moenia, atq;
 in sinu Urbis sunt hostes: neque parari, neq;
 cōsuli quidquam potest occulte, quo magis
 properandū est. Quare ita cēseo ego, quum
 nefario consilio sceleratorum ciuiū Resp. in
 maxima pericula venerit: hi'que indicio T.
 Volturtij & legatorum Allobrogum conuicti
 confessi'q; sint, cædem, incendia, alia'q; se fec-
 da atq; crudelia facinora in ciues patriam'q;
 parauisse, de cōfessis sicuti de manifestis re-
 rum capitalium: more maiorum, supplicium
 sumendum. Postquam Cato assedit: cōsu-
 lares omnes, item'q; Senatus magna pars,
 sententiam eius Laudāt, virtutem animi ad
 cælum ferunt. Alij alios increpātes, timidos
 vocāt. **C A T O**, magnus atq; clarus habetur.
 Senatus decretum fit, sicut ille censuerat.

Sed mihi multa legenti, multa'q; audiēti,
 quæ Populus R. domi, militiæ'q; mari atque
 terra præclara facinora fecit: forte libuit attē-
 dere, quæ res maxime tāta negocia sustinul-
 set. Sciebam septennero Populū R. **P A R-**
V A manu cum magnis legionibus hostium
 contendisse. Cognoueram paruis copijs bel-
 la gesta cum opulentis Regibus. Ad hoc sæ-
 pe fortunæ violentiam tolerauisse, facundia
G R A E C O S, gloria belli **G A L L O S**, Ro-
 manos antefuisse. Ac mihi multa agitāti cō-

stabat, paucorū ciuium egregiam virtutem
cūcta patrauisse: eoque factum, vtī D I V I
T I A S, P A V P E R T A S: multitudinē pau-
citas superaret. Sed postq̄ luxu atque desidia
ciuitas corrupta est, rursus Resp. magnitudi-
ne sua, imperatorum atque magistratuū vici-
tia sustētabat, ac veluti effœta parentū, mul-
tis tēpestatibus: haud sanè quīsq̄ Romæ vir-
tute magnus fuit. Sed mea memoria ingēti
virtute, diuersis moribus fuere duo viri, M.
Cato, & C. Cæsar. quos quoniā res obtulerat,
silētio præterire nō fuit cōsiliū, quin vtriusq̄;
naturā & mores (quātū ingenio possem) ape-
rirem. Igitur his, genus, ætas, eloquentia,
prope æqualia fuere. Magnitudo animi par,
item gloria: sed alia alij. Cæsar beneficijs ac
magnificētia magnus habebatur: integritate
vitæ, Cato. Ille, māfuetudine & misericordia
clarus factus est: huic, seueritas dignitatem
addiderat. Cæsar dando, subleuando, ignoscē-
do: Cato nihil largiendo gloriā adeptus est.
In altero, miseris profugiū erat: in altero ma-
lis pernitias. Illius, facilitas: huius, constan-
tia laudabatur. Postremo Cæsar in animum
induxerat, laborare, vigilare, negotijs ami-
corum intentus: sua negligere: nihil denega-
re, quod dono dignum esset. sibi magnum
Imperium, exercitum, nouum bellum exo-
ptabat, vbi virtus enitescere posset. At Ca-
toni, studium modestiæ, decoris, sed maxime
d. iij.

CONIVRATIO

seueritatis erat. Non diuitijs cū diuite, neq; factione cum factioso: sed cū strenuo, virtute: cum modesto, pudore: cum innocēte, abstinentia certabat. ESSE, QVAM videri bonus malebat. Itaque quo minus gloriā petebat, eo magis illam adsequebatur. Postq̄ (vti dixi) Senatus in Catonis sententiā discessit: Consul optimū factu ratus, noctem quæ instabat, ante capere, nequid eo spatio noueretur, Triumuiros quæ ad suppliciū postulabat, parare iubet. Ipse dispositis præsidijs, Lentulum in carcerē deducit: idem fit cæteris per prætores. Est locus in carcere, quod Tullianū appellatur, vbi paululum ascendens ad leuam circiter xij. pedes, humi depressus: eum muniunt vndiq; parietes, atq; insuper camera lapideis fornicib⁹ iuncta, sed inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis eius facies est. In eum locum postq̄ dimissus est Lētulus: iudices rerum capitalium (quibus præceptum erat) laqueo gulam fregere. Ita ille Patritius ex gente clarissima Corneliorum, qui consulare Imperium Romæ habuerat: dignum moribus factis que suis exitium vitæ inuenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario eodem modo supplicium sumptum est. Dum ea Romæ geruntur, Catilina ex omni copia (quam & ipse adduxerat, & Manlius habuerat) duas legiones instituit, cohortes pro numero militum com-

plet. Deinde vt quisque voluntarius, aut ex socijs in castra venerat, æqualiter distribue- rat, ac breui spatio legiones numero homi- num expleuerat, cum initio duobus nõ am- plius milibus habuisset. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militarib⁹ armis in- structa: cæteri (vt quæque casus armauerat) sparos, aut lanceas, alij præacutas sudes por- tabant. Sed postquã Antonius aduētabat cū exercitu: Catilina per mōtes iter facere, mo- do ad urbem, modo Galliã versus castra mo- uere, hostibus occasionem pugnãdi non da- re, sperabat propediem magnas copias sese habiturū, si Romę socij incepta patrauissent. Interea seruitia repudiabat, cuius initio ad eum magnæ copię concurrebant: opibus cõ- iurationis fretus, simul alienum suis rationi- bus existimans videri, causam ciuium cum seruis fugitiuis cõmunicasse. Sed postquam in castra nuncius peruenit, Romæ cõiuratio- nem patefactam, de Lentulo & Cethego, cæ- teris que quos supra memorauimus, supplicium sumptum: pleriq; quos ad bellum spes rapi- narū, aut nouarū rerum studiū illexerat, dila- buntur. reliquos Catilina per mōtes asperos magnis itineribus in agrū Pistoriēssem addu- cit: eo consilio, vt per tramites occulte per- fugerēt in Galliã transalpinam. At Q. Me- tellus Celer cū tribus legionibus in agro Pi- ceno præsidebat: ex difficultate rerū eadē illa

CONIVRATIO

existimans, quæ supra diximus Catilinã agi-
 tare. Igitur ubi iter eius ex profugis cogno-
 uit: castra prope mouit, ac sub ipsis radicibus
 motium confedit, quæ illi descensus erat
 in Galliam properanti. Neq; tamẽ Antonius
 procul aberat: utpote qui magno exercitu lo-
 cis æquioribus expeditos in fugam sequere-
 tur. Sed Catilina, postquam videt montibus
 atque copijs hostium sese clausum, in vrbe
 res aduersas, neque fugæ neq; præsidij vllam
 spem: optimũ factu rat⁹, in tali re fortunam
 bellĩ tentare, statuit cum Antonio quamprimum
 confligere. Itaque concione aduocata,
 huiuscemodi orationem habuit. Comper-
 tũ ego habeo, milites, verba virtutẽ non ad-
 dere, neq; ex ignauo strenuũ, neque fortẽ ex
 timido exercitum oratiõẽ Imperatoris fieri.
QUANTA CVIVS QVE animo auda-
 cia natura aut moribus inest, tãta in bello pa-
 tere solet. Quem neque gloria, neq; pericula
 excitant: nequidquam hortere. Timor animi
 auribus officit. Sed ego vos quo pauca mo-
 nerẽ aduocaui, simul vtĩ causam cõsiliij meĩ
 aperirem. Scitis equidem, milites, socordia
 atque ignauia Lentulĩ quantã ipsi, nobis que
 eladem attulerit: quõque modo dum præsi-
 dia ex vrbe operior, in Galliam proficisci ne-
 quiuerim. Nũc vero quo loco res nostrę sint,
 iuxtã mecũ omnes intelligitis. Exercitus ho-
 stiũ duo, vnus ab vrbe, alter à Gallia obstãt.

Diutius in his locis esse, si maxime animus ferat: frumētī atq; aliarum rerū egestas prohibet, quócumq; ire placet, ferro iter aperiendum est. Quapropter vos moneo, vti fortī atque parato animo sitis: & cum praeliū inibitis, memineritis vos diuitias, dec⁹, gloriā, præterea libertatē, atque patriam in dextris vestris portare. Si vincim⁹, omnia nobis tuta erunt: cōmeatus abunde, municipia atq; coloniæ patebunt. Si metu cesserimus, eadē illa aduersa fient: neque loc⁹, neque amicus quisquā teget, quē arma non texerint. Præterea milites, non eadem nobis, & illis necessitudo impēdet. nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus: illis superuacaneū est pugnare pro paucorum potentia. quo, audacius aggredimini, memores pristinæ virtutis: licuit nobis cum summa turpitudine in exilio ætatem agere. Potuistis nonnulli Romæ (amicis bonis) alienas opes expectare. quia illa foeda, atq; intoleranda viris videbantur: hæc sequi decreuistis. si hæc relinquere vultis: audacia opus est. Nemo nisi victor, pace **BELLVM** mutauit. Nā in fuga salutē sperare, cū arma (qbus corpus tegitur) ab hostibus auerteris: ea vera demētia est. semper in praelio ijs maximū est periculū qui maxime timent: audacia pro muro habetur. Cum vos consydero, milites, & cū facta vestra æstimo: magna me spes victorię tenet. Animus, ætas,

CONIVRATIO

virtus vestra me hortantur : præterea NECESSITUDO QVAE ETIAM TIMIDOS FORTES FACIT. Nā multitudo hostiū ne nos circūuenire queat: prohibent angustiæ loci. Quòd si virtuti vestræ fortuna iuiderit: caute ne inulti animā amittatis, neu capti sicuti pecora potius trucidemini, quàm virorū more pugnātes, cruentā atque luctuosam victoriam hostibus relinquatis. Hæc vbi dixit, paululum commotus, signa canere iubet, atque instructos ordines in locum æquum deducit: deinde remotis omnium equis (quo militibus exæquato periculo animus amplior esset) ipse pedes exercitum pro loco, atq; copijs instruit. Nā vtī planities erat inter sinistros mōtes, & ab dextera rupe aspera: octo cohortes in fronte constituit, reliquarū signa in subsidijs arctius collocat. Ab his, centuriones omnes lectos & euocatos. Præterea ex gregarijs militibus, optimū quēque armatum in primam aciem subducit. C. Manlium in dextra: Fesulanum quendā in sinistra parte curare iubet. Ipse cū libertis, & colonijs propter Aquilam adsistit, quam bello Cymbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte C. Antonius pedibus æger quòd prælio adesse nequibat: M. Petreio legato exercitum permittit. Ille cohortes veteranas, quas tumultus causa cōscripserat in fronte: post eas cæterū

exercitū in subsidijs locat. Ipse equo circūiens vnūquenque nominās, appellat, hortatur, rogat, vt meminerint se contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris atq; focis suis certare. Homo militaris, q; amplius annis xxx. tribunus, aut præfectus, aut legatus, aut prætor, cum magna gloria in exercitu fuerat: plerosq; ipsos, facta q; eorum fortia nouerat, ea cōmemorando militū animos accēdebat. Sed vbi omnibus rebus exploratis, Petreius tuba signū dat: cohortes paulatim icedere iubet. Idē facit hostiū exercitus. Postquā eò ventū est, vnde à ferētarijs prælium cōmitti posset: maximo clamore cū infestis signis concurrūt, pila omittunt, gladijs res geritur. Veterani pristinae virtutis memores, cominus acriter instare. Illi haud timidi resistunt: maxima vi certatur. Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro saucijs arcessere, omnia prouidere, multū ipse pugnare, sæpe hostem ferire: strenui militis & boni Imperatoris officia simul exequabatur. Petreius, vbi videt Catilinā cōtra ac rat⁹ erat, magna vi contendere: cohortē prætoriam in medios hostis inducit, eos q; perturbatos, atque alios alibi resistētes interficit. Deinde vtrinq; ex lateribus cæteros aggreditur. Mālius & Fesulanus in primis pugnātes cadūt. Postquā suas copias, seque cum paucis re-

CONIVRATIO CATILINAE.

lictum videt Catilina; memor generis atque
pristinæ dignitatis suæ, inter cōfertissimos ho-
stes incurrit, Ibiq; pugnans confoditur. Sed
cōfecto prælio, tum vero cerneret quāta au-
dacia, quantaq; vis animi fuisset in exercitu
Catilinæ. Nam ferè quem quisq; pugnando
vitus locū cœperat: eum amissa anima cor-
pore tegebat. Pauci autem, quos mediis co-
hors prætoriam disiecerat, paulo diuersi à su-
is: sed omnes tamē aduersis vulneribus cōci-
derant. Catilina vero lōge à suis inter hostiū
cadauera repertus est, paululum etiā adhuc
spirans: ferociāq; animi, quam habuerat vi-
uus, in vultu retinens. Postremo ex omni co-
pia, neq; in prælio, neq; in fuga quisquam ci-
uis ingenuus captus est. Ita cuncti suæ, ho-
stiumq; vitæ iuxtā pepercerant. Neq; tamen
exercitus populi Romani lætam aut incruē-
tam victoriam adeptus erat. Nam strenuissi-
mus quisq;, aut occiderat in prælio, aut gra-
uiter vulneratus discesserat. Multi autē, qui
ex castris visendi aut spoliandi gratia proces-
serant, volentes hostilia cadauera, amicū
aliq;, pars hospitem, aut cognatū reperiebāt.
Fuere item, qui inimicos suos cognoscerent.
Ita varie per omnem exercitum lætitiā, mœ-
ror, luctus, atque gaudium agitabantur.

FINIS.

C A I I C R I S P I S A L L V S T I I D E
 B E L L O I V G V R T H I N O
 L I B E R .

Alfò queritur de natura
 sua genus humanum, q̄
 imbecilla atque æui bre
 uis, sorte potius, quàm
 virtute regatur. Nam
 cōtra reputando: neque
 maius aliud, neque præ
 stabilius inuenias: ma
 gis que naturæ industriam hominum, quàm
 vim aut tempus deesse. **S E D D V X A T**
Q V E I M P E R A T O R V I T A E mor
 talium, animus est. qui vbi ad gloriam, vir
 tutis via grassatur: abunde pollens, potēs q;
 & clarus est, neque fortuna eget. quippe que
P R O B I T A T E M, industriã, cæteras que
 artes bonas, neq; dare, neq; eripere cuiquam
 potest. Sin captus prauis cupidinibus, ad in
 ertiam & voluptates corporis pessundat⁹ est,
 perniosa libidine paulisper vltus, vbi per so
 cordiã vires, tempus, ætas, ingenium, deflu
 xere: naturæ infirmitas accusatur, suam qui
 que culpam autores, ad negocia trãsserunt.
 Quòd si hominibus bonarũ rerum tãta cu
 ra esset, quãto studio aliena ac nihil profutu
 ra, multum q; etiam periculosa petunt: ne
 que regeretur magis casibus, quàm regerent

BELLVM

casus: & eò magnitudinis procederent, vbi pro mortalibus, gloria æterni fierent. Nā vti genus hominum compositum è corpore & anima est: ita res cunctę, studiãq; omnia nostra, corporis alia, alia animi, naturã sequuntur. Igitur **PRAECLARA FACIES**, magnæ diuitiæ, ad hoc, vis corporis, & alia huiuscemodi omnia breui dilabuntur: **AT INGENII** egregia facinora, sicuti anima, immortalia sunt. Postremo corporis & fortunæ honorũ, vti initiũ, sic finis est. **OMNIA QVE** orta occidunt, & aucta senescunt; Animus incorruptus, æternus, rector humani generis, agit: atq; habet cuncta, neque ipse habetur. Quo magis prauitas eorum admiranda est, qui dediti corporis gaudijs, per luxum atque ignauiam ætatem agunt; cæterũ **INGENIVM** (quo neque melius neque amplius aliud in natura mortaliũ est) in cultu atq; socordia torpescere sinunt, cum præsertim tam multæ variæq; sint animi artes, quibus summa claritudo paratur. Verum ex his magistratus & imperia, postremo omnis cura rerum publicarũ, minime mihi hac tempestate cupienda videntur: quoniam neque virtuti honos datur: neq; illi quibus per fraudem ius fuit, vtiq; tuti, aut eo magis honesti sunt. Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & possis & delicta corrigas: tamen importunum est, cũ præsertim

omnes rerum mutationes, cędem, fugam, a-
 liąq; hostilia portędāt. FRVSTRA AV-
 TEM niti, neque aliud se fatigando, nisi or-
 diū quęrere: extremę dementię est. nisi for-
 te quę inhonesta & pernicioſa libido tenet,
 potētię paucorum decus, atque libertatem
 suam gratificari. Cęterū ex his negocijs, quę
 ingenio exercętur: in primis magno vsui est
 MEMORIA rerum gestarū. cuius de vir-
 tute, quia multi dixere, prętereūdum puto:
 simul ne per insolentiam quis existimet me-
 met studiū meū laudādo extollere. Atq; ego
 credo fore, qui (quia decreui procul à Rep-
 agere ætatem) tanto, tamq; vtili labori meo
 nomen inertię imponant. certe, quibus ma-
 xima industria videtur, salutare plebē, & cō-
 iuijs gratiam quęrere. Qui si reputauerint
 & quib⁹ ego tēporibus magistratū adeptus
 sum, & quales viri idē adsequi nequiverint,
 & postea quę genera hominum in Senatū
 peruenerint: profecto existimabunt me ma-
 gis merito, quàm ignauia iudiciū animi mei
 mutauisse, maiusq; cōmodum ex otio meo,
 q̄ ex aliorum negocijs Reipub. venturū. Nā
 sæpe audiui ego Quintum Maximum, Pu-
 blium Scipionem, pręterea ciuitatis nostrę
 pręclaros viros, solitos ita dicere, cum maio-
 rum IMAGINES intuerentur, vehemen-
 tissime animum sibi ad virtutem accēdi: sciz
 licet non ceram illam, neq; figuram tantam

vim in sese habere, sed memoria rerū gesta-
 rum eam flammam egregijs viris in pectore
 crescere, neque prius se dari, q̄ virtus, eorum
 famam atque gloriam adæquauerit. At con-
 tra, quis est omnium, his moribus qui nō di-
 uitijs & sumptibus, non probitate neq; indu-
 stria cum maioribus suis contendat? Etiā ho-
 mines noui, qui antea per virtutē soliti erāt
 nobilitatem anteuenire: furtim & per latroci-
 nia potius, quā bonis artibus ad imperia,
 & honores nitūtur. perinde quasi prætura &
 consulatus, atq; omnia alia huiuscemodi, per
 se ipsa clara & magnifica sint: ac non perinde
 habeantur, vt eorum qui ea sustinent, virtus
 est. Verum ego liberius, altiusq; processi: dū
 me ciuitatis morum piget, tædetq;. Nūc ad
 inceptum redeo. Bellum scripturus sum
 quod populus R. cum Iugurtha Rege Nu-
 midarum gessit. primum quia magnum & a-
 trox, variāq; victoria fuit. deinde quia tum
 primum superbix nobilitatis obuiam itum
 est. quæ contentio, diuina & humana cuncta
 permiscuit, eōq; vecordix processit, vt stu-
 dijs ciuilibus bellum atque vastitas Italiæ fi-
 nem faceret. Sed priusquā huiuscemodi rei
 initiū expediam, pauca supra repetam: quo
 ad cognoscendū omnia, illustria magis, ma-
 gisq; in aperto sint. Bello Punico secundo,
 quo Dux Carthaginensiu Annibal, post ma-
 gnitudinē nominis Romani, Italiæ opes ma-

xime attriuerat: Masinissa Rex Numidarum, in amicitiam receptus à P. Scipione, cui postea cognomē Africano ex virtute fuit, multa & præclara rei militaris facinora fecerat. ob quæ, victis Carthaginiesibus, & capto Syphace, cuius in Africa magnum atq; late Imperium valuit: Populus Ro. quascūque vrbes, & agros manu cœperat, Regi dono dedit. Igitur amicitia Masinissæ bona atque honesta nobis permansit: sed imperij, vitæ que eius finis idē fuit. Deinde Micipsa filius eius regnū solus optinuit, Manastabale & Gulussa fratribus morbo absumptis. Is, Adherbalem & Hiempsalem ex sese genuit: Iugurtham que Manastabalis fratris filium, quem Masinissa (quia ortus ex concubina erat) priuatum reliquerat, eodem cultu quo liberos suos domi habuit. Qui vbi primum adoleuit, pollens viribus, decora facie, sed multo maxime ingenio validus, non se luxui, neque inertia corrumpendum dedit, sed (uti mos gentis illius est) equitare, iaculari, cursu cum æqualibus certare, & cū omnes gloria anteiret, omnibus tamen charus esse. Ad hoc pleraq; tempora in venando agere: leonē, atq; alias feras primus, aut in primis ferire: plurimū FACERE, & minimū IPSE de se loqui. Quibus rebus Micipsa, tametsi initio lætus fuerat, existimās Iugurthæ virtutem regno suo gloriæ fore: tamen postquam

BELLVM

hominem adolescentem, exacta sua ætate, & paruis liberis, magis magisq; crescere intel-
 ligit, vehemēter eo negotio permot⁹, multa
 animo suo voluebat. Terrebat eū NATV-
 RA mortaliū auida Imperij, & præceps ad
 explendam animi cupidinem. Præterea O P-
 PORTVNITAS suæ, liberorumq; æta-
 tis: quæ etiã mediocres viros spe præde trãf-
 ueros agit. Ad hoc, studia Numidarū in Iu-
 gurtham accensa: ex quibus, si talem virum
 dolis interfecisset, ne qua seditio aut bellū o-
 rirretur, anxius erat. His difficultatibus circū-
 uentus, vbi videt neque per vim, neque insi-
 dijs opprimi posse hominem tam acceptum
 popularibus, quòd erat Iugurtha manu prō-
 ptus, & appetens gloriæ militaris: statuit eū
 obiectare periculis, & eo modo fortunā ten-
 tare. Igitur bello Numantino Micipsa quum
 populo R. equitum atq; peditū auxilia mit-
 teret, sperans vel ostentando virtutē, vel hos-
 stium sæuitiã facile eum occasurum: præfecit
 Numidis, quos in Hispaniam mittebat. Sed
 ea res lōge aliter, ac ratus erat, euenit. Nam
 Iugurtha, vt erat impigro atq; acri ingenio,
 vbi naturam P. Scipionis (qui tū Romanis
 Imperator erat) & morem hostiū cognouit:
 multo labore, multaq; cura, præterea mode-
 stissime parendo, & sæpe obuiam eundo pe-
 riculis in tantam claritudinem breui perue-
 nerat, vt nostris vehemēter charus, Numātis

nis maximo terrori esset. Ac sanè (quod difficillimū in primis est) & PRAELIO strenuus erat, & bonus CONSILIO. quorū alterum ex prouidētia timorem, alterum ex audacia temeritatem plerunq; asserre solet. Igitur Imperator omnes ferè res asperas per Iugurtham agere, in amicis habere, magis, magisq; eum in dies amplecti. quippe cuius neq; cōsiliū, neque inceptum vllum frustra erat. Huc accedebat munificentia animi, & ingenij solertia. Quibus reb⁹ sibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat. Ea tempestate in exercitu nostro fuere complures noui atque nobiles, quibus diuitiæ bono honestoq; potiores erant, factiosi, domi potentes, apud socios clari magis quàm honesti, qui Iugurthæ non mediocrem animum pollicitando accendebāt, si Micipsa Rex occideret, fore vti solus regno Numidiæ potiretur, in ipso maximā virtutem, omnia Romæ venalia esse. Sed postquā Numantia deleta, P. Scipio dimittere auxilia, & ipse reuerſi domum decreuit: donatum, atque laudatum magnifice pro contione Iugurtham in prætorium adduxit: ibi que secreto monuit, vt potius publice, quàm priuatim amicitia Populi R. coleret, neque aliquibus largiri inſueſceret. Periculose à paucis emi, quod multorum esset. si permanere vellet in suis artibus, vltro illi & gloria & regnum venturum.

B E L L V M

fin properantius pergeret, pecuniã, & ipsum
 præcipitem casurũ. Sic locutus, cum literis
 eum (quas Mispisæ redderet) dimisit. Earum
 sententia hæc erat. Iugurthæ tui bello Nu-
 mantino longe maxima virtus fuit: Quam
 rē certo scio tibi gaudio esse. Nobis ob me-
 rita sua charus est. vt idem Senatui, popu-
 lóque Romano sit, summo ope nitentur. Tí-
 bi quidem pro nostra amicitia gratulor. En
 habes virum dignum te, atque auo suo Ma-
 sinissa. Igitur rex vbi ea quæ fama accepe-
 rat, ex literis Imperatoris ita esse cognouit:
 cū Iugurthę virtute, tum gratia viri permo-
 tus, flexit animum suum, & Iugurtham be-
 neficijs vincere aggressus est, statimq; eum
 adoptauit, & testamento pariter cū filijs hæ-
 redem instituit. Sed ipse paucos post annos
 morbo atque ætate cōfectus, cum sibi finem
 vitæ adesse intelligeret: coram amicis & co-
 gnatis, itemq; Adherbale & Hiëpsale filijs,
 huiuscemodi verba cum Iugurtha fertur ha-
 buisse. Paruum ego te Iugurtha, amisso
 patre, sine spe, sine opibus, in meum regnũ
 accepi: existimans non minus me tibi, quàm
 liberis, si genuissem, ob beneficia charum fo-
 re. Neque ea res falsum me habuit. Nam (vt
 alia magna & egregia tua facta omittã) no-
 uissime rediens Numantia, me, regnumque
 meum gloria decorasti: tuáq; virtute nobis
 Romanos, ex amicis amicissimos fecisti: in

Hispania nomen familiæ nostræ renouatum
 est. Postremo (quod difficillimum inter mor-
 tales est) **GLORIA** inuidiam vicisti. Nunc
 (quoniam mihi natura finem vitæ facit) per
 hanc dexterã, per regni fidem moneo, obte-
 storq; te, vt hos (qui tibi genere propinqui
 beneficio meo fratres sunt) charos habeas:
 neu malis alienos adiungere, q̄ sanguine cõ-
 iunctos retinere. Nõ **EXERCITVS**, neq;
THESAURI præsidia regni sunt. Verum
AMICI: quos neq; armis cogere, neq; auro
 parare queas, officio & fide parãtur. **QVIS**
 autẽ amicior, q̄ **FRATER** fratri? Aut quẽ
 alienũ fidum inuenies, si **TVIS** hostis fue-
 ris? Equidem ego regnũ vobis trado firmũ,
 si **BONI** eritis: si **MALI**, imbecillum. nam
CONCORDIA paruæ res crescũt, **DIS-**
CORDIA maximæ dilabuntur. Cæterum
 ante hos te Jugurtha, qui ætate & sapientia
 prior es, ne aliter qd̄ eueniat, puidere decet.
 nam in omni certamine, qui opulentior est,
 etiã si accipit iniuriã: tamen quia plus po-
 test, facere videtur. Vos autem Adherbal &
 Hiempsal colite & obseruate talẽ hunc virũ.
 Imitamini virtutẽ: & enitimini, ne ego me-
 liores liberos sumpsisse videar, quã m genuis-
 se. Ad ea, Jugurtha, tametsi Regem ficta lo-
 cutum intelligebat, & ipse lögæ aliter animo
 agitabat: tamẽ pro tẽpore benigne respõdit.
 Micipsa paucis post dieb9 moritur. Postquã
 e. iij.

illi more regio Iusta magnifice fecerant, Reguli in vnum conuenere, vt inter se de cunctis negocijs disceptarent. Sed Hiēpsal, qui minimus ex illis erat, natura ferox, etiā ante ignobilitatē Iugurthæ quia materno genere impar erat, despiciens: dextra Adherbalē adsedit: ne mediū ex tribus (quod apud Numidas honori ducitur) Iugurtha foret. Deinde tamen, vt ætati cōcederet fatigatus à fratre, vix in alteram partem traductus est. Ibi cum multa de administrando imperio dissererēt: Iugurtha iter alias res ait, oportere quæ quennij consulta, & decreta omnia rescindi. nam per ea tempora, confectum annis Micipsam, parum animo valuisse. Tum idē Hiēpsal placere sibi respondit. nam ipsum illum tribus his proximis annis adoptiōe in regnū peruenisse. Quod verbum, in pectus Iugurthæ altius, quā quisq̄ ratus erat, descendit. Itaque ex eo tempore, ira & metu anxius, moliri, parare, atque ea modo in animo habere, quibus per dolū Hiempsal caperetur. Quæ vbi tardius procedunt, neque lenitur animus ferox, statuit quouis modo inceptū perficere. Primo conuentu, quem ab regulis factum supra memorauī, propter dissensionē placuerat diuidi thesauros, finesq; imperij singulis constitui. Itaque tempus ad vtrāq; rem decernitur: sed maturius ad pecuniā distribuendam. Reguli interea in loca propin-

qua thesauris, alius aliò concessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmida, forte eius utebatur domo, qui proximus licitor Iugurthæ, charus, acceptusque ei semper fuerat: quem ille casu ministrum oblatum promissis onerat, impellitque: uti tanquam suam domum visens eat, portarum claves adulterinas parat. nam verè ad Hiempsalè referebantur. Cæterum ubi res postularet, seipsum cum magna venturum manu constituit. Numidæ mandata breui cōficit: atque uti doctus erat, noctu Iugurthæ milites introducit. qui postquã in ædes irruere, diuersi Regem quærere: dormientes alios, alios occurrentes interficere: scrutari loca abdita, clausa effringere, strepitu & tumultu omnia miscere: cū interim Hiempsal reperitur, occultans se in tugurio mulieris ancillæ, quò initio pauidus & ignarus loci profugerat. Numidæ, caput eius (uti iussi erant) ad Iugurtham referunt. Cæterum fama tantæ facinoris, per omnem Africam breui divulgatur. Adherbalem, omnesque, qui sub Micipsæ imperio fuerant, metus inuadit. In duas partes discedunt Numidæ: plures Adherbalem sequuntur, sed illum alterum bello meliores. Igitur Iugurtha quàm maximas potest copias armat: vrbes partim vi, alias voluntate, imperio suo adiungit: omni Numidiæ imperare parat. At Adherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui Senatum docerent de cæde fratris

& suis fortunis: tamē fretus multitudine mī-
 litum parabat armis contēdere. Sed vbi res
 ad certamen venit: victus ex praelio, profu-
 git in prouinciā, ac deinde Romā contendit.
 Tum Iugurtha paratis cōsilijs, postquā om-
 ni Numidia potiebatur in otio: facinus suū
 cum animo reputās, timere populū Roma-
 num: neq; aduersus iram eius vsquam, nisi in
 avaritia nobilitatis, & pecunia sua spem ha-
 bere. Itaq; paucis diebus cum argēto & auro
 multo, legatos Romā mittit: quis præcipit,
 vt primū veteres amicos magnis muneribus
 expleant, deinde novos acquirāt, postre-
 mo quēcunq; possint largiēdo, parare ne cū-
 ctentur. Sed vbi Romam legati venere, & ex
 præcepto regis, hospitibus, alijsq; (quorum
 ea tempestate in Senatu autoritas pollebat)
 magna munera misere: tāta cōmutatio ince-
 fit, vt ex maxīma inuidia, in gratiā & fauorē
 nobilitatis Iugurthaveniret. quorū pars spe,
 alij præmio inducti, singulos ex Senatu am-
 biendo, nitebantur ne grauius in eum consu-
 leretur. Igitur vbi legati satis confidunt: die
 cōstituto Senatus vtrifq; datur. Tum Adher-
 balem hoc modo locutū accepimus. Pa-
 tres C. Micipsa pater me⁹ moriēs mihi præ-
 cepit, vt regni Numidiæ tantummodo pro-
 curationē existimarem meam: cæterum ius
 & imperium eius penes vos esse, simul eni-
 terer domi, militiae que, q̄ maximo vsui esse

populo Romano, vos mihi cognatorū, vos affiniū loco docerē. Si ea fecissem : in vestra amicitia: exercitum, diuitias, munimenta regni me habiturū. Quæ præcepta patris mei cum agitarē, Iugurtha (homo omniū, quos terra sustinet sceleratissimus) cōtempso imperio vestro, Masinissæ me nepotem, etiā à stirpe socium atq; amicum populi Romani, regno, fortunisq; omnibus expulit. Atq; ego P. C, quoniā eō miseriarum vêturus eram, vellem potius ob mea, q̄ ob maiorum meorum beneficia posse me à vobis petere auxiliū: ac maxime deberi mihi beneficia à populo Ro. quibus vtinā nō egerē. secundū ea si desyderanda erant, vti debitis vterer. Sed quoniā parū tuta per se ipsa **PROBITA** S est, neq; mihi in manu fuit Iugurtha qualis foret: ad vos cōfugi P. C, quibus (quod mihi miserrimum est) cogor prius oneri, quàm vsui esse. Cæteri reges, aut bello victi, in amicitia à vobis recepti sunt, aut in suis dubijs rebus societatem vestram adpetiuerunt. familia nostra cū populo Romano bello Carthaginensi instituit amicitiam, quo tempore magis fides eius, quàm fortuna petenda erat. Quorum progeniē vos P. C, nolite pati me nepotem Masinissæ, frustra à vobis auxilium petere. Si ad impetrandū nihil causæ haberem, præter miserandam fortunam, quòd paulo ante Rex, genere, fama, atque

copijs potens, nunc deformatus erumnis,
 inops, alienas opes expecto: tamen erat ma-
 iestatis populi Romani prohibere iniuriam,
 neque pari cuiusquã regnũ per S C E L V S
 crescere. Verũ ego his finibus eiectus sum,
 quos maiorib⁹ meis populus Ro. dedit: vn⁹
 de pater & auus meus vnã vobiscũ expule-
 re Syphacem, & Carthaginienses. Vestra be-
 neficia mihi erepta sunt P. C: vos in mea in-
 iuria despecti estis. Heu me miserũ! Huc-
 cine Micipsa pater, beneficia tua euasere? vt
 quẽ tu parem cum liberis tuis, regnũq; par-
 ticipem fecisti, is potissimũ stirpis tuæ extin-
 ctor sit? Nunquã ne ergo familia nostra quie-
 ta erit? Sēper ne in sanguine, ferro, fuga ver-
 sabitur? Dũ Carthaginienses incolumes fue-
 re, iure omnia sæua patiebamur. hostes à la-
 tere, vos amici procul. Spes omnis in armis
 erat. Postq̃ illa pestis ex Africa eiecta est, læti
 pacem agitabamus: quippe quis hostis nul-
 lus erat, nisi forte quẽ vos iussissetis. Ecce au-
 tem ex improviso Iugurtha intoleranda au-
 dacia, scelere, atq; superbia sese efferens, fra-
 tre meo, atque eodẽ propinquo suo interfe-
 cto, primum regnũ eius, sceleris sui prædam
 fecit. Post, vbi me iisdem dolis nequit cape-
 re: nihil minus, quàm vim aut bellum expe-
 ctantem, in imperio vestro, sicuti videtis, ex-
 torrem patria, domo, inopem & coopertum
 miserijs effecit, vt vbiuis tutius, q̃ in meo re-

gno essem. Ego sic existimabam P. C. (vti
 prædicantem audierã patrem meũ) qui ves-
 tram amicitia diligenter colerẽt, eos multũ
 laborem suscipere, cæterũ ex omnibus maxi-
 me tutos esse. Quod in familia nostra fuit,
 præstitit vt in omnibus bellis, adesset vobis:
 nos vtĩ per otium tuti simus, in manu vestra
 est P. C. Pater nos duos fratres reliquit: ter-
 tium Iugurtham beneficijs suis, ratus est no-
 bis coniunctũ fore. Alter eorum necatus est,
 alter ipse ego manũ impias vix effugi. Quid
 agam? aut quò potissimũ infelix accedã? Ge-
 neris præsidia omnia extincta sunt. Pater, vtĩ
 necesse erat, naturæ concessit. fratri, quẽ mi-
 nime decuit, propinquus per scelus vitã eri-
 puit. Affines, amicos, propinquos, cæteros
 meos alium alia clade oppressit. capti à Iu-
 gurtha pars in crucem acti, pars bestijs obie-
 cti sunt. Pauci, quib⁹ relicta est anima, clausi
 in tenebris, cum mœrore & luctu, morte gra-
 uiorẽ vitã exigunt. Si omnia quæ aut amisi,
 aut ex necessarijs aduersa facta sunt, incolu-
 mia manerent: tamen si quid ex improviso
 mali accidisset, vos implorarẽ P. C. quibus,
 pro magnitudine imperij, ius & iniurias om-
 nes curæ esse decet. Nunc vero exul patria,
 domo, sol⁹, atq; omniũ honestarũ rerũ egēs,
 quò accedã? aut quos appellem? Natiões ne,
 an reges? qui omnes, familiæ nostrę ob vestrã
 amicitia infesti sunt. An quoquã mihi adire

licet, vbi nō maiorū meorū hostilia monimē
 ta plurima sunt? An quisq̄ nostri misereri po-
 test, qui aliquando vobis hostis fuit? Postre-
 mo Masinissa nos ita instituit P. C, ne quē co-
 leremus nisi populū Ro. ne societates, ne fœ-
 dera noua acciperemus, abūde magna præsi-
 dia nobis inuestra amicitia fore. si huic impe-
 rio fortuna mutaret, vnā occidēdū nobis es-
 se. Virtute, ac dijs volētib⁹, magni & opulēti
 estis, oīa secūda & obediētia sunt: quo facili⁹
 sociorū iniurias curare licet. Tantū illud ve-
 reor, ne quos priuata amicitia Iugurthæ pa-
 rū cognita trāuersos agat: quos ego audio
 summa ope nitī, ābire, fatigare vos singulos,
 ne qd de absente incognita caussa statuatis:
 fingere me verba, & fugā simulare, cui licue-
 rit in regno manere. quod vtinā illū, cui⁹ im-
 pio facinore in has miserias proiectus sum,
 eadē hæc simulantē videā: & aliquando, aut
 apud vos, aut apud deos immortales rerum
 humanarū cura oriatur, vt ille, qui nunc sce-
 leribus suis ferox, atq; præclarus est, omnib⁹
 malis excruciat⁹, impietatis in parentē nos-
 strum, fratris mei necis, mearūq; miseriarum
 graues poenas reddat. Iam iam frater animo
 meo charissime, quanq̄ tibi immaturo, & vn-
 de minime decuit vita erepta est: tamē lætā-
 dū magis, q̄ dolendū puto casum tuum. Nō
 enim regnū, sed fugā, exilium, egestatem, &
 omnes has, quæ me præmunt erūnas, cū anis

ma simul amiffi. At ego infelix in tāta ma
 la præcipitatus ex patrio regno, rerū huma
 narū spectaculū præbeo, incertus quid agā.
 Tuas ne iurias persequar, ipse auxiliū egē.
 An regno consulā, cuius vitæ, necisq; pote
 stas ex alienis opibus pendet? Vtinā emori,
 fortunīs meis honestus exitus esset: ne viue
 re contēptus viderer, si defessus malis iniurij
 cōcessissem. Nunc neq; viuere libet, neq; mo
 ri licet sine dedecore P. C. Oro vos per libe
 ros, atq; parētes vestros, per maiestātē popu
 li Romani: subuenite mihi misero, ite obuiā
 iniuriæ, nolite pati regnū Numidiæ, qđ ve
 strum est, per scelus & sanguinē familiæ no
 stræ tabescere. Postq̄ Rex finē loquendi fe
 cit, legati Iugurthę largitione magis, q̄ caus
 sa freti, paucis respondent: Hiempsalē ob sæ
 uitiā suam à Numidis interfectū: Adherbalē
 vltro bellum inferentē, postquam superatus
 sit, queri quòd iniuriam facere nequisset: Iu
 gurtham ab Senatu petere, ne se alium pu
 tarent, ac Numantiæ cognitus esset: neu ver
 ba inimici, ante facta sua ponerent. Dein
 de vtrique curia egrediūtur. Senatus statim
 cōsultitur, fautores legatorū, præterea Sena
 tus magna pars gratia deprauata, Adherba
 lis dicta contēnere, Iugurthæ virtutē laudi
 bus extollere, gratia, voce, deniq; omnibus
 modis pro alieno scelere & flagitio, sua qua
 si pro gloria nitebātur. At cōtra pauci, qbus

B E L L V M

B O N V M & æquum diuitijs charius erat, subueniendū Adherbali, & Hiépsalis mortem sæuere vindicādam censebant. Sed ex omnibus maxime Æmilius Scaurus, homo nobilis, impiger, factiosus, auidus potentię, honoris, diuitiarum: cæterum vitia sua callide occultans. Is postquam videt Regis largitionem famosam, impudentem que, veritus (quod in tali re fieri solet) ne polluta licentiã inuidiã accenderet: animum à consueta libidine continuit. Vicit tamen in Senatu pars illa, quæ vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum fit, vti decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Iugurtham, & Adherbalem diuiderent. Cuius legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & tū in Senatu potēs: qui cōsul, C. Graccho & M. Fuluiō Flacco interfectis, acerrime victoriã nobilitatis in plebē exercuerat. Eū Iugurtha, tametsi Romæ in amicis habuerat, tamen accuratissime accepit: dando & pollicēdo multa: perfecit vti famæ, fidēi, postremo omnibus suis rebus cōmodū Regis anteferet. Reliquos legatos eadem viã aggressus, plerosq; capit. Paucis charior fides, quàm pecuniã fuit. In diuisione regni quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit, agris, viris que opulentior, Iugurthæ traditur. Illam alteram specie, quàm vsu potiorem, quę portuosior, & ædificijs magis exornata erat, Adherbal

possedit. Res postulare videtur Africæ sitū paucis exponere: & eas gentes quibuscūq; nobis bellū, aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca & nationes ob calorem aut asperitatē, item ob solitudines minus frequentata sunt: de his haud facile compertum narrauerim. cætera, quàm paucissimis absoluam. In diuisione orbis terræ, plerique in parte tertia Africam posuere: pauci tantummodo Asiam & Europam esse, sed Africam in Europa. Ea fines habet ab occidente, fretum nostri maris, & Oceanū: ab ortu solis declinē latitudinē, quem locum Catabathmon incolæ appellant. mare sæuum, & importuosum, & ager frugum fertilis, bonus pecori, arborib⁹ infœcundus, cælo, terraq; penuria aquarum. genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum: plerosq; senectus dissoluit, nisi q; ferro aut bestijs interiire. Nā MORBUS haud sæpe quenq; superat. Ad hoc malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio Africam habuerint, qui que postea accesserint, aut quomodo inter se permisti sint: quāquam ab ea fama, quæ plerosq; obtinet, diuersum est, tamē vtī ex libris Punicis, qui Regis Hiempsalis dicebātur, interpretatum nobis est, vtīq; rem sese habere cultores eius terræ putant, quàm paucissimis dicā. Cæterū fides eius rei, penes autores erit. Africam initio habuere Getuli, & Libyes asperi, in

culti'q;: quis cibus erat caro ferina, atque hu-
 mi pabulum vti pecoribus. Hi neque mori-
 bus, neq; lege, aut imperio cuiusquam rege-
 bantur. Vagi, palantes, qua nox coegerat, se-
 des habebant. Sed postquam in Hispania Her-
 cules (sicuti Afri putant) interijt: exercitus
 eius copositus ex varijs getibus, amisso dur-
 ce, ac passim multis sibi imperiu petentibus
 breui dilabitur. Ex eo numero Medi, Persae,
 & Armenij, nauibus in Africam transuecti,
 proximos nostro mari locos occupauere. Sed
 Persae intra Oceanu magis. Hi'q; alueos na-
 uiu inuersos pro tugurijs habuere: quia neq;
 materia in agris, neque ab Hispanis emendi
 aut mutuandi copia erat. Mare magnum, &
 ignara lingua comercia prohibebat. Hi pau-
 latim per connubia Getulos sibi miscuere. &
 quia saepe tentantes agros, alia deinde, atq;
 alia loca petiuerant: semetipsos Numidas
 appellauere. Caeterum adhuc aedificia Numi-
 daru agrestiu, quae Mapalia illi vocat, oblon-
 ga, in curuis lateribus tecta, quasi nauiu ca-
 rinæ sunt. Medis autem & Armenijs accessere
 Libyes (Nam hi propius mare Africu agi-
 tabant. Getuli sub Sole magis, haud procul
 ab ardoribus) hi que mature oppida habue-
 re. nam freto diuisi ab Hispania, mutare res
 inter se instituerant. Nomen eorum paula-
 tim Libyes corrupere: barbara lingua Mau-
 ros, pro Medis appellantes. Sed res Persae

rum breui adoleuit: ac postea Numidiæ nomine propter multitudinem à parētibus digressi, possedere ea loca, quæ proxime Carthaginē Numidia appellatur. Deinde vtriq; alteris freti, finitimos armis, aut metu sub imperium suum coëgere, nomen, gloriam'q; sibi addidere. magis hi, qui ad nostrum mare processerant: quia Libyes, quam Getuli minus bellicosi. Denique Africæ pars inferior, pleraq; ab Numidis possessa est. victi omnes, in gentem, nomen'q; imperantium concessere. Postea Phœnices, alij multitudinis dominiuendæ gratia, pars imperij cupidine sollicitata plebe, & alij nouarum rerum auidi: Hipponem, Adrumetum, Leptim, alias'q; vrbes in ora maritima condidere. hæ'q; breui multum auctæ. Pars originibus suis præsidio, aliæ decori fuere. Nam de Carthagine filere melius puto, quàm parum dicere: quoniã aliò properare tempus monet. Igitur ad Catabathmon, qui locus Ægyptum ab Africa diuidit, secundo mari prima Cyrene est, colonia Thereôn: ac deiceps duæ Syrtes, inter'q; eas Leptis. deinde Aræ Philenôn. quæ locum Ægyptum versus finem imperij habuere Carthaginenses. Post, aliæ Punicę vrbes, cętera loca vsq; ad Mauritaniam Numidę tenēt. Proxime Hispaniam Mauri sunt. Super Numidiã Getulos accepimus: partim in tugurijs, alios incultius vagos agitare. Post eos

f. ij.

BELLVM

Æthiopes esse. Deinde loca exusta Solis ardoribus. Igitur bello Iugurthino, pleraq; ex Punicis oppida, & fines Carthaginensium, quos nouissime habuerant: populus R. per magistratus administrabat. Getulorū magna pars, & Numidię vsque ad flumē Mulucchā sub Iugurtha erant. Mauris omnibus Rex Bocchus imperitabat, præter nomen, cetera ignarus populi Ro. Item q; nobis neque bello, neque pace antea cognitus. De Africa & eius incolis, ad necessitudinem rei, satis dictum est. Postquam diuiso regno legati Africa discessere, & Iugurtha contra timorē animi præmia sceleris adeptum sese videt, certum esse ratus (quod ex amicis apud Numantiā acceperat) omnia Romæ VENA-
L I A esse, simul & illorum pollicitationibus accensus, quos paulo ante muneribus expleuerat: in regnum Adherbalis animum intendit. Ipse, acer, bellicosus. At is, quem petebat, quietus, imbellis, placido ingenio, opportunus iniuriæ, metuēs magis, quàm metuendus. Igitur ex improviso, fines eius cum magna manu inuadit. multos mortales cū pecore, atq; alia præda capit. ædificia incendit. pleraq; loca hostiliter cū equitatu adcedit. Deinde cum omni multitudine in regnū suum se conuertit: existimans Adherbalem dolore permotū, iniurias suas manu vindicaturū, eā q; rem belli causam fore. At ille (q;

neque se parem armis existimabat, & amicitia populi Ro. magis, quàm Numidis fretus erat) legatos ad Iugurtham de iniurijs questu misit. qui tametsi contumeliosa dicta retulerant: prius tamen omnia pati decreuit, quàm bellũ sumere: quia tantatum antea secus cesserat. Neque eo magis cupido Iugurthæ minuebatur: quippe qui totum eius regnum animo iam inuaserat. Itaque non uti antea cū prædatoria manu, sed magno exercitu comparato, bellũ gerere cœpit, & aperte totius Numidiæ imperium petere. Cæterũ quæ pergebat, vrbes, agros vastare, prædas agere: suis animũ, hostibus terrorem augere. Adherbal vbi intelligit eò processum, uti regnum aut relinquendum, aut retinendum armis esset: necessario copias parat, & Iugurthę obuius procedit. Interim haud lōge à mari prope Cirthã oppidum, vtriusque exercitus cōsedit: & quia diei extremũ erat, prælium nõ est inceptum. Sed vbi plerũque noctis processit: obscuro etiam tum lumine milites Iugurthini signo dato, castra hostiũ inuadũt: semisomnos partim, alios arma sumētes, fugant, funduntq; Adherbel cū paucis equitibus Cirtham profugit. Et ni multitudo togatorum fuisset, quæ Numidas insequentes à mœnibus prohibuit: vno die inter duos Reges cœptum, atq; patratum bellum foret. Iugurtha oppidum circumsedit. vineis,

BELLVM

turribusq; & machinis omnium generū expugnare aggredit̃: maxime festinans tempt̃ legatorū antecapere, quos ante præliū factū, ab Adherbale Romā missos audiuerat. Sed postquam Senatus de bello eorum accepit: tres adolescentes in Africā legantur, qui ambos Reges adēāt: Senatus, populūq; R. verbis nūcient, velle & censere eos ab armis discedere, ita seq; illisq; dignū esse. Legati in Africā maturantes veniunt, eo magis quod Romę dum proficisci parāt, de prælio facto, & oppugnatione Cirthę audiebāt. sed is rumor clemens erat. Quorum Iugurtha accepta oratione respōdit, sibi neq; maius quidē quam, neq; charius autoritate Senatus esse, ab adolescentia ita se enisum, vt ab optimo quoq; probaretur. virtute nō malitiā P. Scipioni summo viro placuisse, ob easdē artes à Micipsā, non penuria liberorū in regnū adoptatum esse. Cæterum quo plura bene, atq; strenue fecisset, eo animū suū iniuriā minus tolerare. Adherbalē dolis vitę suę insidiatū. quod vbi comperisset: eius sceleri obuiā isse. populū Ro. neq; recte, neq; pro bono facturū, si ab iure gentiū sese prohibuerit. Postremo de omnibus rebus legatos Romā breuī se esse missurū. Ita vtriq; digrediūtur. Adherbalis copiā appellandī nō fuit. Iugurtha vbi eos Africa decessisse ratus est, neque propter naturā loci, Cirtham armis expugnare pot

test: vallo atq; fossa moenia circundat, turres
 extruit, easq; praesidijs firmat. praeterea dies,
 noctesq; aut per vim, aut dolis tentare: de-
 fensoribus moenium praemia modo, modo for-
 midinem ostentare: suos hortando ad virtu-
 tem arrigere: prorsus intentus cuncta parare.
 Adherbal ubi intelligit omnes suas fortunas
 in extremo sitas, hostem infestum, spem auxi-
 lij nullam, penuria rerum necessarium bellum
 non posse trahi ex his, qui vna Cirtham pro-
 fugerant: duos maxime impigros delegit. eos
 multa pollicendo, ac miserando casum suum
 confirmat, uti per hostium munitiones noctu
 ad proximum mare, dein Romam pergerent.
 Numidae paucis diebus iussa efficiunt. Lite-
 ra Adherbalis in Senatu recitatae sunt, qua-
 rum sententia haec fuit. Non mea culpa saepe
 ad vos oratum mitto, P. C: sed vis Iugurthae
 subigit: quem tanta libido extinguendi me in-
 uasit, ut neque vos, neque deos immortales
 in animo habeat, sanguinem meum, quam om-
 nia malit. Itaque quintum iam mensem socius,
 & amicus populi Romani armis obsessus teneor:
 neque mihi Micipsa patris mei beneficia, neque
 vestra decreta auxiliantur. ferro, an fame acrimo-
 rurgear, incertus sum. Plura de Iugurtha scri-
 bere dehortatur me fortuna mea. etiam AN-
 TEA expertus sum parum fidei miseris esse. nisi
 tamen intelligo illum, supra quem ego sum petere:
 neque simul amicitiam vestram, & regnum

meum sperare. Vtrum grauius existimet: ne-
 mini occultum est. Nā initio occidit Hiem-
 psalem fratrem meū. Deinde patrio regno me
 expulit. Quæ sanè fuerint nostræ iniuriæ, ni-
 hil ad vos. Verum nunc regnum vestrum ar-
 mis tenet: me, quem vos imperatorē Numi-
 dis posuistis, clausum obsidet: legatorū ver-
 ba quanti fecerit, pericula mea declarant.
 Quid est reliquum, nisi vis vestra, qua moue-
 ri possit: nam ego quidē vellem, & hæc quæ
 scribo, & illa, quæ antea in Senatu questus
 sum, vana forēt, potius quàm miseria mea fi-
 dem verbis faceret. Sed quoniam eo natus
 sum, vt Iugurthæ scelerū ostentui essem: nō
 iam mortē, neque erumnas, tantūmodo ini-
 mici imperium, & cruciatus corporis depre-
 cor. Regno Numidiæ (quod vestrum est) vti
 libet consulite. me ex manibus impijs eripi-
 te, per maiestatem imperij, per amicitiam fidē, si
 vlla apud vos memoria remanet aui mei Ma-
 finissæ. His literis recitatis, fuere qui exer-
 citum in Africam mittendū cēserent, & quipri-
 mum Adherbali subueniēdum. De Iugurtha
 interim vti consuleretur, quoniā non paruis-
 set legatis: sed ab iisdem illis fautoribus Re-
 gis summa ope enisum est, ne tale decretū
 fieret, ita bonum P V B L I C V M (vt in ple-
 risq; negocijs solet) P R I V A T A gratia de-
 uictum. Legantur tamen in Africā maiores
 natu nobiles, amplis honoribus vsi: in quib;

fuit M. Æmilius Scaurus (de quo supra memorauimus) cōfularis, & tum in Senatu princeps. Hi, quod in inuidia res erat, simul & à Numidis obsecrati, triduo nauim ascendere. Deinde breui Vticam adpulsī, literas ad Iugurthā mittunt, quā ocyssime ad prouinciā accedat: seque ad eum ab Senatu dicētes missos. Ille, vbi accepit homines claros (quorū autoritatē Romæ pollere audierat) contra inceptum suum venisse: primo cōmotus metu, atq; libidine, diuersus agitabatur. Timebat iram Senatus, ni paruisset legatis. Porro animus cupidine cæcus, ad inceptum scelus rapiēbatur. vicit tamen in auīdo IUGENIO prauum consiliū. Igitur exercitu circūdato, summa vi Cirtham irumpere nititur: maxime sperans diducta manu hostiū, aut vi, aut dolis sese casum victoriæ inuēturum. Quod vbi secus procedit, neque quod intenderat, efficere potest: vt prius, quā le gatos conueniret, Adherbalis potiretur, ne amplius morando Scaurum, quem plurimū metuebat, incenderet, cum paucis equitibus in prouinciā venit. Ac tametsi Senatus verbis graues minæ nunciabantur, quod ab opugnatione non desisteret: multa tamē oratione consumpta, frustra legati discessere. Ea postq; Cirthæ audita sunt, Italici (quorū virtute mœnia defensabatur) confisi, deditione facta propter magnitudinē populī Ro. iuiō

latos sese fore: Adherbali suadent, vti sese & oppidū, Iugurthæ tradat: tantū ab eo vitam paciscatur: de cæteris Senatui curæ fore. At ille tamen si omnia potiora fide Iugurthæ rebatur, tamen quia penes eosdem, si aduersaretur, cogēdi potestas erat: ita vti censuerāt Italici, deditiōē facit. Iugurtha in primis Adherbalē excruciatū necat. deinde omnes puberes Numidas, atq; negociatores promiscue, vti quisq; armatus obuius fuerat, interfecit. Quod postq̄ Romæ cognitū est, & res in Senatu agitari cœpit: iisdē illi ministri Regis interpellādo, ac sæpe gratia, interdū iurgijs trahendo tempus, atrocitatē facti leniebant. Ac ni C. Memmius tribunus plebis designatus, vir acer, & infestus potentiæ nobilitatis, Populū Ro. edocuisset id agi, vt per paucos factiosos scelus Iugurthæ condonaretur: profecto omnis inuidiā prolatādis cōsultationibus dilapsa foret. tanta vis gratiæ atq; P E C V N I A E Regis erat. Sed vbi Senatus delicti conscientia populū timet: lege Sempronia, prouinciæ futuris cōsulibus Numidiā atq; Italiā decretę sunt: Cōsulesq; declarati sunt P. Scipio Nasica, L. Bestia Calpurnius. Numidiā Calpurnio, Scipioni Italiā obuenit. Deinde exercitus, qui in Africā portaretur, scribitur. Stipendium, aliāque, quæ bello vsui forent, decernuntur. At Iugurtha cōtra spem nūcio accepto (quippe cui R. O.

MAE OMNIA venū ire in animo hēserat)
 filiū, & cū eo duos familiares ad Senatū Le
 gatos mittit: hisq; vti illis, quos Hiempsale
 interfecto miserat præcepit, vt omnes mor
 tales pecunia aggrediātur. Qui postq̄ Romā
 aduentabant, Senatus à Bestia cōsultus est,
 placeret ne legatos Iugurthæ recipi mœni
 bus. Ij q; decreuere, nisi regnū, ipsumq; de
 ditum venissent: vti diebus proximis decē,
 Italia decederent. Consul Numidis ex Sena
 tus decreto nūciari iubet. ita infectis rebus,
 illi domum discedūt. Interim Calpurnius pa
 rato exercitu, legit sibi homines nobiles, fa
 ctiosos: quorū autoritate, quæ deliquisset, mu
 nita fore sperabat. in quis fuit Scaurus, cu
 ius de natura & habitu supra memorauim⁹.
 Nā in cōsule nostro multæ, bonæq; artes ani
 mi & corporis erāt: quas ōnis avaritia præ
 pediebat: patiens laborū, acri ingenio, satis
 prouidēs, belli haud ignarus, firmissimus cō
 tra pericula & insidias. Sed legiones per Ita
 liam, Rhegium, atque inde Siciliam: porrò
 ex Sicilia in Africam transuectæ sunt. Igitur
 Calpurnius in initio paratis com meatibus,
 acriter Numidiam ingressus est: multos que
 mortales, & vrbes aliquot pugnando cœp
 pit. Sed vbi Iugurtha pecunia per legatos
 tentare, belli que, quod administrabat asperi
 tatē ostēdere cœpit: anim⁹ æger, AVARITIA
 facile cōuersus est. Cæterū socius, & minister

omnium consiliorū assumitur Scaurus: qui
 tāetsi à principio plerisq; ex factiōe eius cor-
 ruptis, acerrime Regē impugnaverat: tamē
 magnitudine pecunię à bono, honesto que in
 prauum abstractus est. Sed Iugurtha primū
 tantūmodo bellī morā redimebat: existimās
 sese interim aliquid Romæ pretio, aut gratia
 effecturum. Postea vero q̄ participem nego-
 ciijs Scaurū accepit: in maximā spem addu-
 ctus recuperādæ pacis, statuit cū eis de om-
 nibus pactionibus præsens agere. Cæterum
 interea fidei caussa, mittitur à consule Sex-
 tus quæstor in oppidum Iugurthæ Vaccam.
 cuius rei species erat acceptio frumenti, qđ
 Calpurnius palām legatis imperauerat: quo-
 niam deditiois mora induciæ agitabantur.
Igitur Rex vti constituerat, in castra venit, ac
 pauca præsentī concilio locutus, de inuidia
 sui facti, atque vti in deditiōe acciperetur:
 reliqua cum Bestia & Scauro secreta transe-
 git. Deinde postero die, quasi per Satyrā le-
 gem, sententijs exquisitis, in deditiōe acci-
 pitur. Sed vti pro concilio imperatum erat,
 Elephantī xxx. pecus, atq; equi multi, nō cū
 paruo argenti pondere Quæstorī traduntur.
 Calpurnius Romam ad magistratus rogan-
 dos proficiscitur. In Numidia, & exercitu no-
 stro pax agitabatur. Postquam res in Africa
 gestas, quōq; modo actæ forent, fama diuul-
 gauit: Romæ per omnes locos & cōuentus,

de facto consulis agitari, apud plebem gra-
 uis inuidia, patres solliciti erant. probarēt ne
 tantum flagitium, an decretū cōsulis subuer-
 terent: parū constabat. Ac maxime eos potē-
 tia Scauri (quòd is autor, & socius Bestiæ fe-
 rebatur) à vero, bonoq; impediebat. At
 C. Mēmius (cui⁹ de libertate ingenij, & odio
 potentiae nobilitatis supradiximus) inter du-
 bitationem, & moras Senatus, concionibus
 populum ad vindicandū hortari: monere, ne
 Rempu. ne libertatē suam desererent: multa
 superba, & crudelia facinora nobilitatis ostē-
 dere: prorsus intētus omni modo plebis ani-
 mum accendebat. Sed quoniā ea tempesta-
 te Romæ Memmij facundia clara, pollensq;
 fuit: decere existimaui vnam ex tam multis,
 orationē eius perscribere. Ac potissimū eam
 dicam, quam in concione post reditū Bestiæ
 huiusmodi verbis disseruit. Multa me
 dehortātur à vobis Q uirites, ni studiū Rei-
 pu. omnia superet: opes factionis, vestra pa-
 tientia, ius nullum, ac maxime quòd innocē-
 tiæ plus periculi, q̄ honoris est. Nam illa quis-
 dem piget dicere: his annis quindecim, q̄ lu-
 dibrio fueritis superbiæ paucorum, q̄ foede,
 quàmq; multi perierunt vestri defensores: vt
 vobis animus ab ignauia atq; socordia corru-
 ptus sit, qui ne nunc quidem obnoxij inimi-
 cis exsurgitis, atque etiā nunc timetis eos,
 quibus vos decet terrori esse. Sed quanquā

hæc talia sunt: tamen obuiã ire factionis po-
 tentiæ animus subigit. Certe ego libertatẽ,
 quæ mihi à parète meo tradita est, experiar.
 Verum id frustra, an ob rem faciam: in vestra
 manu situm est Quirites. Neq; ego vos hor-
 tor (quod sæpe maiores vestri fecere) vti cõ-
 tra iniurias armati eatis, nihil vi, nihil seces-
 sione opus est: necesse est suomet ipsi more
 præcipites eant. Occiso Tiberio Graccho,
 quem regnũ sibi parare aiebant: in plebẽ Ro-
 manã quæstiões graues habitę sunt. Post C.
 Gracchi & M. Fuluij cædem, item vestri or-
 dinis multi mortales in carcere necati sunt.
 Vtriusq; cladis non lex, verũ libido eorum fi-
 nẽ fecit. Sed sanẽ fuerit regni reparatio, ple-
 bi sua iura restituere, quidquid sine sanguine
 ciniũ vlcisci nequit, iure factũ sit. Superio-
 ribus annis taciti indignabamini ærariũ expi-
 lari, Reges & populos liberos paucis nobili-
 bus vestigal pendere, penes eosdem, & sum-
 mã gloriam & maximas diuitias esse: tamen
 hæc talia facinora impune suscepisse, parum
 habuere. Itaq; postremo leges, maiestas ve-
 stra, diuina & humana omnia, hostibus tra-
 dita sunt. Neq; eos qui ea fecere, pudet aut
 pœnitet: sed incedunt per ora vestra magnifi-
 ce, sacerdotia & consulatus, pars triumphos
 suos ostentates: perinde quasi ea honorĩ, nõ
 prædę habeãt. Serui ære parati, INIURIA
 imperia dominorũ non perferunt. Vos Qui-

rites in imperio nati, æquo animo seruitutē toleratis? At, qui sunt hi, qui Remp. occupauerunt? Homines sceleratissimi, cruentis manibus, immani auaritia, nocentissimi, & iidem superbissimi: quibus fides, decus, pietas, postremo honesta atque inhonesta omnia quaesitui sunt. Pars eorū occidisse Tribunos plebis, alij quaestiones iniustas, plerique cædem in vos fecisse pro munimento habent. Itaque quàm quisque pessime fecit, tam maxime tustus est, metum à scelere suo ad ignauiam vestram trāstulere, quos omnes E! A D E M cupere, eadē odisse, eadem metuere in unū coegit. Sed hæc inter bonos A M I C I T I A, inter malos F A C T I O est. Quæ si tam vos libertatis curā haberetis, quæ illi ad dñationē accensifunt: pfecto neque Resp. (sicuti nūc) vastaretur, & beneficia vestra penes optimos, nō audacissimos forēt. Maiores vestri paradi iuris, & maiestatis constituendę gratia, bis per secessionē armati, Auentinū mōtem occupauerunt: vos, p libertate, quā ab illis accepistis, nōne summa ope nitimini? atque eo vehementius, quo maius dedecus est, P A R T A amittere, quæ omnino non parauisset? Dicit aliquis, Quid igitur censes? Vindicādū in eos, qui hosti prodidere Remp. nō manu, neque vi (quod magis vos fecisse, quàm illis accidisse indignū est) verum quaestionibus, & indicio ipsius Iugurthæ: quod si dediticius est, pfecto iussis

vestris obediens erit: sin ea contemnit, scilicet
 æstimabitis, qualis illa pax, aut deditio
 sit, ex qua ad Iugurtham scelerum impunitas,
 ad paucos potentes maximæ diuitiæ, ad
 Remp. damna atque dedecora peruenerint.
 Nisi forte dominationis eorū, satietas non-
 dum etiam vos tenet: & illa, quàm hæc, tem-
 pora magis placent, cū regna, prouinciæ, le-
 ges, iura, iudicia, bella, atque paces, postres-
 mo diuina & humana omnia penes paucos
 erant. Vos autem (hoc est Populus Ro.) in-
 uicti ab hostibus, Imperatores omnium gen-
 tium, satis habebatis animam retinere. Nam
 seruitutem quidem quis uestrū recusare au-
 debat? Atque ego, tametsi virum flagitios-
 sissimū existimo, impune iniuriā accepisse:
 tamen vos hominibus sceleratissimis igno-
 scere (quoniam ciues sunt) æquo animo pe-
 terē: ni misericordia in perniciē casura esset.
 Nam & illis quantū opportunitatis habent,
 parum est impune male fecisse, nisi demum
 faciendi licentia eripitur: & vobis æterna so-
 licitudo remanebit, cum intelligetis, aut ser-
 uendum esse, aut per manus libertatem re-
 tinendam. Nam fidei quidem, aut cōcordiæ
 quæ spes est: Dominari illi volunt: vos, liberi
 esse, facere illi iniurias: vos, prohibere. Po-
 stremo socijs vestris, veluti hostibus, pro so-
 cijs vtuntur. Potest ne in tam diuersis men-
 tibus, pax aut amicitia esse? Quare moneo

hortorq; vos, ne tantum scelus impunitum
omittatis. Nō peculatus ærarij fact⁹ est: neq;
per vim socijs creptæ pecuniæ. quæ quanq̃
grauia sunt; tamē consuetudine iam pro ni-
hilo habentur. Hosti acerrimo prodita sena-
tus autoritas, proditum imperium vestrum
est. domi militiæ que resp. venalis fuit. Quæ
nisi quæsitæ erunt, nisi vindicatum in nos
xios: quid erit reliquum, nisi vt illis qui ea fe-
cere obedientes viuamus? Nam impune ea
quæ libet facere: id, est regem esse. Neq; ego
vos Quirites hortor, vt malitis ciues vestros
perperã, quàm recte fecisse: sed ne ignoscen-
do malis bonos perditum eatis. Ad hæc in
repub. multo præstat beneficij, quàm male-
ficij immemorem esse. Bonus tantummodo
segnior fit, vbi negligas: at malus improbi-
or. Ad hæc si iniuriæ non sunt haud sæpe au-
xilij egeas. Hæc & alia huiuscemodi sæpe in
dicendo Memmius populo persuadet, vt i
L. Cassius (qui tū prætor erat) ad Iugurthã
mitteretur, eūq; interposita fide publica Ro-
mã duceret: quo facilius indicio regis Scau-
ri & reliquorū (quos pecuniæ captæ arcesse-
bant) delicta patefierēt. Cum hæc Romæ
geruntur, q̃ in Numidia relictī à Bēstia exerci-
tui præerāt: secuti morē imperatoris sui, plu-
rima & flagitiosissima facinora fecere. Fuere
qui corrupti elephātos Iugurthę traderent.
alii perfugas venderēt, pars ex pacatis præ-

das agebat. Tāta vīs auaritiæ animos eorū
 (veluti tabes) inuaserat. At Cassius prætor
 populī Romani perlata rogatione à Mēmio,
 ac percussa omni nobilitate, ad Iugurtham
 proficiscitur: ei'q; timido, ex'que conscientia
 diffidenti à rebus suis, persuadet (quoniam
 se populo Romano dedidisset) ne vim, quàm
 misericordiam eius experiri mallet. Priuatim
 præterea fidem suā interponit: quam ille non
 minoris, q̄ publicā ducebat. talis ea tēpestate
 fama de Cassio erat. Igitur Iugurtha cōtra
 decus regiū, cultu quàm maxime miserabili,
 cum Cassio Romā venit. ac tametsi in ipso
 magnavis animi erat: confirmatus ab omnī-
 bus, quorum potentia, aut scelere cuncta ea
 gesserat, quæ supra diximus: tum Caium
 Bebiū tribunum plebis magna mercede
 parat, cuius impudentia contra ius & iniu-
 rias omnes munitus foret. At Caius Mem-
 mius aduocata cōtione (quanquam regi in-
 festa plebs erat: & pars ī vincula duci iubēt,
 pars vero socios sceleris sui aperiret: more
 maiorum de hoste supplicium sumi) digni-
 tati quàm iræ magis cōsulens sedare motus,
 & animos eorum mollire. Postremo confir-
 mare fidem publicam per sese inuiolatam
 fore. Post vbi silentium cœpit, producto Iu-
 gurtha, verba facit: Romæ, Numidiæ'que
 facinora eius memorat, scelera in patrē fra-
 tres'q; ostendit. quibus iuuātibus, quibus'q;

ministris ea egerit, quanquam intelligat populus Romanus: tamē velle manifesta magis ex illo habere. Si verum aperiat: in fide & clementia populi Ro. magnam spem illi sitam. sin reticeat: nō socijs saluti fore, sed se, suas que spes corrupturū. Deinde vbi Memmius dicendi finem fecit, & Iugurtha respondere iussus est: C. Bebius tribunus plebis, (quem pecunia corruptum supra diximus) Regem tacere iubet. ac tametsi multitudo, quæ in concione aderat vehementer accensa, terrebat eum clamore, vultu, sæpe impetu, atque alijs omnibus, quæ ira fieri amat: vicit tamen impudentia. Ita populus ludibrio habitus, ex cōcione discessit. Iugurthæ, Bestiæq; & cæteris, quos illa quæstio exagitant, animi aulescunt. Erat ea tempestate Romæ quidam nomine Massiua Gullusæ filius, Masinissæ nepos: qui (quia in dissentione regum, Iugurthæ aduersus fuerat) dedita Cirtha, & Adherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. Huic Spuri⁹ Albinus (q proximo anno post Bestiam cum Quinto Minutio Rufo consulatū gerebat) persuadet, quoniam e stirpe Masinissæ sit, Iugurthāq; ob scelerata inuidia cum metu vrgeat: regnum Numidiæ ab Senatu petat. Auidus consul belligerundi mouere, quā in senescere omnia malebat. Ipsi, prouincia Numidia: Minutio, Macedonia euenerat. Quæ postquam Massiua

agitare cœpit, neq; Iugurthæ in amicis satis
 præsidij est, quòd eorum alium conscientia,
 alium mala fama & timor impediēbat: Bom-
 milcari proximo, ac maxime fido sibi impe-
 rat, pretio (sicuti multa cōfecerat) insidiato-
 res Massiue paret, ac maxime occulte. Sin id
 parum procedat: quo vís modo Numidam
 interficiat. Bomilcar mature Regis mādāta
 exequitur: & per homines talis negocij arti-
 fices, itinera, egressus q; eius, postremo loca
 atque tempora cuncta explorat. deinde vbi
 res postulabat, insidias tēdit. Igitur vnus ex
 eo numero, qui ad cædem parati erāt, paulo
 inconsultius Massiuam aggreditur, illum que
 obtruncat. Sed ipse deprehensus multis hor-
 tantibus, & in primis Albino consule, indicium
 profitetur. Fit reus magis ex æquo & bono,
 quàm ex iure gentiū Bomilcar comes eius,
 qui Romam fide publica venerat. At Iugur-
 tha manifestus tanti sceleris, non prius omi-
 sit contra verū niti, quàm animaduertit su-
 per gratiā atq; pecuniam suā inuidiam facti
 esse. Igitur quāquā in priore actione ex amis-
 cis quinquaginta vades dederat: regno ma-
 gis, quàm vadibus consulens, clām in Nu-
 midiam Bomilcarem demittit, veritus ne re-
 liquos populares metus inuaderet parendi
 sibi, si de illo supplicium sumptum foret. Et
 ipse paucis diebus eodē profectus est: iussus
 à Senatu Italia decedere. Sed postq̄ Roma

egressus est, fertur eò sæpe tacitus respiciēs,
postremo dixisse, VERBEM VENALEM,
& mature periturā, si emptorem inuenerit.

Interim Albinus renouato bello, cōmeatū
tum, stipendiū, aliāq; quæ militibus vsui fo-
rent, maturat in Africam portare: ac statim
ipse profectus est, vti ante comitiā (quod tē-
pus haud longe aberat) armis, aut deditio-
ne, aut quouis modo bellū conficeret. At cō-
tra Iugurtha trahere omnia: & alias, deinde
alias moræ caussas facere: pollicere deditio-
nē: ac deinde metū simulare: instanti cedere:
& paulo post, ne sui diffiderēt, instare. ita bel-
li modo, modo pacis mora cōsulē ludificare.
Ac fuere qui tū Albinū haud ignarū consilij
regis existimarent: neq; ex tanta properantia
tam facile tractum bellum, socordia magis,
quàm dolo crederēt. Sed postquam dilapso
tempore, comitiorum dies aduentabat: Albi-
nus, Aulo fratre ī castris pro prætore relicto,
Romam decessit. Ea tempestate Romæ se-
ditionibus tribunitijs atrociter Resp. agita-
batur. Publius Lucullus, & Lucius Annij
tribuni plebis, resistētibus collegis, cōtinua-
re magistratum nitebantur. quæ dissensio, to-
tius anni comitiā impediebat. Ea mora in
spem adductus Aulus (quem pro prætore in
castris relicto supra diximus) aut conficiē-
di belli, aut terrore exercitus ab Rege pe-
cuniæ capiundæ, milites mensē Ianuario ex
g. iij.

hybernis in expeditionē euocat: magnisq; itineribus hyeme aspera peruenit ad oppidū Suthul, vbi Regis thesauri erant. Quod, quanquam & sæuitia temporis, & oportunitate loci, neque capi, neque obsideri poterat (nam circum murum situm in prærupti montis extremo, planicies limosa hyemalibus aquis paludem fecerat) tamen aut simulandi gratia, quo Regi formidinem adderet, aut cupidine cæcus ob thesauros oppidi positūdi, vineas agere, aggerem iacere: aliā que quæ cæpto vsui forent, properare. At Iugurtha cognitauanitate, atque imperitia legati, subdole eius augere amentia: missitare supplicantes legatos. ipse quasi vitabundus per saltuosa loca, & tramites exercitum ductare. denique Aulum spe pactionis perpulit, vti relicto Suthule, in abditas regiones, sese veluti cedentē insequeretur: ita delicta occultiora fore. Interea per homines callidos, die, noctūque exercitum tentabat: centuriones, ducesque turmarum, partim vti transfugerent, corrumpere: alij, signo dato, locum vti desererent. Quæ, postquam ex sententia in fluxit: intempesta nocte de improviso cum multitudine Numidarum Auli castra circumuenit. Milites Romani perculsi tumultu insolito, arma capere, alij sese abdere, pars territos cōfirmare, trepidare omnibus locis, vis magna hostium, cælum nocte atque nus

bibus obscuratum, periculū anceps. postremo fugere, an manere, tutius foret: in incerto erat. Sed ex eo numero, quos pauloante corruptos diximus: cohors vna Ligurum, cum duabus turmis Thracū, & paucis gregarijs militibus transire ad Regē. & centurio primipili tertiæ legionis per munitiōē (quā uti defenderet, acceperat) locum hostibus introēundi dedit. Ea Numidæ cuncti irruere. Nostri fuga fœda, pleriq; abiectis armis, proximum collem occupauere. Nox atque præda castrorum, hostes, quo minus victoria vteretur, remorata sūt. Deinde Iugurtha postero die cum Aulo in colloquio verba facit, Tametsi ipsum cum exercitu fame & ferro clausum tenet: tamen se humanarum rerum memorem, si secum fœdus faceret incolumes omnes sub iugum missurum. præterea uti diebus decem Numidiam decederet. Quæ quanq̃ grauiā, & flagitij plena erant: tamen quia mortis metu multabantur, sicuti Regi libuerat, pax cōuenit. Sed ubi ea Romæ cōperta sunt, metus atque mœror ciuitatem inuasere. pars dolere pro gloria Imperij: pars insolita rerum bellicarum, timere libertati. Aulo omnes infesti, ac maxime qui bello sæpe præclari fuerant: quod armatus dedecore potius, quam manu salutem quæsierat. Ob ea consul Albinus ex delicto fratris inuidiam, ac demum periculum timens,

B E L L V M

Senatum de fœdere consulebat: & tamen interim exercitui supplementũ scribere, ab socijs & nomine latino auxilia accersere, denique omnibus modis festinare. Senat⁹ ita vti par fuerat decernit, suo, atq; populi iniussu nullum potuisse fœdus fieri. Consul impeditus à Tribunis plebis, ne quas parauerat copias, secum portaret, paucis diebus in Africam proficiscitur. Nam omnis exercitus (vti conuenerat) Numidia deductus in prouincia hyemabat. Postquam eò venit, quanquam persequi Iugurtham, & mederi fraternæ inuidiæ animo ardebat: cognitis militibus, quos præter fugam soluto imperio, licentia atque lasciuia corruerat, & copia rerũ, statuit nihil sibi agitandũ. Interea Romæ Brachus Mamillus Lemetanus tribunus plebis rogationem ad populũ promulgat, vti quereretur in eos, quorum consilio Iugurtha Senatus decreta neglexisset, qui que ab eo in legationibus aut imperijs pecunias accepissent, quae elephantos, qui que perfugas tradidissent, itemque qui de pace aut bello cum hostibus pactiones fecissent. Huic rogationi partim consensit sibi, alij ex partium inuidia pericula metuentes (quoniã aperte resistere nõ poterãt, quin illa & alia talia placere sibi fateretur) occulte per amicos, ac maxime per homines Latinini nominis, & socios Italicos impedimenta parabant. Sed plebs, incredibile memoratu

est, quantum intenta fuerit, quanta'que vi rogationē iusserit, decreuerit, voluerit, magis odio nobilitatis cui mala illa parabantur, q̄ cura Reip. tanta libido in partibus erat. Igitur cæteris metu percussis, M. Scaurus (quē legatum Bestiæ fuisse supra docuimus) inter lætitiā plebis, & suorū fugam, trepida etiā tum ciuitate, cum ex Mamillī rogatione tres quæsitores rogarentur, effecerat, vti ipse in eo numero crearetur. Sed quæstione exercitata aspere violenter'q; ex rumore & libidine plebis, vt sæpe nobilitatem, sic ea tempestate plebem ex secūdis rebus insolentia cœperat. Cæterum mōs partium popularium, & Senatus factionum, ac deinde omniū malorum artium: paucis ante annis Romæ ortus est otio, atque abundātia earum rerum, quæ prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam populus & Senatus Romanus, placide, modestēque inter se Remp. tractabant: neq; gloriæ, neq; dominationis certamen inter ciues erat. METVS hostilis, in bonis artibus ciuitatē retinebat. Sed vbi illa formido mentibus decessit: scilicet ea quæ SECUNDÆ RES amant, lasciuia atq; superbia incessere. Ita (quod in aduersis rebus optauerant) otium postquā adepti sunt: asperius acerbius'q; fuit. Nanque cœpere nobilitas dignitatē in superbiam, plebes libertatem in libidinem vertere: sibi quisque du-

cere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partes abstracta sunt. Resp. quæ mediâ fuerat, dilacerata est. Cæterum nobilitas factione magis pollebat. Plebis vis soluta, atque in multitudinẽ dispersa, minus poterat. Paucorum arbitrio belli, domi q; Respu. agitabatur, penes eosdem ærariũ, prouinciæ, magistratus, gloriæ, triumphĩ q; erant. Populus: militia, atque inopia vrgebatur. Prædas bellicas imperatores cum paucis diripiebãt. Interea parentes, aut parui liberi militũ (vti quisq; potentiori cõfinis erat) sedibus pellebantur. Ita cum potentia auaritia, sine modo modestiãque inuadere, polluere, & vastare omnia. nihil pensi, neque sancti habere, quo ad semet ipsam præcipitauit. Nam vbi primũ ex nobilitate reperti sunt, qui veram gloriã iniuste potētĩe anteponebant: moueri ciuitas, & dissensio ciuili quasi permissio terræ oriri cœpit. Nam postquã Tiberius, & C. Gracchus (quorum maiores Punico, atque alijs bellis multum Reipu. addiderant) vindicare plebẽ in libertatem, & paucorum scelera patefacere cœperunt: nobilitas noxia, atque eò percussa, modo per socios ac nomen Latinum, interdum per equites Romanos (quos spes societatis à plebe dimouerat) Gracchorũ actiõibus obuiã ierat. Et primo Tiberiũ: deinde paucos post annos eadẽ ingredientẽ C. Tribunum pleb. alterũ, alterum triumuirũ colo-

nijs deducendis cum M. Fulvio Flacco ferro necauerat. Et sanè Gracchis cupidine victoriæ haud satis moderatus animus fuit. Sed BONO vinci satius est, quàm malo more iniuriam vincere. Igitur ea victoria nobilitas ex libidine sua vasa, multos mortales ferro aut fuga extinxit, plusque in reliquum sibi timoris, quàm potentiaë addidit. QVAERES plerunq; magnas ciuitates pessundedit, dum alteri alteros vincere quouis modo, & victos acerbius vlcisci volūt. Sed de studijs partiū, & omnibus ciuitatis moribus, si singillatim, aut pro magnitudine par est differere tempus, quàm res maturius me deseret. Quam ob rem ad inceptum redeo. Post Auli fœdus, exercitusque nostri fœdam fugam, Metellus & Syllanus consules designati, prouincias inter se partiuerant: Metelloque Numidia euenerat, acri viro, & quanquam aduerso populi partibus, fama tamen æquabili & inuiolata. Is vbi primum magistratum ingressus est, alia omnia sibi cum collega cõmunia ratus: ad bellum, quod gesturus erat, animū intendit. Igitur diffidens veteri exercitui: milites eligere, scribere, præsidia vndiq; accersere, arma, tela, equos, & cetera instrumēta militiæ parare. Ad hæc com meatū affatim: denique omnia quæ in bello vario & multarum rerum egētī vsui esse solent. Cæterum ad ea

patrandā, Senatus auctoritate: socij, nomēq;
 Latinū & Reges vltro auxilia mittendo, po-
 stremo omnis ciuitas summo studio adnite-
 batur. Itaque ex sententia omnibus rebus pa-
 ratis compositis que, in Numidiā proficiscit-
 tur: magna spe ciuium, cum propter bonas
 artes, tum maxime quòd aduersum diuitias
 inuictum animum gerebat: & auaritia magis
 stratuū, ante id tempus, in Numidia nostræ
 opes contusæ, hostiūq; auctæ erant. Sed vbi
 in Africam venit, exercitus ei traditur à Spu-
 rio Albino proconsule, iners, imbellis, neque
 periculi, neq; laboris patiens, lingua quàm
 manu promptior, prædator, ex socijs & ipse
 præda hostiū, sine imperio & modestia habi-
 tus. Ita imperatori nouo plus ex malis mori-
 bus sollicitudinis, quàm ex copia militū auxi-
 lij aut bonæ spei accedebat. Statuit tamen
 Metellus (quæ & æstiuorum tempus comitio-
 rum mora imminuerat, & expectatione euē-
 tus ciuium animos intētos putabat) nō pri-
 us bellum attingere, quàm maiorum discipli-
 na milites laborare coëgisset. Nam Albinus,
 Auli fratris, exercitus que clade perculsus,
 postquæ decreuerat non egredi prouincia: quan-
 tum temporis æstiuorū in imperio fuit ple-
 runq; milites in statutis castris habebat, nisi
 cum odor, aut pabuli egestas locum mutare
 subegerat. sed neq; more militari vigiliæ de-
 ducebantur, vti cuiq; libebat ab signis aberat.

lixæ permisti cum militibus, die, noctuq; vagabantur: & palâtes agros vastare, villas expugnare, pecoris & mancipiorû prædas certâtes agitare, ea mutare cum mercatoribus vino aduectitio & alijs talibus. Præterea frumentum publice datum vendere, panem in dies mercari. postremo quæcûq; dici aut fingi queunt ignauix, luxuriæq; probra: in illo exercitu cuncta fuere, & alia amplius. Sed in ea difficultate Metellum nō minus quàm in rebus hostilibus magnū & sapientem virum fuisse comperio, tanta tēperantia inter ambitionem sæuitiamq; moderatum. Namq; edito, primum adiumenta ignauix sustulisse dicitur, ne quisquā in castris panem aut quem alium coctum cibum venderet, ne lixæ exercitum sequerentur: ne miles gregarius in castris, ne'ue in agmine feruum aut iumentum haberet: cæteris arte modū statuisset. Præterea ea transuersis itineribus cotidie castra mouere: iuxtâ ac si hostes adessent vallo atq; fossa munire. Vigiliâs crebras ponere: & eas ipse cum legatis circumire. Itē in agmine in primis modo, modo in postremis, sæpe in medio adesse, ne quispiam ordine egrederetur: vt quū signis frequentes incederent, miles cibum & arma portaret. Ita prohibēdo à delictis magis, q̄ vindicando: exercitū breuī confirmauit. Interea Iugurtha vbi quæ Metellus agebat ex nuncijs accepit, simul de in-

nocentia eius certior Romę factus: diffidere
 suis rebus, ac tum demum veram deditiōē
 facere conatus est. Igitur legatos ad cōsulem
 cum supplicijs mittit, qui tātummodo ipsi,
 liberis'q; vitam peterent, alia omnia dederēt
 populo Ro. Sed Metello iam antea experimē-
 tis cognitum erat genus Numidarū in-
 fidum, ingenio nobili, nouarum rerum au-
 dum esse. Itaque legatos aliū ab alio diuer-
 sos aggreditur: ac paulatim tentando, postq̄
 opportunos sibi cognouit, multa pollicendo
 persuadet, vti Iugurtham maxime viuū:
 sin id parum procedat, necatū sibi traderēt.
 Cæterū palam, quæ ex voluntate foret, Re-
 gi nūciare iubet. Deinde ipse paucis diebus,
 intento atque infesto exercitu in Numidiam
 procedit. Vbi contra belli faciem tuguria ple-
 na hominū, pecora, cultores'q; in agris erāt:
 ex oppidis & mappalib⁹ præfecti Regis ob-
 uiam procedebant, parati frumentum dare,
 com meatum portare, postremo omnia quæ
 imperarētur, facere. Neque Metellus minus
 iccirco: sed pariter ac si hostes adessent, muni-
 to agmine incedere, late explorare, omnia il-
 la deditiōis signa ostētui credere, & infidijs
 locum tentare. Itaque ipse cum expeditis co-
 hortibus, itē funditorū & sagittariorū dele-
 cta manu apud primos erat. In postremo C.
 Marius legat⁹ cū equitibus curabat: in vtrūq;
 latus auxiliares equites tribunis legionū &

præfectis cohortium dispertuerat: vt cū his
 permiffi velites, quocunq; accederent, equi-
 tatus hostium propulfarent. Nā in Iugurtha
 tantus dolus, tantaq; peritiā locorum & mi-
 litia inerat: vt absens an præfens, pacem an
 bellum gerēs perniciosior effec, in incerto ha-
 beretur. Erat haud longe ab eo itinere, quò
 Metellus pergebat, oppidum Numidarū no-
 mine Vacca, forum rerum venalium totius
 regni, maxime celebratum, vbi & incolere &
 mercari consueuerant Italici generis multi
 mortales. Huic consul simul tentandī gratia,
 & si pateretur opportunitates loci, præfidiū
 imposuit. Præterea imperauit frumentū,
 & alia quæ bello vsui forent, comportare: ra-
 tus (id quod res monebat) frequentia nego-
 ciatorum, & commeatum iuuaturum exerci-
 tum, etiā paratis rebus munimento fore. In-
 ter hæc negotia Iugurtha impensius modo
 legatos supplices mittere, pacē orare: præter
 suam, liberorūq; vitā, omnia Metello dede-
 re. Quos item cōsul (vti priores) illectos ad
 proditiōē domū dimittebat: regi pacē quā
 postulabat, neq; abnuere neq; polliceri, & in-
 ter eas moras promissa legatorū expectare.
 Iugurtha vbi Metelli dicta cum factis cōpo-
 suit, ac suis se artibus tentari animaduertit
 (quippe cui verbis pax nunciabatur, cæterū
 re bellū asperrimū erat: vrbs maxima aliena-
 ta, ager hostibus cognitus, animi populariū

tētati) coactus rerum necessitudine, statuit armis certare. Igitur explorato hostium itinere, in spem victoriæ adductus, ex opportunitate loci: quàm maximas potest copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli anteuenit. Erat in ea parte Numidię, quã Adherbal in diuisione possederat, flumen à Meridie oriens, nomine Muthul, à quo mōs aberat ferme millia passuum xx. tractu pari, vastus ab natura & humano cultu: sed ex eo medio quasi collis oriebat̃ in immēsū pertingēs, vestit⁹ oleastro ac myrtetis, alijsq; generib⁹ arborū, quę humo arida atq; harenosa gignunt̃. Media autē planicies, deserta penuria aquæ: præter flumini propinqua loca. ea consita arbuſtis, pecore atque cultoribus frequentabantur. Igitur in eo colle (quem transfuerso itinere porrectum docuimus) Iugurtha extenuata suorum acie cōsedit. Elephantis, & parti copiarum pedestriū Bomilcarem præfecit: eumq; edocet, quę ageret. Ipse propior montem cū omni equitatu, & peditib⁹ delectis suos collocat. Dein singulas turmas, & manipulos circūiens monet atq; obtestatur, vti memores pristinæ virtutis & victoriæ, sese regnūq; suum ab Romanorum auaritia defendāt. Cū ijs certamen fore, quos antea victos sub iugum miserint. Ducem illis, nō animum mutatum: quæ ab imperatore decuerint, omnia

fuis prouisâ, locum superiorem, vt prudêtes cum imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cū bello melioribus manū cōfere-
rēt. Proinde paratī, intentīq; essent, signo dato, Romanos inuadere. illū diem, aut omnes labores & victorias confirmaturum, aut maximarum erumnarum initium fore. Ad hoc viritim vtī quēq; ob militare facinus pecunia aut honore extulerat, cōmonefacere beneficij sui, & cum ipsum alijs ostentare. Postremo pro cuiusq; ingenio pollicendo, minitādo, obtestādo aliū alio modo excitare: cum interim Metellus ignarus hostium, mō-
te digrediens, cum exercitū conspicitur. Primo dubius, quid nam insolita facies ostēderet (nam inter virgulta, equi, Numidæq; cōfederant, neq; planè occultati humilitate arborū: & tamen quid nam esset, incertī, cum natura loci, tum dolo ipsi atque signa militaria obscurati) Dein breui cognitīs insidijs, paulisper agmen constituit. Ibi commutatis ordinibus in dextro latere, quod proximum hostibus erat, triplicibus subsidijs aciem instruxit. Inter manipulos, funditores & sagittarios dispersit: equitatū omnem in cornibus locat. Ac pauca pro tempore milites cohortatus, aciem sicuti instruxerat, transuersis principijs in planum deducit. Sed vbi Numidas quietos, neq; colle digredi animaduertit: veritus ex anni tempore, & inopia aquæ ne siti
h. j.

conficeretur exercitus, Rutiliū legatum cū
 expeditis cohortibus & parte equitū præmi-
 sit ad flumen, vti locum castris antecaperet.
 existimans hostes crebro impetu, & trāuersis
 prælijs iter suum remoratorios: & quoniā
 armis diffiderēt, lassitudinem & sitim militū
 tēturos. Deinde ipse pro re atq; loco sicuti
 monte descēderat, paulatim procedere, Ma-
 rium post principia habere: ipse cum sinistra
 alæ equitib⁹ esse, qui in agmine principes facti
 erant. At Iugurtha vbi extremum agmen
 Metelli primos suos prætergressum videt:
 præsidio quasi duum millium peditum mō-
 tem occupat, quā Metellus descenderat, ne
 forte cedētibus aduersarijs, receptui ac post
 munimēto foret. Deinde repente signo dato
 hostes inuadit. Numidæ alij postremos cæ-
 dere, pars à sinistra ac dextra tentare, infensi
 adesse, instare, atq; omnibus locis Romano-
 rū ordines conturbare. Quorum etiam qui
 firmioribus animis obuij hostibus fuerāt lu-
 dificati in incerto prælio, ipsi modo eminus
 sauciabantur: neq; contra feriendi aut conse-
 rendi manū copia erat. Ante iā docti ab Iu-
 gurtha equites, vbi Romanorū turma inse-
 qui coeperat, nō cōfertim, neq; in vnū sese re-
 cipiebāt: sed alius aliò q̄ maxime diuersi. Ita
 numero priores si à persequendo hostes de-
 terrere nequiuērāt: disiectos ab tergo aut las-
 teribus circunueniebant: sin opportunior fu-

gē, collis q̄ campi fuerat: ea vero cōsueti Numidarum equi facile inter virgulta euadere: nostros asperitas, & insolentia loci retinebat. Cæterū facies totius negocij varia, incerta, fœda atque miserabilis. Dispersi à suis, pars cedere, alij insequi: neque signa, neq; ordines obseruare. vbi quenq; periculū cœperat, ibi resistere ac propulsare. arma, tela, equi, viri, hostes, atq; ciues permisti, nihil consilio neq; imperio agi: fors omnia regere. Itaq; multū diei processerat, cum etiam tum euentus in incerto erat. Deniq; omnibus labore & æstu lāguidis, Metellus vbi videt Numidas instare minus, paulatim milites in vnum conduxit, ordines restituit, & cohortes legionarias quatuor aduersus pedites hostium collocat. Eorū magna pars superioribus locis fessa cōfederat. simul orare & hortari milites, ne deficerēt: neu paterentur hostes fugientes vincere, neque illis castra esse, neq; munimentū vllū, quò cedentes tēderent, in armis omnia sita. Sed nec Iugurtha quidem interea quietus erat, circumire, hortari, renouare præliū, & ipse cum delectis tentare omnia, subuenire suis, hostibus dubijs instare, quos firmos cognouerat eminus pugnando retinere. Eo modo inter se duo imperatores summi viri certabant. Ipsū pares: cæterū opibus disparibus. nā Metello virtus militū erat, locus aduersus: Iugurthæ alia omnia, præter milites,

opportuna. Denique Romani, vbi intelligūt,
 neq; sibi profugium esse, neq; ab hoste copiā
 pugnandi fieri, & iam diei vesper aderat: ad-
 uerso colle (sicuti pręceptū fuerat) euadunt.
 Amisso loco Numidę fusi, fugatiq; pauci in-
 teriere: plerosq; velocitas, & regio hostibus
 ignara, tutata sunt. Interea Bomilcar, quem
 Elephantis & copiarū parti pedestrium prę-
 fectum ab Iugurtha supra diximus, vbi eum
 Rutilius prętergressus est, paulatim suos in
 æquum locū deducit. Ac dū legatus ad flu-
 mē quò præmissus erat festinās pergīt, quie-
 tus, vti res postulabat, aciem exornat: neq;
 remittit, quid vbiq; hostis ageret explorare.
 Postquam Rutilium cōsedisse iam, & animo
 vacuum accepit, simulq; ex Iugurthę pręlio
 clamorem augeri: veritus ne legatus cogni-
 ta re laborātibus suis auxilio foret, aciē quā
 diffidens virtutī militum arcte statuerat, quo
 hostium itineri officeret, latius porrigit, eoque
 modo ad Rutilij castra procedit. Romani ex
 improviso pulueris vim magnā animaduere-
 runt. Nam prospectū ager arbutis confitus
 prohibebat, & primo ratī humū aridā ven-
 to agitari. post vbi æquabilem manere, & si-
 cuti acies mouebat, magis, magisq; appro-
 pinquare vident: cognita re, properantes ar-
 ma capiūt, ac pro castris (sicuti imperabat)
 consistunt. Deinde, vbi propius ventum est:
 vtrinq; magno clamore concurritur. Numidę

dæ tantummodo remorati, dum in Elephã-
 tis auxiliũ putant. Postquam eos impedi-
 tos ramis arborum, atq; ita disiectos circums-
 ueniri vident, fugam faciunt: ac pleriq; abie-
 ctis armis, collis aut noctis quæ iam aderat,
 auxilio integri abeunt. Elephãti quatuor cap-
 ti, reliqui omnes xl. numero interfecti. At
 Romani, quanquam itinere atque opere cas-
 strorum & prælio fessi, lætiq; erant: tamen,
 q̄ Metellus amplius opinione morabatur,
 instructi intentiq; obuiam procedunt. Nam
 dolus Numidarũ nihil languidi, neq; remissi
 patiebatur. Ac primo obscura nocte, postq̄
 haud procul inter se erãt (strepitu velut hos-
 tes aduentare) alteri apud alteros formidã-
 nem simul, & tumultum facere: & penè im-
 prudentia admissum facinus miserabile, ni
 vtrinque præmissi equites rē explorauissent.
 Igitur pro metu, repente gaudiũ exortũ est.
 Milites alius alium læti appellant, acta edo-
 cēt, atq; audiūt, sua quisq; fortia facta ad cæ-
 lũ effert. Quippe res humanę ita sese habēt,
 in VICTORIA vel ignauis gloriari licet:
 aduersæ res etiã bonos decretãt. Metellus in
 iisdẽ castris quatrũduo moratus, saucios cũ
 cura reficit: meritos in prælijs more militiae
 donat: vniuersos in cõcione laudat, atq; agit
 gratias. hortatur ad cætera, quæ leuia sunt,
 parem animũ gerant. pro victoria satis iam
 pugnatum, reliquos labores pro præda fore.

Tamen interim transfugas & alios opportunos, Iugurtha ubi gentium, aut quod agitare, cum paucis ne esset, an exercitum haberet, ut sese victus gereret, exploratum misit. At ille sese in loca saltuosa, & natura munita receperat: ibique coquebat exercitum NUMERO hominum ampliore, sed hebetem, infirmumque; agri ac pecoris magis, quam belli cultorem. Id ea gratia eveniebat, quod praeter regiones equites nemo omnium Numidarum ex fuga Regem sequitur. quo cuiusque animus fert, eodem discedunt. Neque id flagitium militiae ducitur, ita se mores habent. Igitur Metellus, ubi videt animum Regis etiam tum ferocem esse, bellum renovari, quod nisi ex illius libidine geri non posset, praeterea inimicum certamen sibi cum hostibus, minore detrimento illos vinci, quam suos vincere: statuit non praелиis, neque in acie, sed alio more bellum gerendum. Itaque in loca Numidiae opulentissima pergit, agros vastat: multa castella & oppida temere munita, aut sine praesidio, capit, inceditque: puberes interficit. iubet alia omnia militum esse praedam. Ea formidine multi mortales Romanis dediti obseques: frumentum & alia quae usus forent, affatim praebita: ubicumque respoudebatur, praesidium impositum. Quae negotia multo magis, quam praelium male pugnatum ab suis, Regem terrebant. Quippe, cuius spes omnis in fuga sita erat, sequi coquebatur: & quae sua loca defendere ne-

quiuerat, in alienis bellum gerere. Tamen ex inopia, quod optimum videbatur, consilium capit: exercitū plerunq; in iisdem locis operiri iubet. Ipse cum delectis equitibus Metellū sequitur: nocturnis. & auis itinerib; igno- ratus, Romanos palantes repente aggreditur. Eorum pleriq; inermes cadūt: multi capiuntur. nemo omnium intactus profugit. & Numidę, priusq; ex castris subueniretur (sicuti iussi erant) in proximos colles discedunt. Interim Romę gaudiū ingens ortum cognitatis rebus Metelli, vt sese & exercitū more maiorū gereret, vt in aduerso loco victor tantū virtute fuisset: hostiū agro potiretur: Iugurtham magnificū ex Auli socordia, spem salutis in solitudine, aut fuga coegisset habere. Itaq; Senatus ob ea feliciter acta, dis immortalibus supplicia decernere: Ciuitas trepida antea sollicita de belli euentu, læta agere: de Metello fama præclara esse. Igitur eo intētior ad victoriā niti: omnib; modis festinare, cauere tamē necubí hosti opportunus fieret. meminisse post gloriā INVIDIAM sequi, ita quo clarior, eo magis anxius erat. Neq; post insidias Iugurthę, effuso exercitu prædari. Vbi frumēto aut pabulo opus erat: cohortes cū omni equitatu præsidiū agitabāt. Exercit; partē ipse, reliquos Marius ducebat. Sed igne magis, q̄ præda ager vastabatur. Duobus locis haud lōge inter se castra

faciebant. Vbi vi opus erat, cuncti aderant. Cæterū quo fuga atque formido latius cre-
 sceret: diuersi agebāt. Eo tempore Iugurtha
 per colles sequi. tempus aut locum pugnae
 quærere, qua venturū hostem audierat, pa-
 bulum, & aquarum fontes (quorum penuria
 erat) corrumpere. modo se Metello, interdū
 Mario ostendere. postremos in agmine ten-
 tare, ac statim in colles regredi. Rursus alijs,
 post alijs minitari: neque prælium facere ne-
 que otium pati: tantūmodo hostem ab in-
 cœpto retinere. Romanus imperator vbi
 se dolis fatigari videt, neque ab hoste copiā
 pugnādi fieri: urbem magnam, & in ea par-
 te, qua sita erat, arcē regni nomine Zamā,
 statuit oppugnare: ratus (id quod negotium
 poscebat) Iugurtham laborantibus suis auxi-
 lio veturū, ibi que prælium fore. At ille, quæ
 parabātur à perfugis edoctus: magnis itine-
 ribus Metellū anteuenit: oppidanoshorta-
 tur, vt mœnia defendāt, additis auxilio per-
 fugis, quod genus ex copijs Regis (quod fal-
 lere nequibat) firmissimū erat. Præterea pol-
 licetur in tempore semet cum exercitu adfo-
 re. Ita compositis rebus, in loca quàm maxi-
 me occulta discedit: ac paulopost cognoscit
 Mariū ex itinere frumentatū cum paucis
 cohortibus Siccam missum. quod oppidum
 primum omnīū post malam pugna ab Rege
 defecerat. Eo cum delectis equitibus noctu

pergit: & iam egrediētibus Romanis in porta pugnā facit. simul magna voce Siccēses hortatur vti cohortes à tergo circūueniant, fortunā illis præclari facinoris casum dare, si id fecerint, postea sese in regno, illos in libertate sine metu ætatem acturos. At ni Marius signa inferre atq; euadere oppido prope rauisset: profecto cū hi, aut magna pars Siccēsum fidē mutauissent, tāta mobilitate sese Numidæ gerunt. Sed milites Iugurthinī paulisper ab Rege sustentati, postquā maiore vi hostes vrgēt, paucis amissis profugi discedunt. Marius ad Zamam peruenit. Id oppidum in campo situm, magis opere, quàm natura munitū erat, nullius idoneæ rei egēs, armis, virisq; opulentum. Igitur Metellus pro tempore atq; loco paratis rebus, cuncta mœnia cū exercitu circūuenit. Legatis imperat, vbi quisq; curaret. deinde signo dato vndique simul clamor ingens exoritur. Neq; ea res Numidas terret. Infensi, intentiq; sine tumultu manent, præliū incipitur. Romani pro ingenio quisque, pars eminus GLANDE, aut lapidibus pugnare. alij succedere, ac modo murū suffodere, modo scalis aggredi, cupere præliū in manibus facere. Cōtra ea oppidani in proximos saxa voluere, fudes, pila: præterea picē sulphure & tæda mistā ardētī mittere. Sed ne illos quidē, qui procul māsērāt timor animi satis muniuerat. Nā plerosq;

iacula tormentis, aut manu emissa vulnera-
 bant: pari q; periculo, sed fama impari boni
 atq; ignaui erāt. Dum apud Zamā sic certa-
 tur, Iugurtha ex improviso castra hostiū cū
 magna manu inuadit. remissis qui in præsi-
 dio erant, & omnia magis, q̄ prælium expe-
 ctantibus, portam irrupit. At nostri repenti-
 no metu perculsi sibi quisq; pro moribus cō-
 sulunt: alij fugere, alij arma capere, magna
 pars vulnerati aut occisi sunt. Cæterū ex ōni
 multitudine non amplius xl. memores nomi-
 nis Romani, grege facti, locū cœpere paulo
 q̄ alij editiorē, neque inde maxima vi depelli
 quiuerunt, sed tela eminus missa remittere.
 pauci in pluribus minus frustrari. sin Numi-
 dæ propius accessissent: ibi vero virtutē ostē-
 dere, & eos maxima vi cædere, fundere, atq;
 fugare. Interim Metellus cū acerrime rem-
 gereret, clamorē & tumultū hostilem à ter-
 go accepit. Deinde conuerso equo animad-
 uertit fugam ad se versum fieri: quæ res indi-
 cabat populares esse. Igitur equitatū omnē
 ad castra propere misit: ac statim C. Marium
 cum cohortibus lociorū, eum q; lachrymās
 per amicitia, per q; Remp. obsecrat, ne quā
 cōtumeliā remanere in exercitu victore, ne-
 ue hostes inultos abire sinat. Ille breui man-
 data efficit. At Iugurtha munimēto castro-
 rum impeditus, cū alij super vallum præci-
 pitaretur, alij in angustijs ipsi sibi properan-

tes officerent: multis amissis in loca minuta sese recipit. Metellus in seculo negotio, postquam nox aderat, in castra cum exercitu reuertitur. Igitur postero die priusquam ad oppugnandum egrederetur, equitatum omnem in ea parte qua Regis aduentus erat, pro castris agitare iubet: portas & proxima loca tribunis dispersit. Dein ipse pergit ad oppidum, atque uti superiore die, murum aggreditur. Interim Iugurtha ex occulto repente nostros inuadit. qui in proximo locati fuerant, paulisper terrore perturbantur: Reliqui cito subueniunt. Nequidintius Numidæ resistere quibus, nisi pedites cum equitibus permixti, magnam cladem in congressu facerent. quibus illi freti, non uti equestri praelio solet sequi, deinde cedere: sed aduersis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem. Ita expeditis pedibus suis, hostes penes victos dare. Eodem tempore apud Zamam magna vi certabatur. Vbi quisque legatus aut tribunus curabat, eo acerrime nititur: neque alius in alio magis, quam in sese spem habere. pariterque oppidani agere, oppugnare, aut parare omnibus locis: auidius alteri alteros sauciare, quam semet tegere. Clamor permixtus hortatione, letitia, gemitu. Item strepitus armorum ad caelum ferri: tela utrinque volare. Sed illi qui moenia defendebant, ubi hostes paululum modo pugnam remiserant: intenti praelium equestre prospectabant. Eos, uti quaeque Iugurthae res

erāt, lætos modo, modo pauidos animaduertes: ac sicuti à suis audiri aut cerni possēt, monere alij, alij hortari, aut manu significare, aut niti corporibus, huc, & illuc quasi vitabūdi, aut iacentes tela agitare. Quod vbi Mario cognitū est (nā is in ea parte curabat) consulto lenius agere, ac diffidentiam rei simulare, pati Numidas sine tumultu, Regis prælium visere. Ita illis studio suorum astrictis, repente magna vi murum aggreditur: & iā scalis aggressi milites prope summa cœperant, cum oppidani concurrunt, lapides, ignem, præterea alia tela ingerunt. Nostri primo resistere, deinde vbi vnæ atq; alteræ scalæ cōminutæ sunt: qui super steterant afflicti sunt. cæteri quoquomodo potuere, pauci integri, magna pars cōfecti vulneribus abeūt. Denique vtrinq; præliū nox diremit. Metellus postquā videt frustra inceptū, neque oppidum capi, neq; Iugurthā niti nisi ex insidijs, aut de suo loco pugnam facere, & iam æstatem exactā esse: ab Zama discedit, & in his vrbibus, quæ à Rege defecerant, satisq; munitæ loco, aut mœnibus erant, præsidia imponit. Cæterū exercitū in prouinciā, quæ proxima est Numidiæ, hyemādi gratia colocat. Neq; id tēpus ex aliorum more quieti, aut luxuriæ concedit. Sed quoniā armis bellum parū procedebat: insidias Regi per amicos tendere, & eorum perfidia pro armis vti

parat. Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Iugurtha fuerat, & inde vadib⁹ datis de Mas-
 siuæ nece, clam iudiciū fugerat, quòd ei per maximam amicitia, maxima copia fallendi
 erat: multis pollicitationibus aggreditur. Ac primo efficit, vti ad se colloquēdi gratia oc-
 cultus veniat. Deinde fide data si Iugurthā viuum aut necatum sibi tradidisset: fore, vti
 illi Senatus impunitatē, & sua omnia conce-
 deret. Facile Numidæ persuadet, cū ingenio infido, tum metuenti ne si pax cum Roma-
 nis fieret, ipse per conditiones ad supplicium traderetur. Is vbi primū opportunū fuit, Iu-
 gurtham anxium ac miserantē fortunas suas accedit: monet, atque lachrymās obtesta-
 tur, vti aliquādo sibi, liberisq; & gēti Numi-
 darum optime meritæ prouideat. Omnibus prælijs sese victos, agrū vastatū, multos mor-
 tales captos, occisos, regni opes cōminutas esse: satis sæpe iam & virtutē militū, & fortu-
 nam tentatā, caueat ne illo cunctāte Numi-
 dæ sibi consulant. His atque talibus alijs ad deditiōnem animū Regis impellit. Mittūtur
 ad Imperatorem legati, qui Iugurtham im-
 perata facturum dicerēt, ac sine vlla pactio-
 ne, sese regnūq; suum in illius fidē tradere.
 Metellus propere cunctos Senatorij ordinis
 ex hybernis accersiri iubet. Eorū, & aliorum
 quos idoneos ducebat, cōsiliū habet. Ita mo-
 re maiorū ex cōsiliij decreto, per legatos Iu-

gurthæ imperat argēti pondo ducēta millia,
 Elephantos omnes, equorum & armorū ali-
 quātulum. Quæ postq̄ sine mora facta sunt,
 iubet omnes perfugas vinctos adduci. Forū
 magna pars vtī iussum erat, adducti: pauci
 cum primū deditio cœpit, ad Regē Bocchū
 in Mauritaniā abierant. Igitur Iugurtha
 vbi armis, viris'q; & pecunia spoliatus est,
 dum ipse ad imperandū Tifidiū vocaretur,
 rursus cœpit flectere animū suū, & ex MALA
 CONSCIENTIA digna timere. Deniq; mul-
 tis diebus per dubitationē consumptis, cum
 modo tædio rerū aduersarū omnia bello po-
 tiora duceret, interdū ipse secum reputaret,
 quā grauis casus in seruitium ex regno fo-
 ret: multis, magnis'q; præsidijs nequicquam
 perditis, de integro resumit bellum, & Romę
 Senatus de prouincijs cōsultus, Numidiā
 Merello decreuerat. Per idem tēpus Uticę
 forte C. Mario per hostias dijs supplicanti,
 magna atq; mirabilia portēdi aruspex dixe-
 rat, proinde, quæ animo agitabat, fretus dijs
 ageret: fortunam, quā sæpissime experire-
 tur, cuncta prospere euētura. At illū iam an-
 tea cōsulatus ingens cupido exagitabat: ad
 quem capiēdum præter vetustatem familię,
 omnia abunde erant. Industria, probitas, mi-
 litia magna sciētia: animus belli ingēs, D O-
 M I modicus, libidinis & diuitiarum victor,
 tantummodo G L O R I A E auidus. Sed his

natus, & per omnē pueritiam Arpini alitus, ubi primū ætas militiæ patiens fuit, stipendijs faciundis, nō GRÆCA facundia, neq; vrbanis munditijs sese exercuit: ita inter bonas artes integrum ingeniū breui adoleuit. Ergo ubi primū tribunatum militarē à populo petit: plerūq; faciem eius ignorātib; facile notus per omnes tribus declaratur. Deinde ab eo magistratu alium post aliū sibi perit: semperque in potestatibus eo modo agitabat sese, vt ampliore, quàm gerebat, dignus haberetur. Tamen is ad id locorum talis vir (Nam postea ambitione præceps datus est) consulatum appetere non audebat. Etiam tum alios magistratus plebs, consultum nobilitas, inter se per manus tradebat. Nouus nemo tam clarus, neque tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore, & quasi pollutus haberetur. Igitur ubi Marius aruspicijs dicta eodem intendere videt, quò cupido animi hortabatur: ab Metello petendi gratia missionem rogat. cui quanquā virtus, gloria, atque alia optanda bonis superabant, tamen inerat contemptor animus, & S V P E R B I A, commune nobilitatis malum. Itaque primum commotus insolita re, mirari eius consilium, & quasi per amicitiam monere, ne tam praua inciperet, ne super fortunam animum gereret. non omnia omnibus cupiēda esse. debere illi res suas sa-

BELLVM

tis placere. postremo caueret id petere à populo Romano, quod illi iure negareſt. Poſtquam hæc atque alia talia dixit, neq; animus Marij ſelectitur: reſpōdit vbi potuiſſet primū per negocia pub, facturum ſeſe quæ peteret. Ac poſtea ſepius eadem poſtulātī fertur diſſiſſe, Ne feſtinaret abire, ſatis mature illum cum filio ſuo conſulatū petiturum. (Is eo tempore in Cōtubernio patris ibidem militabat, annos nat⁹ circiter xx.) Quæ res Mariū pro honore quem affectabat, contra Metellum vehementer accenderat. Ita cupidine atq; ira peſſimis conſultōribus, crasſari: neq; facto vilo, neque dicto abſtinere, quod modo ambitioſum foret. Milites quibus in Hybernis præerat, laxiore Imperio, quàm antea habere. Apud negociatores, quorum magna multitudo Vtice erat, criminoſe ſimul, & magnifice de bello loqui. dimidia pars exercit⁹ ſi ſibi permitteretur: paucis diebus Iugurthā in catenis habiturum. ab Imperatore conſulto bellum trahi: quòd homo inanis, & regiæ ſuperbiæ Imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eo firmiora videbantur: quia diuurnitate belli res familiares corruperant, & animo cupienti nihil ſatis feſtinatur. Erat præterea in exercitu noſtro Numida quidam nomine Gauda, Manaſtabalis filius, Maſiniſæ nepos, quem Micipſa teſtamento ſecūdū hæredem ſcripſerat, morbis conſectus, & ob

eam caussam mente paululū imminuta. Cui Metellus petenti more regum, vt fellā iuxta poneret, itē postea custodiæ caussa turmam equitum Romanorum : vtrunq; negauerat. honorem: quod eorū modo foret, quos populus Romanus Reges appellauisset. præsidium: quod cōtumeliosum in eos foret, si equites Romani satellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxium aggreditur, atq; hortatur, vt cōtumeliarum, in Imperatorem cū suo auxilio pœnas petat: hominem ob morbos animo parum valido, secunda oratione extollit. illum Regem, ingentem virum, Massinissæ nepotem esse: si Iugurtha captus aut occisus foret, Imperium Numidię sine mora habiturum. Id adeo, mature posse euenire, si ipse cōsul ad id bellum missus foret. Itaq; & illum, & equites Romanos milites: & negotiatores, alios ipse, plerosq; spes pacis impellit, vti Romam ad suos necessarios aspere in Metellū de bello scribant, Marium Imperatorē poscant. Sic illi à multis mortalibus honestissima suffragatione consulatus petebatur: simul ea tēpestare plebs nobilitate fusa, per legem Mamiliam novos extollebat. Ita Mario cūcta procedere. Interim Iugurtha postquam omissa deditioe bellum incipit, cum magna cura parare omnia, festinare, cogere exercitum. ciuitates, quæ ab se defece-
rant, formidine aut ostentando præmia affe-

etare. cōmunire suos locos: arma, tela, aliáq;
 quæ spe pacis amiserat, reficere, aut cōmer-
 cari. seruitia Romanorū allicere: & eos ipsos,
 qui in præfidijs erant, pecunia tentare. pror-
 fus nihil intactum, neque quietum pati: cun-
 cta agitare. Igitur Vaccēses (quò Metell⁹ ini-
 tío Iugurtha pacificante præfidiū imposue-
 rat) fatigati Regis supplicijs, neq; antea vo-
 lūtate alienati, principes ciuitatis inter se cō-
 iurant. Nam V V L G V S (vti plerunque so-
 let) & maxime Numidarum: ingenio mobili,
 seditiosum atque discordiosum erat, cupidū
 nouarū rerum, quieti & otio aduersum. Dein
 compositis inter se rebus, in diem tertium
 constituunt: quòd is festus, celebratusque
 per omnem Africam, ludū & lasciuiam ma-
 gis, quàm formidinem ostentabat. Sed vbi
 tempus fuit: centuriones, tribunosque mili-
 tares, & ipsum præfectum oppidi Titū Tur-
 pilium Syllanū, alius alium domos suas in-
 uitant. eos omnes præter Turpilium inter es-
 pulas obtruncant. Postea milites palantes,
 inermes: quippe in tali die, & sine Imperio
 aggrediūtur. Idem plebs facit, pars edocti à
 nobilitate, alij studio talium rerum incitati:
 quis acta, consiliumque ignorantibus, tur-
 multus ipse, & res nouæ satis placebant. Ro-
 mani milites perculsi improviso metu, in-
 certi, ignarique quid potissimum facerent,
 trepidare arcem oppidi, vbi signa & scuta

erant: præsidium hostium, & portæ ante clau-
sæ fugâ prohibebant. Ad hoc muliêres, pue-
ri que pro tectis ædificiorû saxa, & alia quæ
locus præbebat, certatim mittere. ita neque
caueri anceps malum, neque à fortissimis in-
firmissimo generi resisti posse. Iuxta boni,
malique strenui & imbelles multi obtrunca-
ti. In ea tâta asperitate sæuissimis Numidis,
& oppido vndique clauso, Turpilius præfe-
ctus vnus ex omnibus Italicis profugit inta-
ctus. Id misericordiane hospitâ, an pactio-
ne, an casu ita euenerit: parum cõperimus.
nisi quòd illi in tanto malo turpis vita, inte-
gra fama potior fuit: improbus, instabilis
que videtur. Metellus postquam de rebus
Vaccæ actis comperit, paulisper mœstus è
conspectu abiit. Deinde vbi ira, & ægritudo
permitta sunt: cum maxîma cura vltum ire
iniurias festinat. Legionem cum qua hyema
bat, & quæ plurimos potest Numidas equites,
pariter cû occasu solis expeditos educit. Et
postera die circiter horam tertiam peruenit
in quâdam planiciem, locis paulo superioris
bus circũuentâ. Ibi milites fessos itineris ma-
gnitudine, & iam abnuentes omnia, edocet
oppidum Vaccam non amplius mille passuum
abesse. decere illos æquo animo pati reliquum
laborem, dũ pro ciuibus suis viris fortissimis
atque miserrimis pœnas caperent. præterea
prædam benigne ostentat. Sic animis eorum

BELLVM

arrectis, equites ī primo latere, pedites q̄ ar-
 ctissime pergere, & signa occultare iubet.
 Vaccenses vbi animaduertere ad se verſum
 exercitum pergere: primo (vti res erat) Me-
 tellum eſſe rati, portas clauſere. Deinde vbi
 neque agros vaſtari, & eos qui primi aderāt
 Numidas equites vidēt: rurfum Iugurtham
 arbitratī, cum magno gaudio obuij proce-
 dunt. Equites, pedites q; repēte ſigno dato,
 alij vulgum effuſum oppidō cædere, alij ad
 portas feſtinare, pars turres capere. ira atque
 ſpes prædæ amplius, quàm laſſitudo poſſe.
 Ita Vaccenſes biduum modo ex perfidia læ-
 tati, Ciuitas magna atq; opulens pœnæ cun-
 cta, aut prædæ fuit. Turpilius quem præfe-
 ctum oppidī vnum ex omnibus profugiſſe
 ſupra oſtendimus, iuſſus à Metello cauſſam
 dicere, poſtquam ſeſe parum expurgat: con-
 demnatus, verberatus q; pœnas capite ſol-
 uit. Nam is ciuis ex Collatia erat. Per idem
 tempus Bomilcar (cuius impulſu Iugurtha
 deditioem quā metu deſeruit, incœperat)
 ſuſpectus Regi: & ipſe eum ſuſpiciēs, nouas
 res cupere, ad perniciem eius dolum quære-
 re, die noctu q; fatigare animum. Denique
 omnia tentando, ſociū ſibi adiungit Nabdals-
 ſam hominem nobilem, magnis opibus cla-
 rum, acceptum q; popularibus ſuis: qui ple-
 runq; exercitū ductare ſeorſum ab Rege, &
 omnes res exequi ſolitus erat, quę Iugurthe

fesso, aut maioribus astricto superauerant, ex
 quo illi gloria, opes'q; inuētæ. Igitur vtriusq;
 consilio dies infidijs statuitur: cætera, vti res
 posceret, ex tēpore parari placuit. Nabdalsa
 ad exercitū profectus est: quem inter hyber-
 na Romanorū iussus habebat, ne ager mul-
 tis hostibus vastaretur. Is postquam magni-
 tudine facinoris percussus, ad tēpus non ve-
 nit, metus'q; rem impediēbat; Bomilcar si-
 mul cupidus incepta patrandi, & timore so-
 cij anxius, ne omissio veterē consilio nouum
 quæreret, literas ad eum per homines fideles
 mittit. in quib; mollitiē, fœcordiam'q; viri ac-
 cusare. testari deos per quos iurasset. mone-
 re ne præmia Metelli in pestem conuerteret.
 Iugurthæ exitium adesse. cæterum sua'ne,
 an virtute Metelli periret, idē modo agitari.
 proinde reputaret cū animo suo præmia an
 cruciatum mallet. Sed cum hæ literę adlatę
 sunt, forte Nabdalsa exercito corpore fessus,
 in lecto quiescebat: vbi cognitio Bomilcaris
 verbis, primo cura, deinde (vti ægrū animū
 solet) somnus cœpit. Erat ei Numida quidā
 negotiorum curator, fidus, acceptus'que &
 omnium cōsiliorū (nisi nouissimi) particeps.
 Qui postquam adlatas literas audiuit, & ex
 consuetudine ratus opera aut ingenio suo o-
 pus esse: in tabernaculū introiuit. dormiente
 illo, epistolam super caput in puluino teme-
 re positā sumit, ac perlegit. Deinde propere,
 i. iij.

cognitis insidijs, ad Regem pergit. Nabdalsa paulo post expectatus, vbi neq; epistolam repperit, & rem omnē vti acta erat ex perfugis cognouit: primo indicem persequi conatus, postquam id frustra fuit, Iugurtham placādi gratia accedit. dicit, quæ ipse parauisset facere, perfidia clientis sui præuenta. lachrymans obtestatur per amicitiam, perque sua antea fideliter acta, ne super tali scelere suspectum sese haberet. Ad ea Rex aliter atque animo gerebat, placide respondit. Bomilcare atque alijs multis, quos socios insidiarū cognouerat, interfectis: irā oppresserat, nequa ex eo negotio seditio oriretur. Neque post id locorum Iugurthæ, dies aut nox vlla quieta fuit. neque loco, neque mortali cuiquam, aut tēpori satis credere. ciues, hostesque iuxta metuere. circumspectare omnia, & omni strepitu pauescere. alio, atq; alio loco sæpe contra decus regium noctu requiescere. interdū somno excitus arreptis armis tumultum facere, ita formidine quasi vecordia exagitari. Igitur Metellus, vbi de casu Bomilcaris, & indicio patefacto, ex perfugis cognouit: rursus tanquam ad integrum bellum cuncta parat: festinatq; Marium fatigantem de professione, simul & inuitum & offensum sibi, parum idoneum ratus, domum dimittit. Hæc Romæ plebes literis, quæ de Metello ac Mario missæ erant, cognitis: volenti animo de

ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quæ antea decori fuerat, inuidiæ esse: At illi alteri generis humilitas fauorem addiderat. Cæterum in utroque magis studia partium, quàm mala, aut bona sua moderantur. Præterea seditionosi magistratus vulgus exagitare: Metellum omnibus concionibus capitis arcessere, Marij virtutem in maius celebrare. Denique plebes sic est accensa, uti opifices, agrestesque omnes, quorum res, fidesque in manibus sitæ erant, relictis operibus frequentarent Marium, & sua necessaria post illius honorè ducerent. Ita percussam nobilitate, post multas tempestates nouo homini consilatus mandatur: & postea populus à Tribuno plebis Lucio Manlio Mantino rogatus, quæ vellet cum Iugurtha bellum gerere, frequens Marium iussit. Sed senatus paulo ante Metello Numidiã decreuerat. ea res frustra fuit. Eodem tempore Iugurtha (amissis amicis, quorum plerisque ipse neceuerat: cæteri formidine, pars ad Romanos, alij ad Regem Bocchum profugerant) cum neque bellum geri sine ministris possset, & nouorum fidem, in tanta perfidia veterum experiri periculosum duceret: vagus, incertusque agitabatur. neque illi res vlla, neque consilium, aut quisquam hominum satis placebat. itinera, prefectosque in dies mutare: modo aduersum hostes, interdum in solitudines pergere, sæpe in fuga, ac paulo post spem in armis habere. dubitare,

virtuti an fidei popularium minus crederet.
 ita quocunq; intenderat, res aduersæ erant.
 Sed inter eas moras repête sese Metellus cū
 exercitu ostendit. Numidæ ab Iugurtha pro
 tempore parati instructi que, deinde præliū
 incipitur. Qua in parte Rex pugnx adfuit,
 ibi aliquādiu certatū est. Cæteri omnes eius
 milites primo congressu pulsi, fugatiq; Ro-
 mani signorum, & armorum, & aliquāto nu-
 mero hostium potiti. Nam ferme Numidas
 in omnibus prælijs magis pedes, quàm ar-
 ma tutati sunt. Ea fuga Iugurtha impensius
 modo rebus suis diffidens, cum perfugis &
 parte equitatus, in solitudines, dein Tha-
 lam peruenit. Id oppidum magnū, atq; opus
 lentum: ibi que pleriq; thesauri Regis filio-
 rūq; eius, multus pueritiæ cultus erat. Quæ
 postquam Metello comperta sunt: quanquā
 inter Thalam, flumē que proximū in spacio
 millium quinquaginta, loca arida, atq; vasta
 esse cognouerat, tamen spe patrandi belli, si
 eius oppidi potitus foret, omnes asperitates
 superuadere, ac naturam loci etiam vincere
 aggreditur. Igitur omnia iumenta sarcinis le-
 uari iubet, nisi frumēto dierum decē. Cæterū
 vtres modo, & alia aquę idonea portari. Præ-
 terea conquirat ex agris q̄ plurimum potest
 domiti pecoris, eoque imponit vasa cuiusq;
 modi, sed pleraque lignea collecta ex tugu-
 rijs Numidarum. Ad hoc finitimis imperat,

qui se post Regis fugam, Metello dediderāt, quā plurimū quisque aquæ portaret, diē, locumq; vbi præsto forent, prædicat. Ipse ex flumine (quam proximam oppido aquā esse supra diximus) iumēta onerat. Eo modo instructus ad Thalem proficiscitur. Deinde vbi ad id loci ventum est, quò Numidīs præceperat, & castra posita, munita que sunt: tāta repente cælo missa vis aquæ dicitur, vt ea modo exercitui satis, superq; foret. Præterea cōmeat⁹ spe amplior: quia Numidæ (sicuti plerique in noua deditiōe) officia intenderāt. Cæterū milites religione, pluuia magis vsq; eaq; res multū animis eorum addiderat. nā rati sese dijs immortalibus curæ esse. Deinde postero die contra opinionem Iugurthæ ad Thalam perueniunt. Oppidani qui se locorū asperitate munitos crediderant, magna atq; insolita re perculsi: nihilo segnīus bellum parere, idē nostri facere. Sed Rex nihil iam Metello infectum credens (quippe qui omnia arma, tela, equos, locos, tempora, deniq; naturam ipsam cæteris imperitantē, industria vicerat) cum liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit. Neque postea in villo loco amplī⁹ vno die, aut vna nocte moratus, simulabat sese negotij gratia properare. Ceterum proditiōnem timebat, quam vitare posse celeritate putabat. nam talia cōsilia per otīū ex opportunitate capi. At Metel

BELLV M

lus vbi oppidanos prælio intētos, simul op-
 pidum & operibus & loco munitum videt:
 vallo fossa'que mœnia circumuenit. Deinde
 iubet locis ex copia maxime idoneis vineas
 agere:super'que eas aggerem iacere:impossi-
 tis & super aggerem turribus,opus & admi-
 nistros tutari. Contra hæc oppidani festina-
 re,parare:prorsus ab vtrisque nihil reliquum
 fieri. Deniq; Romani multo ante,labore,pre-
 lijs'que fatigati, post dies quadraginta q̄ eò
 ventū erat,oppido modo potiti:præda om-
 nis à perfugis corrupta. Hi postquā murum
 arietibus feriri,res'q; suas aduersas vidēt: au-
 rum,argentū'q;,& alia quæ prima ducuntur,
 domū regiam cōportant. Ibi'que vino & epu-
 lis onerati:illāq;,& domū, & semet igni cor-
 rūpunt:& quas victi ab hostibus pœnas me-
 tuerant,eas ipsi volentes pepēdere. Sed pa-
 riter cū capta Thala, legati ex oppido Le-
 pti ad Metellum venerant: orantes vti præsi-
 dium, præfectum'q; eò mitteret. Hamilcarē
 quendam hominē nobilem, factiosum, nouis
 rebus studere: aduersum quem neq; imperia
 magistratuū, neq; leges valerēt. id ni festina-
 ret, in summo periculo suam salutē, & illorū
 socios fore. Nam Leptitani iam inde à prin-
 cipio belli Iugurthini ad Bestiā consulem: &
 postea Romā miserant, amicitiam, societa-
 tem'que rogatum. Deinde vbi ea impetrata,
 semper boni, fideles'que mansere:& cuncta à

Bestia, Albino, Metello que imperata gnaua-
 ter fecerant. Itaque ab imperatore facile que
 petebant adepti: missæ sunt eò cohortes Li-
 gurum iij. & C. Annius præfectus. Id oppi-
 dum ab Sydonijs conditū est: quos accepimus
 profugos ob discordias ciuiles, nauib⁹
 in eos locos venisse. Ceterū situm inter du-
 as syrtes, quibus nomē ex re inditū. Nā duo
 sunt sinus prope in extrema Africa, impares
 magnitudine, pari natura: quorum proxima
 terræ præalta sunt. Cætera (vti fors tulit) ala-
 ta, alia intēpestate vadosa. Nā vbi mare ma-
 gnum esse, & sæuire coepit vētis: limum, ha-
 renāq; & saxa ingētia fluctus trahunt. Ita fa-
 cies locorū cū ventis simul mutatur: syrtes
 ab tractu nominatæ. Eius ciuitatis lingua,
 modo cōuersa connubio Numidarū, legum,
 cultusq; pleraque Sydonica: quæ eo facilius
 retinebātur, quòd procul ab Imperio Regis
 ætatem agebant. Inter illos & frequentē Nu-
 midiam, multi, vastiq; loci erāt. Sed quoniā
 in has regiones per Leptitanorū negotia ve-
 nimus, nō indignum videtur: egregium, atq;
 memorabile facinus duorū Carthaginiensium
 memorare. Eam rem nos locus admonuit.

Qua tēpestate Carthaginienses pleræque
 Africæ imperitabant: Cirenēses quoque ma-
 gni, atque opulenti fuere. Ager in medio
 harenosus vna specie. Neque flumen, neque
 mons erat, qui fines eorum discerneret. quæ

BELLVM

res eos magno, diuturnoq; bello inter se habuit. Postquam vtrinque legiones, item classes sæpe fusæ, fugatæq;, & alteri alteros aliquantulum attriuerant: veriti ne mox victos, victoresq; defessos, alius aggrediretur, per inducias sponcionē faciunt, vti certo die legati domo proficiscerentur: quo in loco inter se obuij fuissent, ibi cōmunis vtriusque populi finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres missi, quibus nomen Philænes erat, maturauere iter pergere. Cirenēses tardius iēre. Id fœcordiæ ne, an casu acciderit, parū cognouit. Cæterum solet in illis locis tēpestas haud secus, atq; in mari retinere. Nam vbi per loca æqualia & nuda gignentium, ventus coortus arenā humo excitauit, ea magna vi agitata, ora, oculosq; implere solet: ita prospectu impedito morari iter. Postquā Cirenēses aliquanto posteriores sese vident, & ob rem corruptam domi pœnas metuunt: criminari Carthaginiēses ante tēpus domo digressos, conturbare rem. deniq; omnia malle, quàm victi abire. Sed cum Pœni aliā conditionem tantūmodo æquam peterent, Græci optionē Carthaginiensibus faciunt: vt vel illi, quò fines populo suo peterent, ibi viui obruerentur, vel eadem conditione sese, quem in locū vellent processuros. Philæni conditione probata: se que vitāq; suam Reipu. condonaure: ita viui obruti. Carthaginiēses in eo loco

Philenis fratribus aras consecrauerunt: alij que illis domi honores constituti. Nunc ad rem redeo. Iugurtha postquam amissa Thala nihil satis firmum contra Metellum putat: per magnas solitudines cum paucis profectus, peruenit ad Getulos, genus hominum ferum, incultumque; & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit, ac paulatim consuefacit ordines habere, signa sequi, Imperium obseruare, item alia militaria facere. Præterea Regis Bocchi proximos magnis muneribus, & maioribus promissis, ad studium sui perducit: quis adiutoribus Regem aggressus, impellit, uti aduersum Romanos bellum incipiat. Id ea gratia facilius, procliuusque fuit, quod Bocchus initio huiusce belli legatos Romam miserat, fœdus & amicitiam petendum. Quam rem opportunissimam incepto bello pauci impedierunt, cæci AVARITIA: quis omnia honesta, atque inhonesta vendere mos erat. Etiam antea Iugurthæ filia Boccho nupsit. Verum ea necessitudo apud Numidas, Maurosque leuis ducitur: quia singuli pro opibus, quisque quam plurimas uxores, denas alij, alij plures habent, sed Reges eo amplius: ita animus multitudine distrahitur, nullam pro socia obtinet, pariter omnes viles sunt. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conueniunt. ibi fide data & accepta, Iugurtha Bocchi ani-

BELLVM

mū oratiōe accēdit, Romanos iniustos, profunda avaritiā, cōmunes omniū hostes esse: eandē illos caussam belli habere cū Boccho, quam secum & cum alijs gentibus libidine imperitandi: quis omnia regna aduersa sint, tum sese, pauloante Carthaginensas, itē Regem Persem, post vti quisque opulentissimus videbatur, ita Romanis hostē fore. His atq; alijs talibus dictis, ad Cirthā oppidum iter constituunt: quōd ibi Q. Metellus prædam, captiuos que, & impedimēta locauerat. Ita Iugurtha ratus, aut capta vrbe operæpretiū fore: aut si Dux Romanus auxiliō suis venisset, prælio sese certaturos. Nā callidus id modo festinabat Bocchi pacem imminuere: ne mox agitando aliud, quā bellum mallet. Imperator, postquā de Regum societate cognouit, non temere, neque vti sæpe iam victo Iugurtha consueuerat, omnibus locis pugnandī copiam facit. Cæterum haud procul ab Cirtha, castris munitis Reges opperitur. melius esse ratus cognitis Mauris (quoniam is nouus hostis accesserat) ex cōmodo pugnam facere. Interim Roma per literas certior fit, prouinciā Numidiam Mario datam. nam consulem factum antea acceperat. Quibus rebus supra bonum atque honestum percussus, neque lachrymas tenere, neq; moderari linguā, vir egregius in alijs artibus, nimis molliter ægritudinē pati. Quā

rem alij in superbiam vertebant, alij bonum ingenium contumelia accensum esse, multi quod iam parva victoria ex manibus eriperetur. Nobis satis cognitum est, illum magis honore Marij quàm iniuria sua excruciatũ: neque tam anxie laturũ fuisse, si adepta provincia, alij quàm Mario traderetur. Igitur eo dolore impeditus, & quia stultitiæ videbatur **A L I E N A M** rem suo periculo curare: Legatos ad Bocchum mittit postulatum, ne sine causa hostis populo Romano fieret. habere tum magnam copiam societatis, amicitia'q; coniungendæ, quæ potior bello esset. & quanquam opibus suis consideret, tamen non debere incerta pro certis mutare. **O M N E** bellum sumi facile, cæterũ ægerrime desinere. non in eiusdem potestate initium eius & finẽ esse. **I N C I P E R E** cuius etiã ignavo licere: non deponi, nisi cũ victores velint. Proinde sibi, regno'q; suo cõsuleret: neu florẽtes res suas cũ Iugurthæ perditis misceret.

Ad ea Rex satis placide verba facit, sese pacem cupere, sed Iugurthæ fortunarũ miserĩ: si eadem illi copia fieret, omnia convenitura. Rursus Imperator cõtra postulata Bocchi nuntios mittit. Ille probare partim, alia abnuere. Eo modo sæpe ab utroque missis, remissis'q; nũtijs tẽpus procedere: & ex Metelli volũtate bellũ intactũ trahi. At Mari' (vt supra diximus) cupiẽtissima plebe cõsul

BELLVM

factus, postquam ei prouinciã Numidiã
 populus iussit, antea iam infestus nobilitati,
 tum vero multus atque ferox instare. Singu-
 los modo, modo vniuersos lædere. dictita-
 re sese consulatum ex victis illis quasi spolia
 cœpisse: alia præterea magnifica pro se, & il-
 lis dolentia. Interim quæ bello opus erãt pri-
 ma habere. postulare legionibus supplemen-
 tum, auxilia à populis & regibus, socijs que
 arcessere. Præterea ex Latio fortissimũ quæ-
 que, plerosque militia, paucos fama cogni-
 tos accire: & ambiendo cogere homines es-
 meritis stipendijs secum proficisci. Neque il-
 li Senatus (quãquam aduersus erat) de vllò
 negotio abnuere audebat. Cæterum supple-
 mētum etiam lætus decreuerat: quia neque
 plebe militiã volente putabatur Marius aut
 belli vsum, aut studia vulgi amissurus. Sed
 ea res frustra sperata. Tanta libido cū Mario
 eundi plerosque inuaserat. sese quisque præ-
 da locupletem fore: victorem domum redi-
 turum. alia huiuscemodi, animos trahebãt:
 & eos non paulum oratione sua Marius ar-
 rexerat. Nam postquam omnibus (quæ pos-
 tulauerat) decretis, milites scribere vult: hor-
 tandi causa, simul & nobilitatem (vti cõsue-
 uerat) exagitandi, concionem populi aduo-
 cauit. Deinde hoc modo disseruit. Scio
 ego Q uirites, plerosque non iisdem artibus
 Imperiũ à vobis petere, & postquam adepti

sunt gerere. primo industrios, supplices, modestos esse: deinde per ignauiam & superbiam ætatem agere. Sed mihi contra videtur. Nā quo vniuersa Resp. pluris est, quā consularis aut prætura, eo maiore cura illam administrari, quā hęc peti debere. Neq; me fallit, quantum cum vestro maximo beneficio negocij sustineā. Bellū parare, simul & ærario parcere, cogere ad militiam eos quos nolis offendere, domi forisq; omnia curare, & ea agere inter inuidos, occurrentes, factiosos: opinione, Quirites, asperius est. Ad hoc alij si deliquere: vetus nobilitas, maiorum fortia facta, cognatorum & affinium opes, multæ clientelæ, omnia hęc præsidio adsunt. Mihi spes omnes in memet sitæ: quas necesse est V I R T V T E & innocētia tutari. Nam alia infirma sūt. & illud intelligo Quirites, omnium ora in me cōuersa esse æquos, bonosq; fauere: quippe beneficia mea in Rēp. procedunt. nobilitatem locum inuadendi quærere. Quo mihi acrius adnitendum est, vt neq; vos capiamini, & illi frustrati sint. Ita ad hoc ætatis à pueritia fui, vt omnes labores, pericula, cōsueta habeā. Quæ ante vestra beneficia grauito faciebam: ea vtī accepta mercede deseram, non est consilium Quirites. I L L I S difficile est in potestatibus tēperare, qui per ambitionē sese probos simulauerunt. Mihi qui omnē ætatem in optimis artibus egi, bene-

k. j.

BELLVM

facere iã ex **CONSVETVDINE** in naturem vertit. Bellum me gerere cum Iugurtha iussistis. quam rē nobilitas ægerrime tulit. Quęso reputate cum animis vestris, num id mutari melius sit. Si quē ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale negotiū mitatis hominem veteris prosapiæ, ac multarum imaginum, & nullius stipēdis: scilicet vt in tāta re ignarus omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex populo monitorē sui officij. **I T A** plerunq; euenit, vt quem vos imperare iussistis, is sibi imperatorem aliū quęrat. Atqui ego scio qui postquam consules facti sunt, acta maiorum, & Græcorum militaria præcepta legere cœperint: præposterī homines. **N A M** gerere q̄ fieri tempore posterius, re atque vsu prius est. Cōparate nūc, **Q**uirites, me hominem nouum cum illorū superbia. Quę illi audire, & legere solent, eorum partem vidī, alia egomet gessi. quę illi literis: ea ego didici militādo. Nunc vos existimate: **F A C T A**, an dicta pluris sint. Contemnunt nouitatem meā: ego illorum ignauiam. mihi fortuna: illis probra obiectantur. quanquam ego **N A T V R A M** vnam, & cōmunem omniū existimo: sed fortissimū quęque, generosissimū. At si iam ex patribus Albinī aut Bestiæ quæri posset, me ne, an illos ex se gigni maluerint: quid respōsuros creditis, nisi sese liberos, quā optimos voluisse!

Quod si iure me despiciunt: faciunt idē ma-
 ioribus suis, quibus (vti mihi) ex virtute no-
 bilitas cōpīt. Inuidēt honori meo, ergo in-
 uideant labori & innocentīæ, periculis etiam
 meis, quoniam per hęc, illum cōpī. Verū ho-
 mines corrupti superbīa, ita ætatem agunt,
 quasi vestros honores contemnant. ita hos
 petunt, quasi honeste vixerint. **NAE ILLI**
 falsi sunt, q̄ diuersissimas res pariter expetāt,
 voluptatem, & prēmīa virtutis. Atq; etiam
 cū apud vos, aut ī Senatu verba faciūt: ple-
 raq; oratione maiores suos extollunt. eorum
 fortīa facta memorādo clariores sese putāt:
 quod contra est. Nam quanto vita illorum
 præclarior, tātō horum socordia flagitiosior.
 Et profecto ita se res habet. **MAIORVM**
GLORIA posteris quasi lumen est: neque
 bona eorum, neq; mala in occulto patitur.
 Huiusce rei ego inopiā patior Quirites. Ve-
 rū (id quod multo præclarīus est) meāmet fa-
 cta mihi dicere licet. Nunc videte, q̄ iniqui
 sint. Quod ex aliena virtute sibi arrogāt: id
 mihi ex mea non cōcedūt. scilicet quia ima-
 gines nō habeo, & quia mihi noua nobilitas
 est: quam certe **PEPERISSE**, quā m ac-
 ceptam corrupisse melius est. Equidem ego
 nō ignoro, si iā mihi respondere velint: abū-
 de illis facundam & compositam orationem
 fore. Sed in maximo vestro beneficio, cū o-
 mnibus locis me, vos q; maledictis lacerent:

non placuit reticere, nequis modestiam in
 conscientiam duceret. Nam me quidem ex
 animi mei sententia lædere nulla oratio pos-
 test. quippe vera, necesse est prædicet: fal-
 sam, vita, mores que mei superat. Sed quo-
 niam vestra consilia accusantur, qui mihi
 summum honorem, & maximum negotium
 imposuistis: etiam atque etiam reputate,
 num eorum poenitendum sit. Non possum,
 fidei causa; imagines, neque triūphos, aut cō-
 sulatus maiorum meorum ostentare. At si res
 postulet, hastas, vexillum, phaleras, alia mi-
 litaria dona, præterea cicatrices aduerso cor-
 pore. Hæ sunt meæ imagines, hæc mea no-
 bilitas, non hæreditate relicta, vt illa illis, sed
 quæ ego plurimis meis laboribus & pericu-
 lis quæsiui. Non sunt composita verba mea.
 Parum id facio: I P S A sese virtus satis ostē-
 dit. Illis artificio opus est, vt turpia facta ora-
 tione tegant. Neque literas græcas didici. pa-
 rum placebat eas discere, quippe quæ ad vir-
 tutē doctoribus nihil profuerāt. At illa mul-
 to optima Reip. doctus sum: hostem ferire,
 præsidia agitare, nihil metuere nisi turpem
 famā, hyemem & æstatem iuxta pati, humi
 requiescere, eodem tēpore inopiā & labo-
 rē tolerare. His ergo præceptis milites hor-
 tabor. Neque illos arctè colam, me opulenter:
 neque gloriā meā labore illorum faciā.
 hoc est vtile, hoc ciuile imperium. N A N

QVE cum tu per mollitiem agas, exercitū
 supplicio cogere: hoc est, dominum, nō im-
 peratorem esse. Hęc atque alia maiores ve-
 stri faciendo, sēq; & Rēp, celebrare. Quis
 nobilitas freta, ipsa dissimilis morib⁹: nos il-
 lorum æmulos cōtemnit, & omnes honores
 non ex merito, sed quasi debitos à vobis re-
 petit. Cæterum homines superbissimi pro-
 cul errant. Maiores eorum omnia, quæ lice-
 bat, illis reliquere: diuitias, imagines, memo-
 riam sui præclaram: virtutem non reliquere:
 neq; poterāt. **E A S O L A** neq; datur dono,
 neq; accipitur. Sordidum me, & incultis mo-
 ribus aiunt: quia parum scite conuiuū exor-
 no, neque histrionem vllū, neque pluris pre-
 tij coquum, quàm villicum habeo, quæ mi-
 hi libet confiteri **Q**uirites. Nam ex parente
 meo, & ex alijs factis viris, ita accepi, **M V N**
D I T I A S mulieribus, **V I R I S** laborem
 conuenire. omnibusq; bonis oportere plus
 glorię, quàm diuitiarū esse. arma, nō suppel-
 lectilem decori esse. **Q**uin ergo, quod iuuat,
 quod charum æstimant, id semper faciant, a-
 ment, potent: vbi adolescētiam habuere, ibi
 senectutem agāt in conuiujs, dediti ventri,
 & turpissimę parti corporis. sudorem, pulue-
 rem, & alia talia relinquunt nobis: quibus illa
 epulis iucūdiora sunt. Verum non est ita. Nā
 vbi flagitijs se dedecorauerunt turpissimi viri:
 bonorum præmia ereptū eunt. Ita iniustissimē

me luxuria & ignauia, pessime artes: illis, qui coluere eas, nihil officiant, Reip. innoxiae cladi sunt. Nunc quoniam illis quantum mores mei, non illorum flagitia poscebant, respondi: pauca de Rep. loquar. Primum omnium, bonum habetote de Numidia animū Quirites. Nam, quæ ad hoc tempus Iugurtham tutata sunt, omnia remouistis: auaritiā, imperitiā atq; superbiam. Deinde exercitus ibi est locorum sciens, sed me Hercule magis strenuus, quā felix. nā magna pars eius auaritiā, aut temeritate ducum attrita est. Quamobrem vos, quibus militaris est ætas: adnitimini mecū, & capefcite Rempubicā: neque quēquam ex calamitate aliorum, aut imperatorum superbia metus cœperit. Ego met in agmine, aut in prælio cōsultor idem, & socius periculi vobiscum adero: me, vosq; in omnibus rebus iuxtā geram. & profecto diuini iuuātibus omnia matura sunt: victoria, præda, laus. Quæ si dubia, aut procul essent: tamen omnes bonos Reip. subuenire decebat. Etenim nemo I G N A V I A immortalis factus est: neque quisq; parens liberis, vt æterni forent, optauit, magis vt boni, honesti'q; vitā exigerēt. Plura dicerem Quirites, si timidis virtutem verba adderent. Nā strenuis abunde dictum puto. Huiuscemodi oratione habita, Marius postquam plebis animos arrectos videt, propere com meatu,

stipendio, armis, alijsq; vtilibus naues oner-
 rat. Cum his Aulum Manlium legatum pro-
 ficisci iubet. Ipse interea milites scribere, non
 more maiorum, neque ex classibus, sed vti
 cuiusque libido erat, capite cēfos plerosque.
 Id factum alij inopia bonorum, alij per ame-
 bitionem consulis memorabant: quòd ab eo
 genere celebratus auctusq; erat, & homini
 potentiam quærenti egentissimus quisq; op-
 portunissimus, cui neq; sua chara (quippe,
 quæ nulla sunt) & omnia cum pretio honesta
 videntur. Igitur Marius cum aliquanto ma-
 iore numero, q̄ decretum erat, in Africā pro-
 fectus: paucis diebus Vticā aduehitur. Exer-
 citus ei traditur à P. Rutilio legato. nā Me-
 tellus conspectum Marij fugerat, ne videret
 ea, quæ audita animus tolerare nequiverat.
 Sed cōsul expletis legionibus, cohortibusq;
 auxiliarijs, in agrū fertilem, & præda honu-
 stū proficiscitur. Omnia capta ibi militibus
 donat. Deinde castella & oppida natura & vi-
 ris parum munita, aggreditur: prælia multa,
 cæterum alia leuia alijs locis facere. Interim
 noui milites sine metu pugnae adesse: videre
 fugientes capi aut occidi: fortissimū quenq;
 tutissimum, A R M I S libertatem, patriam,
 parentesque & alia omnia tegi, gloriam atq;
 diuitias queri. Sic breui spatio noui, veteres
 que coaluere: & virtus omnium æqualis fa-
 cta. At Reges vbi de aduentu Marij cognos-
 k. iiii.

uerunt: diuersi in locos difficiles abeunt. Ita Iugurthæ placuerat, speranti, mox effusos hostes inuadi posse Romanos (sicuti plerisque) remoto metu, laxius licentiusque futuros. Metellus interea Romam profectus, contra spem suam lætissimis animis excipitur. Plebi, patribusque, postquam inuidia decesserat, iuxta charus. Sed Manius impigre, prudenterque suorum & hostium res pariter attendere: cognoscere quid boni utrisque, aut contra esset. Explorare itinera regum: consilia & infidias eorum anteuenire. Nihil apud se remissum, neque apud illos tutum pati. Itaque & Gétulos & Iugurtham, ex nostris socijs prædas agentes, sæpe aggressus, in itinere fuderat, ipsumque Regem haud procul ab oppido Cirthe armis exuerat. Quæ postquam gloriosa modo, neque belli prædæ copiam cognouit: statuit urbes, quæ viris aut loco, pro hostibus, & aduersum se opportunissimæ erant, singulas circumuenire. Ita ratus Iugurtham aut præsidijs nudatum iri, si ea pateretur: aut prælio certaturum. Nam Bocchus sæpe ad eum miserat nuntios, velle populi Romani amicitiam: ne quid ab se hostile timeret. Id simulauerit, ne, quo improuisus grauior accederet, an mobilitate ingenij pacem atque bellum mutare solitus: parum exploratum est. Sed cõsul uti statuerat, oppida, castellaque munita adire: partim vi, alia metu, aut præmia ostentando auertere

ab hostib⁹. Ac primo mediocria gerebat: exi-
stimans Iugurtham ob suos tutandos, in ma-
nus venturū. Sed vbi illum procul abesse, &
alijs negotijs intentū accepit: maiora, & ma-
gis aspera aggredi tēpus visum est. Erat in-
ter ingentes solitudines oppidum magnum
atque valens, nomine Capsa: cuius conditor
Hercules Lybis memorabatur. eius ciues ap-
ud Iugurthā immunes, leui imperio, & ob
ea fidelissimi habebantur: muniti aduersum
hostes, non mœnibus modo & armis atque
viris, verū etiam multo magis locorū aspe-
ritate. Nam præter oppida propinqua, alia om-
nia vasta, inculta, egentia aquæ, infesta ser-
pētibus. quarum vis, sicuti omnium ferarū,
INOPIA cibi acrior. Ad hoc, natura serpē-
tium ipsa perniciosa: siti magis, quàm alia re
accenditur. Eius oppidi potiundi Mariū ma-
xima cupido inuaserat: cum propter vsum
belli, tum quia res aspera videbatur, & Me-
tellus oppidum Thalam magna gloria cœ-
perat, haud dissimiliter situm, munitum q̄:
nisi quòd apud Thalam non longe à mœni-
bus, aliquot fontes erāt: Capsenses, vna mo-
do, atq; ea intra oppidum iugi aqua: cætera
pluuia vtebantur. Id ibi q̄; & in omni Africa,
quæ procul à mari incultius agebat, eo faci-
lius tolerabatur: quia Numidæ plerūque las-
cæ & ferina vescebantur, & neque sâlem, neq;
alia GVLAE irritamenta quærebant. Cibis

illis aduersus famem, atq; sitim, non libidini, neq; luxuriæ erat. Igitur consul omnibus exploratis, credo dijs fretus (nam contra tâtas difficultates cõsilio satis prouidere non poterat, quippe etiam frumētī inopīa tētabatur: quòd Numidæ pabulo pecoris magis, quàm aruo student. & quodcunque natum fuerat, iussu Regis in loca munita contulerāt. Ager autem aridus, & frugum vacuus ea tēpestate, nam æstatis extremum erat) tamē pro rei copia satis prouidenter exornat. Pecus omne, quod superioribus diebus prædæ fuerat, equitibus auxiliarijs agendum attribuit. Aulum Manlium legatū cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris (vbi stipendiū & cõmeatum locauerat) ire iubet: dicit q; se prædandum post paucos dies eodẽ venturum. sic incepto suo occultato, pergīt ad flumen Tanaim. Cæterum in itinere quotidie pecus exercitui per centurias, item per turmas æqualiter distribuerat: & ex corijs vtres vti fierent curabat. simul & inopiam frumenti lenire: & ignaris omnibus parare, quæ mox vsui forent. Denique sexto die cū ad flumen ventum est, maxima vis vtriū effecta. Id castris leui munimēto positis, milites cibum capere: atque vti simul cum occasu solis egredierentur, paratos esse iubet. Omnibus sarcinis abiectis, aqua modo, se q; & iumēta onerare. Dein postquam tempus visum, castris

egreditur: noctemq; totam itinere facto confedit. Idē proxima facit. Deinde tertia multo ante lucis aduentū, peruenit in locū tumulosum, à Capſa non amplius duum milliū intervallo. Ibiq; q̄ occultiffime poteſt, cū omnibus copijs opperit̄. Sed vbi dies cœpit, & Numidæ nihil hoſtile metuētes, multi oppido egreſſi: repente omnē equitatū, & cū his velociffimos pedites curſu tēdere ad Capſā, & portas obſidere iubet. Deinde ipſe intētus prope ſequi: neque milites prædari ſinere. Quæ poſtq̄ oppidani cognouere: res trepidæ, metus ingēs, malū improuiſum. ad hoc pars ciuium extra moenia in hoſtiū poteſtate: coëgere, vti deditiōnē facerent. Cæterum oppidū incenſum, Numidæ puberes interfecti, alij omnes venūdati, præda militibus diuiſa. Id facinus contra ius belli, nō auaritia, neque ſcelere conſulis admiſſum: ſed quia locus Iugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominū mobile, infidū, ante neque beneficio neq; metu coërcitū. Poſtq̄ tantam rem peregit Marius, ſine vilo ſuorum incommodo: magnus & clarus antea, maior atq; clarior haberi cœpit. omnia nō bene cōſulta, in virtutē trahebātur. Milites modo imperio habiti, ſimul & locupletes, ad cælū ferre: Numidæ magis, q̄ mortalem timere. Poſtremo omnes ſocij atque hoſtes credere illi aut mētē diuinam eſſe, aut deorū nutu

cuncta portendi. Sed consul, ubi ea res bene euenit: ad alia oppida pergit. pauca repugnantibus Numidis capit: plura deserta propter Capsensium miserias igni corrumpit. Ictu atque cæde omnia complentur. Denique multis locis potitus, ac plerisque exercitu in-
 cruento: aliã rem aggreditur, non eadẽ asperitate qua Capsensium, cæterum haud secus difficilem. Nanq; haud longe à flumine Muzlucha (quod Iugurthæ, Bocchiq; regnũ diuidebat) erat inter cæterã planiciẽ mons saxeus, mediocri castello satis patens, in immẽsum editus, vno perangusto aditu relicto. Nam omnis natura, velut opera atque consulto præceps. Quem locum Marius, quod ibi Regis thesauri erãt: summa vi capere intendit. sed ea res, forte quàm consilio melius gesta. Nam castello virorum atq; armorũ satis magna vis, & frumenti, & fons aquæ, aggeribus, turribusq; & alijs machinationibus erat locus importunus. iter castellanorũ angustum admodum, vtrinq; præcisum, vineæ cum ingenti periculo frustra agebãtur. nam cum hæc paulo processerãt: igni, aut lapidibus corrumpebãtur. Milites neque pro opere consistere propter iniquitatẽ loci, neq; inter vineas sine periculo administrare. optimus quisque cadere, aut sauciari: cæteris metus augeri. At Marius multis diebus, & laboribus consumptis: anxius trahere cum animo suo,

omittere ne inceptum, quoniã frustra erat, an fortunam opperiretur, qua sæpe prospere vsus erat. Quæ cum multos dies, noctesq; æstunãs agitaret, forte quidã Ligus ex cohortibus auxiliarijs miles gregari⁹, castris aquatum egressus: haud procul ab latere castelli quod aduersum præliãtibus erat, animaduertit inter saxa repêtes Cocleas, quarum cum vnã, atq; alteram, deinde plures peteret: studio legendi paulatim prope ad summũ montis egressus est. Vbi postquã solitudinẽ intellexit: more ingenij humani, cupidõ difficilia faciẽdi animaduertit. Et forte in eo loco grãdis ilex coaluerat inter saxa, paululum modo prona, deinde flexa atq; aucta in altitudinẽ, quo cuncta gignentium natura fert: cuius ramis modo, modo eminẽtibus saxis nixus Ligus, castelli planiciem perscribit, quod cuncti Numidæ intenti præliãtibus aderant. Exploratis omnibus, quæ mox vsui fore ducebat, eodẽ regreditur: non temere, vti ascenderat, sed tentans omniã & circũspiciens. Itaq; Mariũ propere adit, acta edocet. hortatur ab ea parte, qua ipse ascenderat, castellum tentet, pollicetur sese ducem itineris, periculi que nihil esse docet. Marius cũ Ligure promissa eius cognitũ ex præsentibus misit. quorũ alij vti cuiusq; ingeniũ erat, ita rem difficilẽ, aut facilẽ renũtiauere. Cõsulis tamẽ animus paululũ arrectus. Itaq; ex copia tubicinũ, & cor-

nicinũ, numero quinque, q̄ velocissimos de-
 legit: & cum his, præsidio qui foret, quatuor
 centuriones. omnesq; Liguri parere iubet,
 & ei negocio proximũ diem constituit. Sed
 vbi ex præcepto tẽpus visum: paratis, & cõ-
 positis omnibus, ad locũ pergit. Cæterũ illi,
 qui centurijs præerant prædocti à duce: ar-
 ma, ornatumq; mutauerant. Capite atq; pe-
 dibus nudis, vtĩ prospectus, nisusq; per saxa
 facilius foret. Super terga gladij, & scuta. ve-
 rum ea, Numidica ex corijs, põderis gratia,
 simul & offensã, quo leuius streperent. Igitur
 prægrediens Ligus, saxa, & si quæ vetustate
 radices eminebãt, laqueis vinciebat, quibus
 alleuati milites facilius ascenderẽt. interdum
 timidos insolentia itineris, leuare manu. vbi
 paulo asperior ascensus erat: singulos præ se
 inermes mittere. Deinde ipse cum illorũ ar-
 mis sequi. quæ dubia nisui videbantur, potif-
 simũ tentare: ac sæpius eãdem ascẽdens, de-
 scendensq; deinde statim digrediens, cætes-
 ris audaciã addere. Igitur diu multũ que fa-
 tigati, tandem in castellum perueniunt, deser-
 tũ ab ea parte: quod omnes, sicuti alijs die-
 bus, aduersum hostes aderant. Marius vbi ex
 nuntijs cognouit, quæ Ligus egerat: quanq̄
 toto die intẽtos prælio Numidas habuerat,
 tũ vero cohortatus milites, & ipse extra vi-
 neas egressus, testudine acta succedere, & si-
 mul hostẽ tormẽtis sagittarijsq; & fundito-

ribus eminus terrere. At Numidę sæpe antea vineis Romanorū subuersis, item incēsis: nō castelli moenibus sese tutabātur, sed pro muro dies, noctesq; agitare, maledicere Romanis, ac Mario vecordiam obiectare, Militibus nostris Iugurthę seruitium minari, secundis rebus feroces esse. Interim omnibus Romanis hostibusq; prælio intētis, magna vi vtriusque pro gloria atq; imperio his, illis pro salute certātibus: repente à tergo signa canere. At primo muliēres & pueri, qui visum processerant: fugere. Deinde vti quisque muro proximus erat, postremo cuncti armati, inermesq;. Quod vbi accidit: eo acrius Romani instare, fundere, ac plerosq; tātūmodo sauciare. Deinde super occisorū vadere corpora, auidi glorię, certātes murū ascendere. neque quęq; omniū præda morari. Sic forte correcta Marij temeritas, gloriā ex culpa iuenit. Cæterū dum ea res agitur, L. Sylla quæstor, cū magno equitatu in castra venit: qui vti ex Latio & socijs cogeret exercitū, Romę relictus erat. Sed quoniā nos tātī viri res admonuit: idoneum visum est, de natura, cultu'que eius paucis dicere. neq; enim alio loco de Syllę rebus dicturi sumus. & Luci⁹ Sisenna optime & diligētissime omniū, q; eas res dixere, persecutus historiā: parū mihi libero ore locutus videtur. Igitur SYLLA patrię gētis nobilis fuit: familia prope iā extincta maiorū ignauia.

Literis græcis ac latinis iuxta, atque doctis-
 sime eruditus. animo ingenti. cupidus volu-
 ptatum, sed gloriæ cupidior. otio luxurioso
 esse: tamen ab negocijs nūquam eum volu-
 ptas remorata, nisi quod de vxore potuit ho-
 nestius consuli. facundus, callidus, & amicitia
 facilis, ad simulanda negotia altitudo in-
 genij incredibilis. multarum rerum ac maxi-
 me pecuniæ largitor, atque illi felicissimo os-
 mniū ante ciuilem victoriam, nunquam su-
 per industriam fortuna fuit. multiq; dubita-
 uere fortior, an felicior esset. Nā postea quæ
 fecerit, incertū habeo pudeat magis, an pi-
 geat differere. Igitur Sylla (vt supra dictum
 est) postquam in Africā atque in castra Ma-
 rij cum equitatu venit: rudis antea, & igna-
 rus belli, solertissimus omnium paucis tem-
 pestatibus factus est. Ad hoc, milites benigne
 appellare, multis rogantibus alijs per se ipse
 beneficia dare, inuitus accipere: sed ea pro-
 peratius, quàm æs mutuum reddere. Ipse ab
 nullo repetere: magis id laborare, vti illi, q̄
 plurimi deberent. Loca atque seria cum hu-
 millimis agere. in operibus, in agmine, atque
 ad vigiliis multus esse. neque interim (quod
 praua ambitio solet) Cōsulis, aut cuiusquam
 boni famam ledere: tantummodo neque cō-
 silio, neque manu alium priorem pati, ple-
 rosque anteuenire. Quibus rebus & artibus,
 breui, Mario militibusq; charissimus factus

est. At Iugurtha postquam oppidū Capsam, aliosq; locos munitos & sibi vtilēs, simul & magnam pecuniam amiserat: ad Bocchum nuntios mittit, quā in primum in Numidiā copias adduceret, praelij faciūdi tempus adesse. Quem vbi cunctari accepit, dubiū belli atq; pacis rationes trahere: rurſ⁹ (vti antea) proximos eius donis corrumpit, ipsiq; Boccho pollicetur Numidiæ tertiam partem, si aut Romani Africa expulsi, aut integris suis finibus bellū compositum foret. Eo præmio illectus Bocchus, cum magna multitudine Iugurtham accedit. Ita amborū exercitu cōiuncto, Mariū iam in hyberna proficiscentem, vix decima parte diei reliqua inuadūt: rati noctem (quæ iā aderat) & victis sibi munimento fore, & si vicissent nullo impedimēto, quōd locorum sciētes erant. Contra, Romanis vtrunq; casum in tenebris difficilem fore. Igitur simul consul ex multis de hostiū aduentu cognouit: & ipsi hostes aderant. Et priusquam exercitus aut sarcinas colligere, deniq; ante quā in signū aut imperium vllum accipere quiuit: equites Mauri, atq; Getuli, nō acie neque vllō more praelij, sed cateruatim vti quosque fors cōglobauerat, in nostros concurrūt. Qui omnes trepidi improuiso metu, attamē virtutis memores, aut arma capiebant, aut capientes alios ab hostibus defensabāt. Pars equos ascendere,

ire obuiam hostibus. pugna, latrocinio magis, quàm prælio similis fieri. sine signis, sine ordinibus equites pedites que permisti, cædere alios, alios obtruncare, multos contra aduersos acerrime pugnantes à tergo circūuenire. neque virtus, neque arma satis tegere: quòd hostes numero plures, & vndique circumfusi erant. Denique Romani veteres nouique (& ob ea scientes belli) si quos locus aut casus coniunxerat, orbis facere: atque ita ab omnibus partibus simul tecti & instructi, hostium vim sustentabant. Neque in eo tam aspero negotio Marius territus, aut magis quàm antea, demisso animo fuit: sed cum turma sua, quam ex fortissimis magis, quàm ex familiarissimis parauerat, vagari passim ac modo laborantibus suis succurrere: modo hostes ubi confertissimi obstiterat, inuadere manu, consulere militibus, quoniàm imperare (conturbatis omnibus) non poterat. Iamque dies consumptus erat, cum tamè barbari nihil remittere, atque (uti Reges præceperant) noctè pro se rati acrius instare. Tū Marius ex copia rerū consiliū trahit: atque uti suis receptui locus esset, colles duos inter se propinquos occupat. Quorū in vno castris parum amplo, fons aque magnus erat: Alter vsui opportunus, quia magna parte editus & præceps pauca munimenta querebat. Ceterū apud aquā, Syllā cū equitibus noctem a

gitare iubet. Ipse paulatim dispersos milites, neq; minus hostibus conturbatis, in vnū cōtrahit. Dein cūctos pleno gradu in collē subducit. Ita reges loci difficultate coacti, prælio deterrentur. neq; tamen suos lōgius abire sinunt: sed vtroque collī multitudine circumdato, effusi confedēre. deinde crebris ignibus factis, plerunque noctis barbari more suo lætari, exultare, strepere pedib⁹, vocibus: & ipsi duces feroces, quōd nō fugere, ac pro victoribus sese agere. Sed ea cuncta Romanis ex tenebris & editioribus locis facilia visu, magnōq; hortamento erant. Plurimū vero Marius hostiū imperitiā cōfirmatus, quā maximum silentium haberi iubet, ne signa quidem (vti per vigilias solebant) canere. Dein vbi lux aduētabat, defessis iam hostibus, ac pauloante somno captis: de improviso vectigales, item cohortiū, turmarū, legionū tubicines simul omnes tuba canere, milites clamorē tollere, atq; portis erūpere iubet. Mauri, atq; Getuli, ignoto & horribili sonitu repente excitī: neq; fugere, neq; arma capere, neq; omnino facere, aut prouidere quicquam poterant. Ita cunctos strepitu, clamore, nullo subueniente, nostris instātibus tumultu, terrore, formidīne, quasi vecordia cœperat. Denique omnes, fusi fugatiq;ue, arma & signa militaria pleraque capta, pluresq;ue eo prælio, quā m omnibus superioribus interempti.

nam somno & metu insolito impedita fuga. Dein Marius (vti cœperat) in hyberna proficiscitur. propter com meatũ in oppidis maritimis agere decreuerat. neq; tamen victoria, socors aut insolens factus, sed pariter atq; in cõspectu hostium quadrato agmine incedere. Sylla cum equitatu, apud dextimos. in sinistra parte, Aulus Manlius cum funditoribus & sagittarijs: præterea cohortes Ligurũ curabat. & primos & extremos cum expeditis manipulis locauerat Tribunos. Perfugæ minime chari, & regionũ sciētissimi: hostium iter explorabãt. Simul cõsul, quasi nullo imposito, omnia prouidere, apud omnes adesse, laudare, increpare mœrētes. Ipse armatus intentusq; item milites cogebat. Neq; secus atq; iter faceret, castra munire: excubitum in portis, cohortes ex legionibus, pro castris equites auxiliosos mittere. Præterea alios super vallũ in munimentis locare: vigilias ipse circuire, nõ tã diffidētia, futura, quæ imperauisset, q̃ vti militibus exæquatus cũ Imperatore labor volentib⁹ esset. Et sanè Marius, illõq; alijsq; temporibus Iugurthinũ belli pudore magis, quàm malo exercitum coercēbat. quod multi per ambitionẽ fieri aiebant, quod à pueritiã consuetam duritiã, & alia quæ cæteri miserias vocãt, voluptati habuisset. nisi tamen Reipublicę pariter ac sæuissimo imperio, bene atq; decore gesta omnia.

Igitur quarto denique die omnia haud longe ab oppido Cirtha, vndique simul speculatores citi sese ostendunt. quare hostis adesse intelligitur. Sed quia diuersi redeunt, alius ab alia parte, atque omnes idem significabant: cōsul incertus quonammodo aciem instrueret, nullo ordine commutato, aduersum omnia paratus ibidem opperitur. Ita Iugurtham spes frustrata, qui copias in quatuor partes distribuerat, ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hostibus venturos. Interim Sylla, quem primū hostes attigerāt, cohortatus suos, turmatim & quā maxime confertis equis, ipse, alijq; Mauros inuadunt. Ceteri in loco manētes, ab iaculis eminus emissis, corpora tegere, & si qui in manus venerant, obrūcare. Dum eo modo equites præliantur: Bocchus cum peditibus, quos Volux filius eius adduxerat, neque in priore pugna in itinere morati adfuerant, postremam Romanorum aciem inuadunt. Tū Marius apud primos agebat: quod ibi Iugurtha cum plurimis erat. Dein Numida cognito Bocchi aduentu, clam cum paucis ad pedites conuertit. Ibi latine (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, nostros frustra pugnare, paulo ante Mariū sua manu interfectum: simul gladium sanguine oblitū ostendere, quem in pugna satis impigre occiso pedite nostro cruentauerat. Quod vbi milis

l. iij.

tes acceperē, magis atrocitate rei, quàm in fide
 nūtij terrētur: simulq; barbari animos tolle-
 re, & in percusso Romanos acrius incedere.
 Iamque paulum à fuga aberant, cum Sylla,
 profligatis ijs, quos aduersum ierat, rediens
 ab latere Mauris incurrit. Bocchus statim a-
 uertitur. At Iugurtha dum sustētare suos, &
 propē iam adeptā victoriam retinere cupit:
 circumuētus, ab equitibus dextra & sinistra
 omnibus occisis, solus inter tela hostium vi-
 tabūdus erumpit. Atque interim Marius fu-
 gatis equitibus, accurrit auxilio suis: quos
 pelli iam acceperat. Deniq; hostes iā vndiq;
 fusi. Tum spectaculū horribile in campis pa-
 tentibus sequi, fugere, occidi, capi, equi atq;
 viri afflictis: ac multi, vulneribus acceptis, ne-
 que fugere posse, neq; quietem pati. niti mo-
 do, ac statim cōcidere. Postremo omnia, quā
 visus erat, cōstrata telis, armis, cadaueribus:
 & interea humus infecta sanguine. Postea lo-
 ci consul haud dubie iam victor, peruenit in
 oppidum Cīrtham, quò initio profectus in-
 tenderat. Eò post diem quintum, q̄ iterum
 Barbari male pugnaverant: legati à Boccho
 veniunt, qui Regis verbis ab Mario petiue-
 re, duos q̄ fidissimos ad eum mitteret: velle
 de suo & de Populi Ro. commodo, cum his
 differere. Ille statim Lucium Syllam & Aulū
 Manlium ire iubet. Qui quanquam accitū
 ibant: tamē placuit verba apud Regem fa-

cere, Ingenium aut aduersum vtī flecterent, aut cupidū pacis vehementius accenderēt. Itaq; Sylla, cuius facundiæ, non ætati à Mālio concessum est, pauca verba huiuscemodi locutus. Rex Bocche, magna nobis est lætitia, cum te talem virum dīj monuere, vtī aliquando pacem, quàm bellum malles: neu te optimū cum pessimo omnium Iugurtha, miscēdo commaculares: simul nobis demeres acerbam necessitudinem: pariter te errātem, & illum sceleratissimū persequi. Ad hoc populo Romano iam à principio inopī, melius visū est, amicos, quàm seruos quærere: tutius q; rati, volentibus, quàm coactis imperitare. Tibi vero nulla opportuniō amici-
tia nostra. Primum quòd procul absumus: in quo offensæ minimum est, gratia par, ac si prope adessemus. Deīn quòd parentes abunde habemus. **A M I C O R V M** nobis neque cuiquā hominū satis fuit. Atq; hoc vtinam à principio tibi placuisset. profecto ex populo Ro. ad hoc tempus multo plura bona accepisses q̄ mala perpeffus es. Sed quoniā humanarū rerum **F O R T V N A** pleraq; regit, cui scilicet cōplacuit, vim & gratiam nostrā te experiri: nunc quoniam per illam licet, festina, atque vtī cœpisti perge. Multa opportuna habes, quo facilius errata officijs superes. Postremo hoc ī pectus tuū demitte nūquam populū Ro. beneficijs victū esse. Nā

BELLVM

bello quid valeat, tute scis. Ad ea Bocchus placide & benigne simul, pauca pro delicto suo verba facit: se non hostili animo, sed ob regnum tutandum arma coepisse. Nam Numidiaem partem, vnde Iugurtham expulerit, iure belli suam factam: eam vastari a Mario pati nequiuisse. Præterea missis antea Romam legatis, repulsum ab amicitia. Cæterum vetera omittit: ac tum si per Marium liceret, Legatos ad Senatum missurum. Dein copia facta mittendi: animus Barbari ab amicis flexus, quos Iugurtha (cognita legatione Syllæ & Manlij) metuens id quod parabatur, donis corruerat. Marius interea exercitu in hybernaculis composito, cum expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiscitur in loca sola: obsessum turrim regiam, quo Iugurtha per fugas omnes, præsidium imposuerat. Tum rursus Bocchus scilicet, seu reputando quæ sibi duobus prælijs euenerant, seu monitus ab alijs amicis, quos incorruptos Iugurtha reliquerat: ex omni copia necessariorum quinque delegit, quorum & fides cognita, & ingenia validissima erant. Eos ad Marium, ac deinde (si placeat) Romam Legatos ire iubet. agenda rerum, & quocumque modo belli componendi licentiã ipsis permittit. Illi mature ad hyberna Romanorum proficiscuntur. Deinde a Getulis latronibus in itinere circumuenti, spoliati que, pauidi, sine decore ad Syllam

profugiunt, quem cōsul in expeditionē proficiscens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro vanis hostibus, vt meriti erant: sed accurate & liberaliter habuit. Quare Barbari & famā Romanorū auaritiæ, falsam: & Syllam ob munificentiam in se, amicum rati sunt. Nam etiā tum largitio multis ignota erat. Nemo munificus putabatur: nisi pariter volēs. dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quaestori mandata Bocchi patefaciunt: simul ab eo petunt, vt i fautor consultorq; sibi adsit, copias, fidem, magnitudinē Regis sui, & alia quæ aut vtilia, aut beneuolentiæ esse credebant: oratione extollunt. Dein Sylla omnia Pollicito: docti quomodo apud Marium, itē apud Senatum verba facerent, circiter dies quadraginta ibidem opperiūtur. Marius vbi confecto negotio, quò intenderat, Cīrthā rediit, de aduentu Legatorum certior factus: illos & Syllam ad se Vticā venire iubet, Item Lucium Belliginum prætore, præterea omnes vndique Senatorij ordinis: quibuscum mandata Bocchi cognoscit. quibus mandatis, Legatis potestas Romam eundi fit. ab consule interea induciæ postulabantur. Ea Syllæ, & plerisq; placuere: pauci vero ferocius decernunt, scilicet ignari rerum humanarum, quæ FLVXAE & mobiles sæpius in aduersa mutantur. Cæterū Mauri impetratis omnibus, tres Romam profecti sunt cum C. Octauio

Rufone, qui quæstor stipendium in Africam portauerat. Duo ad Regem redeunt. Ex his Bocchus cum cætera, tum maxime benignitate & studium Syllæ lubens accepit. Romæ quoque Legatis eius (postquam errasse Regem, & Iugurthæ scelere lapsum deprecati sunt) amicitiam & fœdus petentibus, hoc modo respõdetur. S E N A T V S & P o p. R o. beneficij & iniuriæ memor esse solet. Cæterum Boccho, quoniã pœnitet delicti: gratiam facit, fœdus & amicitia dabuntur cum promeruerit. Quibus rebus cognitis, Bocchus per literas à Mario petiuit, uti Syllam ad se mitteret: cuius arbitrato de communibus negotijs consuleretur. Is missus cum præsidio equitum atque peditem, funditorum, baleariorum. Præterea sagittarij, & cohors Peligna cum velitaribus armis, itineris properandi causa. neque his fœcus, atque alijs armis aduersus tela hostium (quod ea leuia sunt) muniti erant. Sed in itinere quinto denique die Volux filius Bocchi, repente in campis patetibus cum mille non amplius equitibus sese ostendit: qui temere & effuse euntes, Syllæ, alijsque omnibus & numerum ampliorum vero, & hostilem metum efficiebant. Igitur se quisque expedire, arma atque tela tettare, intendere. timor aliquantus, sed spes amplior, quippe victoribus, & aduersum eos, quos sæpe vicerant. Interim equites exploratum præmissi: rem (uti erat) quietam nuntiant. Vos

lux adueniēs quæstorē appellat : dicit'q; se à patre Boccho obuiam illi simul, & præsidio missum. Deinde per eum, & proximū diē sine metu coniuncti eūt. Post vbi castra locata, & diēi vesper erat: repēte Maurus incerto vultu pauēs, ad Syllā accurrit. dicit'q; sibi à speculatoribus cognitū, Iugurthā haud procul abesse: simul vti noctu clam secū profugeret, rogat atq; hortatur. Ille animo feroci negat se toties fufum Numidā pertimescere, virtuti suorū satis credere. etiā si certa pestis adesset māsulum potius: q̄ (perditis quos ducebat) turpi fuga, incertæ ac forsitā post paulo itersituræ morbo vitæ parceret. Cæterū ab eodē monitus, vti noctu proficiscerē, consiliū adprobat, ac statim milites cœnatos esse in castris, ignes'q; creberrimos fieri. Deinde prima vigilia silētio egredi iubet. Iā'q; nocturno itinere fessis omnibus, Sylla pariter cū ortu solis castra metabatur: quū equites Mauri nuntiāt Iugurthā circiter duū milliū interuallo, ante eos confedisse. Quod postq̄ auditū est: tum vero ingens metus nostros inuadit: credere se proditos à Voluce, & insidijs circumuentos. ac fuere qui dicerent manu vindicandum, neque apud illum tantum scelus inultum relinquendum. At Sylla, quanquam eadem existimabat: tamen ab iniuria Maurum prohibet: suos hortatur, vti fortem animum gererēt. Sæpe antea paucis strenuis aduersus

multitudinē bene pugnatum: QVANTO
 sibi in prēlio minus pepercissent, tātō tutio-
 res fore. nec decere quē manus armauerit, ab
 inermibus pedibus auxilium petere: in maxi-
 mo metu nudū & cæcum corpus ad hostes
 vertere. Deinde Volucem (quoniā hostilia fa-
 ceret, Iouem maximum obtestatus, vt scele-
 ris atq; perfidiæ Bocchi testis adesset) castris
 abire iubet. Ille lachrymans orare, ne ea cre-
 deret, nihil dolo factum: ac magis calliditate
 Iugurthæ, cui videlicet speculari iter suum
 cognitum esset. Cæterum, quoniam ingentē
 multitudinē nō haberet, & spes opesq; eius
 omnes ex patre suo penderēt: crederet illum
 nihil ausurū palām, cum ipse filius testis ad-
 esset. Quare optimum factu videri sibi, per
 media eius castra palām trāsire: sese vel præ-
 missis vel ibidē relictis Mauris, cum Sylla so-
 lum iturum. Ea res (vti in tali negotio solet)
 probata: ac statim profecti. Quia de impro-
 uisō accesserant: dubio, atque hæsitante Iu-
 gurtha, incolumes transeunt. Deinde paucis
 diebus quò ire intenderant, peruentū est. Ibī
 cum Boccho Numida quidā nomine Aspar,
 multum & familiariter agebat. præmissus ab
 Iugurtha, postquā Syllam accitū audierat:
 orator & subdole speculatum Bocchi cōsilia
 ierat. Præterea Dabar Massagradæ filius ex
 gente Masinissæ: cæterū materno genere im-
 par (nam mater eius ex cōcubina orta erat)

ob ingenij multa bona Mauro charus, acceptus'q; quem Bocchus fidum Romanis multis antea tēpestatibus expertus, ilico ad Syllam nuntiatū mittit, paratū sese facere, quæ P. R. velleret: colloquio diem, locū, tēpus ipse deligeret. Consulta sese omnia cum illo integra habere. neu Iugurthæ Legatū pertimesceret: accitū esse, quo res cōmunis licentius gereretur. Nam ab insidijs eius aliter caueri nequiuisse. Sed ego comperio, Bocchū magis punica fide, q̄ ob ea quæ prædicabat, simul Romanos & Numidam spe pacis detinuisse. multum'q; cum animo suo voluere solitum, Iugurtham Romanis, an illi Syllā traderet: libidinē aduersum nos, metum pro nobis suasisse. Igitur Syllā pauca se corā Aspre locuturum. Cætera occulte, aut nullo, aut quàm paucissimis presentibus, simul edocet, quæ responderentur. Postq̄ (sicuti voluerāt) congressi: dicit se missum à consule venisse quæsītū ab eo, pacem, an bellum agiturus foret. Tunc Rex (vti præceptum fuerat) post diem decimū redire iubet, ac nihil etiā nūc decreuisse, sed illo die responsurum. Deinde ambo in sua castra digressi. Sed vbi plerunq; noctis processit, Syllā à Baccho occulte accersitur: ab utroq; tantūmodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internūtius, sanctus vir iurat ex sententia amborū, ac statim sic Rex incipit. Nunquam ego ratus

sum fore, vti Rex maximus in hac terra, & omnium, quos noui opulentissimus: priuato homini gratiã deberem. & me Hercule Syl- la ante te cognitum, multis orantibus, alijs vltro egomet opem tuli: nullius indigui. Id immutatum, quod cæteri dolere solent, ego lætor: fuerit mihi pretium aliquando eguisse tuæ amicitix, qua apud animum meũ nihil charius habeo. Id adeo experiri licet, arma, viros, pecuniam, postremo quidquid animo libet, sũme, vtere: & quoad viues, nunquam tibi redditam gratiã putaueris, semper apud me integra erit. Denique nihil frustra voles, me sciẽte. Nam (vt ego existimo) REGEM armis, q̃ munificentia vinci, minus flagitiosum. Cæterum de Rep. vestra, cuius huc cursor missus es, paucis accipe. Bellũ ego populo Romano nunquam feci, neq; factũ volui. Fines meos aduersũ armatos, armis tutatus sum. Id omitto, quandò vobis ita placet. Gerite vti vultis cum Iugurtha bellum. Ego flumẽ Mulucham, quod inter me & Micipsam fuit, non egrediar, neque intrare Iugurthã sinam. Præterea si quid me, vobisq; dignũ petieris, haud repulsus abibis. Ad ea Sylla pro se breuiter & modice, de pace, & de cõmunibus rebus multis disseruit. Denique Regi patefecit, quòd polliceatur, Senatum & populum Ro. (quoniã amplius armis valuissent) nõ in gratia habituros. faciẽs

dum aliquid, quod illorum magis, quàm sua retulisse videretur. id adeo in promptu esse: quoniã Iugurthæ copiam haberet. quẽ si Romanis tradidisset, fore vt illi plurimum deberetur, amicitia, foedus, Numidiæ partẽ, quã nunc peteret, tunc vltro aduenturã. Rex primũ negare, agitare, affinitatẽ, cognationẽ, præterea foedus interuenisse. ad hoc mestuere, ne fluxa fide vsus, popularium animos auerteret, quis & Iugurtha charus, & Romani inuisi erant. Deniq; sæpius fatigatus lenitur, & ex voluntate Syllæ omnia se facturum promittit. Cæterũ ad simulandã pacem, cuius Numida defessus bello auidissimus erat: quæ vtilia visa sunt, constituunt. Ita cõposito dolo digrediuntur. At Rex postero die Asparem Iugurthę legatũ appellat: dicit que sibi per Dabarem ex Sylla cognitũ, posse cõditionibus bellũ cõponi. quãobrem regis sui sententiam exquireret. Ille lætus in castra Iugurthæ venit. Deinde ab illo cuncta edoctus, properato itinere, post diem octauum redit ad Bocchum: & ei nuntiat Iugurthã cupere omnia, quæ imperarentur, facere, sed Mario parũ confidere. sæpe antea cũ imperatoribus Romanis pacẽ conuentã frustra fuisse. Cæterum Bocchus, si ambobus consultum, & ratam pacẽ vellet: daret operã, vtĩ vnã ab omnibus, quasi de pace in colloquiũ veniretur, ibiq; sibi Syllam traderet. cum talem virum

in potestatem habuisset: tum fore, vti iussu
 Senatus, aut populi Ro. foedus fieret: neque
 hominem nobilem non sua ignauia, sed ob
 Rēp. in hostium potestate relictū iri. Hæc
 Maurus secum ipse diu voluens, tādē pro-
 misit. Cæterum dolo, an verà contatus, pa-
 rum compérimus. sed plerūque REGIAE
 voluntates, vt vehemētes, sic mobiles, sæpe
 ipsæ sibi aduersæ. Postea tempore & loco
 constituto in colloquium vti de pace venires-
 tur, Bocchus Syllā modo, modo Iugurthæ
 legatū appellare, benigne habere. Idem am-
 bobus polliceri. Illi læti pariter, ac bonæ spei
 esse plenī. Sed nocte ea, quæ proxima fuit an-
 te diem colloquio decretum, Maurus adhi-
 bitis amicis, ac statim immutata voluntate:
 remotis cæteris dicitur secum ipse multa a-
 gitauisse, vultu, colore, ac motu corporis, pa-
 riter atque animo varius: quæ scilicet, tacēte
 ipso, occulta oris immutatione patefecisse.
 tamē postremo Syllam accersiri iubet, & ex
 eius sententia Numidę infidias tēdit. Deinde
 vbi dies aduenit, & ei nuntiatum est Iugur-
 tham haud procul abesse, cum paucis am-
 cis & quæstore nostro: quasi obuius honoris
 causā procedit in tumulum facillimum visu
 insidiantibus. Eodē Numida cum plerisq;
 necessarijs suis inermis (vti dictum erat) ac-
 cedit. Ac statim signo dato, vndiq; simul ex
 insidijs inuaditur. Cæteri obruncati. Iugur-

tha Syllæ vinctus traditur, & ab eo ad Marium deductus est. Per idem tempus aduersum Gallos à ducibus nostris Q. Scipione, & M. Mâlio male pugnatum est. Quo metu Italia omnis cōtremuerat. illi q; & inde vsque ad nostram memoriã Romani, sic habere, aliã omnia virtuti suæ prona esse, cū Gallis pro salute, non pro gloria certare. Sed postquam bellum in Numidia confectum, & Iugurtham Romam vinctum adduci nūtiatum est: Marius consul absens factus est, & ei decreta prouincia Gallia. Is q; calēdis Ianuarijs magna gloria consul triūphauit, ea tempestate spes, atq; opes ciuitatis in illo sitæ.

FINIS.

m. j.

CRISPI SALLVSTII IN
M. T. CICERONEM
ORATIO.

Rauiter & iniquo animo maledicta tua paterer M. Tullii, si te scirem iudicio magis, quā morbo animi ista tua petulantia vti. sed cum in te neque modum neque modestiam ullam animaduerto, respondebo tibi: vt si quā maledicēdo voluptatem cœpisti, eam male audiendo amittas. Vbi querar? Quos implorem P. C, diripi Rēp. atque audacissimo cuique esse perfidiæ locum? An apud Pop. Ro. qui ita corruptus est largitionibus, vt sese, ac fortunas suas venales habeat? An apud vos P. C? quorū autoritas turpissimo cuique & sceleratissimo ludibrio est: vbi vbi M. Tullius leges, iudicia Populo R. defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quasi vnus reliquus ex familia viri clarissimi Scipionis Africani, ac non reptitius, accitus, ac paulo ante insitus huic vrbi ciuis. An vero M. Tulli, facta ac dicta tua obscura sunt? An nō ita à pueritia vixisti: vt nihil flagitiosū corpori tuo putares, quod alteri collibuisse? An scilicet istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonem

nō pudicitie iactura perdidicisti. Itaq; minis
 me mirādū est, si eam flagitiose vēditas, quā
 turpissime parasti. Verum (vt opinor) splen-
 dor domesticus tibi animos attollit: vxor sa-
 crilega, ac periurijs delibuta: filia matris pel-
 lex, tibi iucundior atq; obsequentior, quā
 parēti par est. Domum ipsam tuam vi & ra-
 pinis funestam, tibi ac tuis comparasti: vide-
 licet, vt nos commonefacias, quā conuersa
 Resp. sit, cum in ea domo habitaris homo
 flagitiosissime, quæ P. Crassi viri consularis
 fuit. Atq; hæc cum ita sint: tamen Cicero se
 dicit in concilio deorū immortalium fuisse:
 inde missum huic vrbi, ciuibusq; custodem,
 absque carnificis nomine. qui ciuitatis incō-
 modū in gloriam suam ponit. quasi vero nō
 illius coniurationis causa fuerit consulatus
 tuus: & iccirco Resp. disiecta eo tēpore, quo
 te custodem habebat. sed (vt opinor) illa te
 magis extollunt, quæ post consulatum cum
 Terentia vxore de Rep. cōsuluisti, cum legis
 Plauciæ iudicia domi faciebatis, ex coniura-
 tis alios pecuniæ condemnabas: cum tibi al-
 lius Tusculanam, alius Pompeianam villam
 ædificabat, alius domū emebat. qui vero ni-
 hil poterat: is erat calūniæ proximus. is aut
 domum tuam oppugnatum venerat, aut ins-
 fidias Senatui fecerat, denique de eo tibi cō-
 pertum erat. Quæ si tibi falsa obijcio, redde
 rationem, quātū patrimonij acceperis, quid

tibi litibus accreuerit, qua ex pecunia domū paraueris, Tusculanum & Pompeianum infinito sumptu edificaueris. Aut si retices: cui dubium potest esse, quin opulentiam istam ex sanguine & miseris ciuiū paraueris? Verū (vt opinor) homo nouus Arpinās, ex M. Crassi familia, eius virtutem imitatur, Contemnit similtates hominū nobilium, Populi Ro. curam habet, neq; terrore neq; gratia commouetur. Illud vero amicitiae tantum, ac virtutis est animi? Immo vero homo leuissim⁹, supplex inimicis, amicis contumeliosus, modo harum, modo illarum partium, fidus nemini, leuissim⁹ Senator, mercenarius patronus, cuius nulla pars corporis à turpitudine vacat, lingua vana, manus rapacissimæ, gula immensa, pedes fugaces, quæ honeste nominari non possunt, inhonestissima. Atq; is cum eiusmodi sit, tamē audet dicere, O fortunatā natam me consule Romam. Te consule fortunatam Cicero? Immo vero infelicē & miseram, quæ crudelissimam proscriptio-nem ciuium prepeffa est: cum tu perturbata Repu. metu perculos omnes bonos parere crudelitati tuę cogebas, cum omnia iudicia, omnes leges in tua libidine erāt, cū tu sublata lege Porcia, erepta libertate omnium nostrum, vitæ, necisq; potestatem ad te vnum reuocaueras. Atque parū est, quod impune fecisti, verū etiam comemorādo exprobras,

neq; licet obliuisci pijs seruitutis suæ. Egeris oro te Cicero, perfeceris quodlibet, fatis est perpeſſos esse. etiam ne aures nostras odio tuo onerabis? etiã ne molestissimis verbis insectabere, Cedant arma togæ, concedat laurea lingua? Quasi vero togatus & nõ armatus, ea quæ gloriaris confeceris: atque inter te, Syllam q; dictatorem præter nomẽ imperij quidquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua insolentia cõmemorem? quem Minerva omnes artes edocuit: Iuppiter optimus maximus in concilio deorum admisit: Italia exulem humeris suis reportauit. Oro te Romule Arpinãs, q̃ egregia tua virtute omnes Paulos, Fabios, Scipiones superasti: quẽ tandem locum in hac ciuitate obtines? Quæ tibi partes Reip. placet? Quem amicũ, quem inimicum habes? Cui in ciuitate fecisti insidias ancillares? Quo iure cum de exilio tuo Dyrrachio redisti, cõſequebaris? Quos Tyrannos appellabas: eorum nunc potentię faues. qui tibi ante optimates videbãtur: eosdẽ nunc dementes ac furiosos vocas. Vatinijs causã agis: de Sextio male existimas. Bibulum petulãtissimis verbis lædis: laudas Cæsare. quem maxime odisti, ei maxime obsequeris. Aliud stans, aliud sedens de Rep. sentis. His maledicis, illos odisti leuissime transfuga: neque in hac, neque in illa parte fidem habes.

M. T. CICERONIS IN CRIS-
SPVM SALLVSTIVM
ORATIO.

A demū magna volu-
ptas est Crispe Sallusti,
æqualem ac parē ver-
bis vitam agere, neque
quidquam tam obscœ-
num dicere, cui non ab
initio pueritię omni ge-
nere facinoris ætas tua
respondeat: vt omnis oratio moribus conso-
net. Neque enim, qui ita viuit vt tu: aliter ac
tu, loqui potest. neq; qui tam illoto sermone
vititur, vita honestior est. Quo me vertam
P. C? Vnde initiū sumam? maius enim mihi
dicēdi onus imponitur, quo notior est vterq;
nostrum. Quod si aut de mea vita, atq; acti-
bus nostris huic cōuitiatori respōdero: inuis-
diā gloriā cōsequetur. aut si huius facta, mo-
res, omnē ætatē nudauero: in idem vitiū in-
cidiā procacitatis, quod huic obijcio. Id vos
si forte offendimini: iustius huic, q̄ mihi suc-
censere debetis, qui initium introduxit. ego
dabo operam vt & pro me, mínimo cum fas-
tudio respondeam, & in hunc minime mens-
titus esse videat. Scio me P. C. in respon-
dēdo non habere magnam expectationem,
quòd nullum vos sciatis nouum crimen in

Sallustium audituros, sed omnia vetera recognituros: quis & meę & vestrę iā, & ipsius aures calent. Verum eo magis odisse debetis hominem, qui nec incipiēs quidem peccare, minimis rebus posuit rudimentū: sed ita ingressus est, vt neq; ab alio vinci possit, neq; ipse se omnino reliqua ætate præterire. Itaq; nihil aliud studet, nisi vt lutulentus sus, cum quouis volutari. Lōge vero fallitur opinione. nō enim procacitate linguę, vitę sordes eluuntur. sed est quædam calumnia, quam vnusquisque nostrum (testante animo suo) fert de eo, qui falsum crimē bonis obiecit. Quod si vita istius memoriam vicerit: aliam P. C. nō ex oratione, sed ex moribus suis spectare debetis. Iam dabo operam quā maxime potero, vt breue id faciam. Neque hæc altercatio nostra vobis inutilis erit P. C. Plerunque enim Resp. priuatis crescit inimicitijs: vbi nemo ciuis, qualis sit vir, potest latere. Primum igitur (quoniam omnium maiores Crispus Sallustius ad vnum exemplum & regulam quærit) velim mihi respōdeat: nunquid ij, quos protulit, Scipiones & Metelli ante fuerunt, aut opinionis, aut glorię, quā eos res gestę suę, & vita innocentissime acta commēdauit? Quod si hoc fuit illis initiū nominis & dignitatis: cur nō æque de nobis existimetur, cuius & res gestę illustres sunt, & vita integerrime acta? quasi

vero tu sis ab illis viris Sallustii ortus. Quod
 si esses: nonnullos iam tuæ turpitudinis pige-
 ret. Ego meis maioribus virtute mea prælus-
 xi. vt si prius noti nõ fuerint: à me accipiãt
 initium memoriæ suæ. Tu, tuis vita (quã tur-
 piter egisti) magnas obfudisti tenebras: vt es-
 tiam si fuerint egregij ciues, certe venerit in
 obliuionẽ. Quare noli mihi antiquos viros
 obiectare. S A T I V S E S T enim me meis
 rebus gestis florere, quàm maiorũ opinione
 niti: & ita viuere, vt ego sim posteris meis no-
 bilitatis initium, & virtutis exemplum. Neq;
 me cum ijs conferri decet, P. C, qui iam des-
 cesserunt, omniq; odio carent & inuidia: sed
 cum ijs, qui mecũ vnà in Repu. versati sunt.
 Sed si fuerim, aut in honoribus petendis ni-
 mis ambitiosus (non hanc dico popularẽ am-
 bitionem, cuius me principem confiteor, sed
 illam perniciosam cõtra leges, cuius primos
 ordines Sallustius duxit) aut in gerendis ma-
 gistratibus, aut in vindicãdis maleficijs tam
 feuerus, aut in tuẽda Repu. tam vigilãs, quã
 tu proscriptionẽ vocas: credo quod nõ om-
 nes tui similes incolumes in vrbe vixissent.
 At quanto meliore loco Resp. tuenda staret,
 si tu par ac similis scelestorũ ciuium vnà cũ
 illis adnumeratus esses: an ego tũc falso scri-
 psi, Cedant arma togæ, qui togat⁹ armatos,
 & pace bellum oppressi? An illud mentitus
 sum, O fortunatã natã me cõsule Romã, qui

tantum intestinum bellum, & domesticū vr̄bis incēdium extinxi? Neque te tui piget homo leuissime, cū ea culpas, quæ in historijs mihi gloriæ ducis? An turpius est, P. C, scribentem mētiri, q̄ illum palam hoc ordine dicentem? Nam quod in meam ætatem increpauisti, tantum me abesse puto ab impudicitia, quantū tu à pudicitia. Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe dicis, qui mihi ausus sis eloquentiā vt vitium obijcere, cuius semper nocēs eguisti patrocínio? An vllum existimas posse fieri ciuē egregium, qui nō his artibus & disciplinis sit eruditus? An vlla alia putas esse rudimēta & incunabula virtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatē aluntur? Sed minime mirum est, P. C, si homo qui desidiæ ac luxuriæ plenus sit hæc vt noua atque inusitata miratur. Nam quod ita inusitata rabie petulanter in vxorē & in filiam inuasisti, quæ facilius muliēres se à viris abstinuerunt, quàm tu vir à viris: satis docte ac perite fecisti. Non enim me sperasti mutuam tibi gratiam relaturū, vt vicissim tuas cōpellarem. vnus enim satis es materiæ habens: neque quicquā turpius est domi tuæ q̄ tu. Multū te vero opinio fallit, qui mihi putasti parare inuidiam ex mea re familiaris: quæ multo mihi minor est, quàm habere dignus sim. Atq; vtinā ne tāta quidē esset, quāta est: vt potius amici mei viuerēt, q̄ ego

testamentis eorū locupletior essem. Ego fugax Crispe Sallusti, furori tribuni plebis cessi: Vtilius duxi, quamvis fortunam vnus experiri, quam vniuerso populo Ro. ciuili esse dissensionis causa. qui postea q̄ ille suum animum in Rep. perbacchatus est, omnia quæ cōmouerat, pace & otio resederunt: hoc ordine reuocāte, atque ipsa Repu. manu retrahente me, reuerti. Qui mihi dies, si cū omni reliqua vita conferatur, animo quidem meo superet: cū vniuersi vos, populusq; Ro. frequens aduentu meo gratulatus est. tanti me fugacem, mercennarium patronū hī aestimauerunt. Neq; Hercule mirum est, si ego semper iustas omnīū amicitias aestimaui. non enī vnī priuatim ancillatus sum, neque me addixi: sed quantum quisque Reip. studuit, tantū mihi fuit aut amicus aut inimicus. Ego nihil plus volui valere, quā pacē. Multi priuatorū audacias timuerunt: ego nihil timui, nisi leges. Multi arma sua timere voluerunt: ego nunquā volui quicquā posse nisi pro vobis. Multi ex vobis potentia freti, in vos suis viribus abusi sunt. Itaque non est mirū si nullius amicitia vsus sum, qui nō perpetuo Reipub. amicus fuit. neq; me poenitet, si aut petenti Vatiniō reo, patrociniū pollicitus sum, aut Sextij insolentiā repressi, aut Bibuli patientiā culpauī, aut virtutibus Cæsaris faui. Hæ laudes enim egregij ciuis & vnicae sunt.

Quæ si tu mihi vt vitia obijcis: temeritas
 tua reprehendetur, non mea vitia culpabun-
 tur. Plura dicerem, si apud alios mihi esset
 dicendum P. C, non apud vos, quos habui
 omnium actionum mearum monitores. Sed
 vbi rerû testimonia adsunt, quid op⁹ est ver-
 bis? Nunc ad te vt reuertar Sallustii, patrē q;
 tuū prætereā qui si nūq̄ in vita sua peccauit,
 tamen maiorem iniuriā Reip. facere nō po-
 tuit, quàm quod te talem filiū genuit. Neq;
 tu si qua in pueritia peccasti, exequar, ne pa-
 rentē tuum videar accusare: qui eo tempore
 summā tuī potestatē habuit: sed qualē ados-
 lescentiam egeris. hac enim demonstrata fa-
 cile intelligetur, quàm petulāti pueritia, tam
 impudicus & procax adoleueris. Postea q̄
 immensæ gulæ, impudicissimi corporis que-
 stus sufficere non potuit, & ætas tua iam ad
 ea patiendā quæ alteri facere collibuisset, ex-
 oleuerat, cupiditatibus infinitis efferebaris:
 vt quæ ipse corpori tuo turpia non duxisses,
 in alijs experireris. Ita nō est facile reputare
 P. C, vtrū in honestioribus corporis partib⁹
 rem quæsierit, an amiserit. Domum paternā
 viuo patre turpissime venalem habuit, ven-
 didit. & cui dubiū potest esse, quin mori coe-
 gerit eum, quo hic nōdum mortuo pro hæ-
 rede gesserit omnia? Neque pudet à me eum
 quærere, quis in Pub. Crassi domo habitet:
 cū ipse respondere non queat, quis in ipsius

habitet paterna domo. At Hercule lapsus æ-
 tatis tyrociniò, postea se correxit. Nò ita est:
 sed habuit in sodalitiũ sacrilegij Nigidiani:
 bis ad iudicis subsellia attractus, extrema for-
 tuna stetit:& ita discessit, vt non hic innocēs
 esse, sed iudices peierasse existimarētur. Pri-
 mum honorē in quæstura adeptus, secutus
 est hunc locum & hunc ordinē despectũ, cu-
 ius aditus sibi quoq; sordidissimo homini pa-
 tuisset. Itaque timens ne facinora eius clam
 vos essent, cum omnibus matrum familiarũ
 viris opprobriò esset, confessus est vobis au-
 dientibus adulterium: neque erubuit ora ves-
 stra. Vixeris vt libet Sallusti, egeris quæ vo-
 lueris: satis sit vnum te tuorum scelerum cõ-
 sciũ esse. Noli nobis langorem & soporem
 nimiũ exprobrare. Sumus diligentes in tuen-
 da pudicitia vxorum nostrarũ. sed ita exper-
 recti nò sumus, vt à te cauere possimus: au-
 dacia tua vincit studia nostra. Et quod hunc
 mouere possit P. C, factum ac dictũ turpe:
 quẽ nò puduit palàm vobis audiētibus adul-
 terium cõfiteri? quòd si nihil pro me tibi re-
 spondere voluissem, sed illud censorium elo-
 quium Apij Claudij, & L. Pisonis integerris
 morum virorũ, quo vsus est quisque eorum
 pro lege, palàm vniuersis recitarẽ: non ne ti-
 bi viderer æternas inurere maculas, quas re-
 liqua vita tua eluere non possit? Neq; post
 illum delectum Senatus, te vnquã vidimus:

nisi forte in ea te castra cōiecisti, quò omnis sentina Reip. cōfluxerat. At idem Sallustius (qui in pace ne Senator quidem manserat) posteaq̄ Resp. armis oppressa est, & idem vīctor: qui exules reduxit, in Senatū post quēsturā reductus est. Quem honorē ita gessit, vt nihil in eo non venale habuerit, cuius alius quis emptor fuerit: ita que egit, vt nihil non æquum ac verū duxerit, quod ipsi facere colibuisse: neque aliter vexauit, ac debuit, si quis prædæ loco accepisset magistratū. Peracta quæstura, postea q̄ magna pignora eis dederat, cum quibus similitudine vitæ se cōiunxerat: vnus iam ex illo grege videbatur. Eius enim partis iam exemplar erat Sallustius, quò tanquam in vnā voraginē, cœtus omnium vitiorum excefferat, quidquid impudicorum, Cylonū, paricidarum, sacrilegorū, deditorum fuit in vrbe, municipijs, colonijs, Italia tota (sicut in fretis) subsederant, nominis perditī ac notissimi, nulla in parte castris apti, nisi licentia vitiorum & cupiditate rerū nouarum. At postea quā prætor factus est: modeste se gessit & abstineret. Non ne ita prouinciā vastauit, vt nihil neq; passi sint, neque expectarint grauius socij nostri in bello, q̄ experti sunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente: vnde tantum hic exhaustit quantū potuit, aut fide nominum traicī, aut in naues contrudi: tantū inquā P. C., ex

haufit, quantum voluit. Ne cauffam diceret,
 feftertio duodecies cum Cæfare pacifcitur.
 Quòd fi quippiam eorum falſum eſt: his pa-
 làm refelle. Vnde, qui modo ne paternā do-
 mum redimere potueris, repente tanq̄ ſom-
 nio beatus, hortos pretioſiſſimos, villam Tí-
 burti, C. Cæſaris reliquas poſſeſſiones para-
 ueris? Neque piguit quærere, cur ego Pub.
 Craſſi domū emiſſem, cū tu veteris villæ do-
 minus ſis, cuius paulo ante fuerat Cæſar: mo-
 do inq̄ patrimonio non comelo, ſed deuora-
 to, quibus rationibus repente factus es tam
 affluēs & tam beatus? Nā quis te faceret he-
 redem, quem ne amicum quidem ſuum fatiſ
 honeſtum quiſquam ſibi ducit, ni ſimilis ac
 par tuiſ? At Hercule egregia facta maiorum
 tuorum te extollunt: quorum ſiue tu ſimilis
 es, ſiue illi tui, nihil ad omnium ſcelus ac ne-
 quitia addi poteſt. Verum (vt opinor) hono-
 res tui te faciunt inſolentē. Tu Criſ. Salluſti,
 totidem putas eſſe bis Senatorē, & bis que-
 ſtorem fieri, quot bis conſularē, & bis trium-
 phalem? C A R E R E debet omni vitio, qui
 in alterum dicere paratus eſt. Is demum ma-
 ledicit, qui non poteſt verū ab altero audire.
 Sed tu omnium menſarum aſſecla, omnium
 cubiculorum in ætate pellex, & idem poſtea
 adulter omnis ordinis turpitude es, & ciuilis
 belli memoria. Quid enim grauius pati po-
 tuimus, quàm quod te incolumē in hoc ora-

dine videamus? Desine bonos petulātissima
 confectari lingua. desine morbo procacitatis
 isto uti. desine vnumquēq; moribus tuis exi-
 stimare. his moribus amicum tibi facere nō
 potes. videris velle inimicum habere? Finem
 dicēdi faciam P. C. Sæpe enim vidi grauius
 offendere animos auditorum eos, qui aliena
 flagitia aperte dixerunt, quàm eos, qui com-
 miserunt. Mihi quidē ratio habenda est, non
 quia Sallustius merito debeat audire; sed vt
 ea dicam, si qua ego honeste effari possim.

FINIS.

EXCVDEBAT HOC ELEGAN-
 tissimū C. Sallustij De coniuratione Cati-
 linę & Bello Iugurthino opus, Simon Co-
 linæus: Anno à Saluatoris nostri IESV
 CHRISTI natiuitate tertio & vicesi-
 mo supra sesquimillesimum, Idibus Iulij.

The first part of the book is devoted to a general history of the church from the time of the apostles to the present day. The author discusses the various sects and heresies that have arisen, and the progress of the church in different parts of the world. He also touches upon the lives of some of the most eminent churchmen, and the various councils and synods that have been held. The second part of the book is a more detailed account of the church in England, from the time of the first missionaries to the present day. It describes the establishment of the church, the growth of the clergy, and the various reforms and changes that have taken place. The author also discusses the different orders of monks and nuns, and the various religious orders that have been founded. The third part of the book is a history of the church in Scotland, from the time of the first missionaries to the present day. It describes the establishment of the church, the growth of the clergy, and the various reforms and changes that have taken place. The author also discusses the different orders of monks and nuns, and the various religious orders that have been founded. The fourth part of the book is a history of the church in Ireland, from the time of the first missionaries to the present day. It describes the establishment of the church, the growth of the clergy, and the various reforms and changes that have taken place. The author also discusses the different orders of monks and nuns, and the various religious orders that have been founded. The fifth part of the book is a history of the church in France, from the time of the first missionaries to the present day. It describes the establishment of the church, the growth of the clergy, and the various reforms and changes that have taken place. The author also discusses the different orders of monks and nuns, and the various religious orders that have been founded. The sixth part of the book is a history of the church in Italy, from the time of the first missionaries to the present day. It describes the establishment of the church, the growth of the clergy, and the various reforms and changes that have taken place. The author also discusses the different orders of monks and nuns, and the various religious orders that have been founded. The seventh part of the book is a history of the church in Spain, from the time of the first missionaries to the present day. It describes the establishment of the church, the growth of the clergy, and the various reforms and changes that have taken place. The author also discusses the different orders of monks and nuns, and the various religious orders that have been founded. The eighth part of the book is a history of the church in Portugal, from the time of the first missionaries to the present day. It describes the establishment of the church, the growth of the clergy, and the various reforms and changes that have taken place. The author also discusses the different orders of monks and nuns, and the various religious orders that have been founded. The ninth part of the book is a history of the church in the East, from the time of the first missionaries to the present day. It describes the establishment of the church, the growth of the clergy, and the various reforms and changes that have taken place. The author also discusses the different orders of monks and nuns, and the various religious orders that have been founded. The tenth part of the book is a history of the church in the West, from the time of the first missionaries to the present day. It describes the establishment of the church, the growth of the clergy, and the various reforms and changes that have taken place. The author also discusses the different orders of monks and nuns, and the various religious orders that have been founded.

PORCII LATRONIS DECLARATIO
 CONTRA LVCIVM
 SERGIVM CATILINAM.

I quid precibus apud Deos immortales sanctissimi Iudices, vobis cum aliquando valuissimus: iam dudum & poteremur Repu. nostra florentissima, & ciues nostros haberemus, tum patriæ simul, ac virtutis amatissimos: id que temporis eximia lætitiâ fruermur, cum rationes omnes dicendi nostras, in laudem summorum, atque optimorum civium consumendas esse videremus. Nihil enim statuimus animo dignius, nec autoritate maiorum, nec opinione populari, quam in eo genere versari forensis exercitationis, quæ canere laudes egregias summorum hominum posset, atque animos inflammare nostræ civitatis ad imitandum. Verum ea dicendi voluptas olim sapientissimo viro M. Catoni plane contigerit, nec non & Galbæ, Scipioni, Gracchis, Porcinæ, Crasso, atque Antonio sumis, atque ornatissimis oratoribus: quorum tempora singulari præstantia virtutis, ac studio penè incredibile pulcherri marum artium floruerunt. Nobiscum vero,

POR. LAT. DECLA.

sententia nostra, bene ageretur, si modo tantum abessemus ab illa modestia temporum atq; hominum, nec incidissemus in atrocissimos Reip. fluctus, ac miserādam temporum calamitatem. M. siquidem Catoni, Scipioni coëtaneo suo monumentis immortalibus huius urbis, & sine dubio clarissimis luminibus temporū suorum, de legibus dicēdum erat, de institutis maiorū, de gloria militari, persæpe de laudibus, ac victorijs. nobis vero, qui deuenimus in hanc truculentam temporum conditionem, sublata est omnis gratia dicendi, atq; interceptus locus omnis, aut iucundissimi sermonis, aut cōciliandæ beneuolentię popularis. Nam si quando vox nostra, siue à foro, siue à curia desideratur: dicēdū est perpetuo nobis, aut de teterrimis huius patrię calamitatibus, aut de nefarijs oppressionib⁹ ciuū, aut de perditæ iuuetutis nunc impudicitia flagitiosa nunc ignauia singulari. Quare pestium quanta in dies redundatio est, vos estis testimonio iudices, quorū aures cauerūt assiduitate penè quotidiana, copiaq; incredibili ciuiliū controuersiarum. Diximus equidem paucis ante diebus, vt probe meminisse potestis, de L. Glabronis immanitate, atq; audacia furiosissimi hominis, & sine dubio crudelissimi, cuius in Senatu sica pridie deprehēsa est, cum qua M. Papirium, lucem omnis patritiæ dignitatis, extinguere

moliebatur. Nunc vero dicendū est de L. Catilinæ sceleratissima mente, atq; inusitata nequitia: quā nuper in omnium ciuium perniciē, stragemq; redūdaturā, Diij immortales in autorem sceleris, tum benignitate sua, tum cōsulari vigilia retorserūt. Quæso igitur Iudices, diligenter attendite, remque cognoscite barbaram crudelitate: periculo vero, & calamitate Reip. perniciosissimā. Lucius siquidem Catilina non ignobili genere præditus, neq; infima virtute, si dotes egregias, tū fortunæ, tum corporis ad dignitatem vobis, nō ad perniciem conferre statuisset: Rempu. nuper, ex atrocissimis bellorū ciuiliū vulneribꝰ paulisper respirātē, nouis insidijs opprimere conatus est. Quid exhorruistis Iudices? Nō modo opprimere conatus est, sed crudelissime me vexare: non vexare tantum, sed inaudito quodā genere feritatis extinguere. Manū ad id cōparat, diuersā quidē genere, sed magnitudine sceleris, vitæq; similitudine penē eandē, quam manū exacerbata cōtinuo penuria rei familiaris, & ob id desyderio prædæ mirabiliter flagrantē, illecebræ sibi facillime cōciliauerūt. Cōsilia nefarij facinoris in amplissimi ciuis M. Leccæ domo decoquebātur. Ad eā greges cōfluebant perditorū adolescētium, quorū hic familiaritatē eximiā cōsecutus fuerat, cōciliatā partim assuetudine stupri, partim genere quodā nefarię largitionis. Adhibi
n. ij.

POR. LAT. DECLA.

ti sunt & cuncti barbarorū hominum: nobilitati non solum magnitudine & summa æris alieni, verum etiam consuetudine, ac studio turpissimarum rerum. Nec alæ muliebres ab eo cœtu religioso, nocturno prorsus, abfuisse iudicatæ sunt. nulla denique portenta vr̄bis, nullæ finitimarum religionum pestes, reperiæ sunt, quæ non denotatæ solertissime per hunc, per magnitudinē inopiæ facillime concitatæ, repente deuolauerūt in aream ipsam nefariæ atq; flagitiosæ coniurationis. Ratio cōsiliorum fuit, vt Saturnalibus proxime futuris, vniuersi cū armis ad ipsius Leccæ domum præsto forent: ibi que dato signo collaberentur omnes, partim ad diripiendam inflammandamq; vr̄bem, partim ad trucidandum Senatū, partim ad eos conficiendos qui præsidium vr̄bi ferre voluissent: Catilinā interim omnes, & Ducem, & Imperatorem appellarent. Audistis iudices satis euidenter (vt arbitror) cōsiliū sceleratissimi hominis Catilinæ, rei que indignissimæ miserabilem, ac detestabilem crudelitatem. Nunc vero audienda caussa est, agnoscēdq; faces, quibus ille flagrauit ad cupiditatem huiusmodi scelerati facinoris obeundam, quas si planè cōprobatas vobis (vt arbitror) planeq; illustratas euidentibus signis attulero: nihil erit impedimēto, quin hostem Reip. crudelissimū, atq; infestissimū summis supplicijs, summis

cruciatibus multandum, ac maſtandum eſſe
 iubeatis. Tria iudices, ſententiã mea, ſcelera
 ta, crudelia, flagitioſa, inaudita, quæ mētem
 Catilinę ſemper immoderatam, ſemper que
 nouis rebus ſtudētem, ad exitium patriæ cō
 mouerunt, nunc dicenda ſunt. PRIMVM,
 ratio quædam triſtis ſimultatis, qua ductus
 eſt, vniuerſum Senatū ex memoriã repulſe
 ſæ conſolatus capitaliter fuiſſe ſemper infe
 ctatum. SECVNDO rabies quædam teme
 rariæ ambitionis, ſitiens immodicæ gloriæ,
 prorsus q; inflammata perpetua quadam, &
 ſingulari cupiditate dominãdi. POSTRE
 MO cœtus infames turpiſſimorum homi
 num, non modo fatigati diuturno malo do
 meſticæ neceſſitatis, verumetiã imbuti fla
 gitijs, ac conſuetudine ſclerum ſempiterna
 comite & genitrice peſſimarum cupiditatū.
 quod genus hominum Catilinam ſuum etiã
 dormientem è ſomno faẽillime excitare vo
 luiffet. His autem oſtenſis, breuiter, ſane q;
 conſutatis: quæ pro defenſione flagitiorum
 ſuorum noſtri aduerſarij dicenda eſſe puta
 uerūt, ſinem ad eſſe vobis intelligetis. BEL
 LO Mithridatico, iudices, longiſſimo quidē
 omnium, & ſine dubio poſt Punicum, perĩ
 culofiſſimo: cum diutius in ſenatu de eligē
 do Imperatore dubitatum fuiſſet, planē que
 omnes ambigerēt, quiſnam ſagaciſſimo Re
 gi ſagaciſſimus noſter imperator opponere
 n. iij.

tur: Catilinā inter omnes competitores, incredibili quadā ambitionis magnitudine deflagrantē, omnes Senatoriæ sententiæ reiecerunt. Eo telo percussus adeo Catilina fuit, vt postea nullā omiserit, neq; perturbandę curiæ, neque infectandi Senatus occasionē. Videbat nanq; detestandam cupiditatem suā, illo superstite, nunquam in eum locum peruenturam fore de quo illam pridem vniuersæ omnium voces eiiciendā esse putauissent. Voluebat item animo summas vitæ necessitates, quibus exuere se posse arbitrabatur, si qua ratione præclaris magistratibus aspirasset. Nūc illas vero magis, ac magis instauratas quotidie intelligebat: quandoquidem inspicerent omnes vitæ suæ rationes, ea sententia iugulatas prorsus extitisse, ac quicquid increpuisset vltterius, metuendam esse consularem vigiliam, metuendū esse iudicium Senatoriæ autoritatis. Hanc vero speciem, ita exanguem, ita consternatā consuetudo crexit vitæ prauissimæ ad omne facinus, neque otij sui patiens, neq; alieni. Qualis eius vita fuerit, et si præclare conscientia publica teneatur: huic tamen illustrandæ, seu patefaciendæ testes indubitati videri possunt ij, qui sacrarium illud libidinum colere atque obseruare cōsueuerunt. Quæ nugæ? Dij immortales: quæ portenta scelerū? Qui libidinū gurgites? Quæ sentinæ flagitiosorum? Verum

is rumor sparsus est de moribus Catilinæ, ea que gentium opinio peruagata, quatenus existimem voces ipsas publicas, nō hominū esse, sed oraculi potius nuncupandas. Famā vero popularem à maioribus nostris sæpenu mero accepimus, neq; temere vnquam nasci turam esse, neq; temere occasurā. Dedecus illud egregium corporis nō ad dignitatem nominis ac gloriæ, sicuti par erat homini nobilissima familia nato: sed, vti latro perditissimus, ad omne genus flagitij cōferendū fuisse semper arbitratus est. Vires ad stuporē hominū præclare atque inusitatæ, perpetua voluptatum intēperantia sunt labefactatę. Flos pueritię venustissimæ ad intuentium iucunditatem, cui non libidini patuit flagitiosę iuuentutis: aut quam turpitudinis notam non subeundam vltro, atque accersendam esse cogitauit! Lux illa vero præclari atque excellentis ingenij, quam omnes diuinam semper & singularem atque inusitatam penitus esse arbitrabantur: nōne inter scēdissimas voluptatum fordes restructa est? Omitto pestis huius impurissimas voces, molliciem scenicam, obtuitus impudicos, blanditias muliebres, & omnem deniq; copiam nō mediocrium vitiorum sub illa frontis erudita simul atq; insigni pulchritudine delitescētem. Prætereo mentem illius plus quàm gladiatoriam, sitim incredibilem humani cruo-

ris, mirum inconstantię genus, vultum nunc
 demissum, nunc alacrem, nunc anhelantem
 scelus, nunc gratia meretricia florecentem,
 summum pecunię desyderium, summam si-
 mul prodigalitatē, contemptum incredibi-
 lem omnium bonorum. Item q; eximiam cū
 summis; atq; ornatissimis ciuibus familiaris-
 tatem. Nihil enim fuit isto monstro versipel-
 lius, aut mutabilius hominum memoria: ita
 vt res diuersissimę sæpenumero videātur in
 eodem ingenio, tanquam in sentina quadā
 teterrima, simul redundare. Quis igitur du-
 bitādum esse putauerit hominem præditum
 huiusce institutione vitæ, remotissimum ab
 omni genere humanitatis: perfacile sese te-
 terrimo cuique, atque immanissimo facinori
 fuisse accōmodaturum? Fontem aperuimus
 iudices omnium Catilinę morum, atq; om-
 nis consuetudinis, Vnde illi demanauisse vis
 ista præclara consiliorum facillime intelligē-
 da est. Nunc videndum est spem atrocissi-
 mi sceleris, vnde illi subministratam fuisse iu-
 dicemus. Cum hic itaq; secū repeteret me-
 moria miserandam ignominiam comitorū,
 turpes q; angustias afflictæ rei familiaris si-
 mul q; intueretur vel sibi viuendum ac mo-
 riendum fore cū turpitudine summa, vel Se-
 natum nullum esse oportere: de ratione tol-
 lendi ipsius primum cogitare cœpit. Nam il-
 lo deleto, sine dubio intelligebat viam latissi-

mam libidinibus suis continuo patere. Ver-
 tit itaque oculos ad innumerabilem copiam
 iuuentutis, qua dies ac noctes stipabatur in
 exercenda consuetudine suarum cupiditatū,
 cum putauit manum ipsam hominum, tan-
 quam hastam validissimam furoris sui facilis-
 lime sibi accommodari posse, quam contor-
 queret in omnium nostrum ruinam, atq; in-
 teremptionem: vt quā cognouerat educatā
 vitæ prauissimæ institutis, imbutam sæpenu-
 mero sanguine miserorum ciuū, ardentē
 incredibili desyderio præde, sibi vero mira fa-
 miliaritate conciliatam. Genus est hominum
 vehementer exercitatum ferro, atq; inopia
 duabus rebus ad omne genus facinoris pa-
 ratissimum. quod quidē ego ciuitati nostræ,
 maxime debilitatæ bellis ciuilibus, atque af-
 flictæ magnitudine calamitatum, magnope-
 re pertimescēdum esse iudico. Nihil enim il-
 lis præter spem, atq; animā fortuna referua-
 uit, alteram ad differendam vitę necessitatē,
 alteram ad liuorem suum magnifice accom-
 modatam. Nihil illis contēptibilius, quos si-
 quidē rudimēta vitæ traducta, in hac tenuis-
 sima re deposita, nunc in gladiatorijs mune-
 ribus, nunc alia facinoris atrocitate partim
 ad omne scelus, partim ad omnem patien-
 tiam erudierunt. Verum hæ pestes, sententia
 mea, quo fuerint abiectiores, eo magis extir-
 piscendas esse reor, tãquam perpetuo sedi-

tionum ciuiliū ac rerum nouandarum auis-
 dissimas, siue quia voluptatē capiant ex mœ-
 rore sociæ calamitatis, siue quia ciuitatum
 versutiā, mutabilitatem rerum suarū por-
 tendi quodammodo arbitrātur. Hi sunt quī-
 dem, quos in foro quotidie in oculis ciuium
 calamistratos, ac vestibus collucētes passim
 obuolitare cernimus, fortunas omnium po-
 pularium atq; otium ciuitatis luminibus cō-
 signantes, qui non modo arrecti permanent
 ad opportunitatem cuiuspiam præsentis cō-
 modi, verū etiā gestiūt ad opinionem spe-
 ratæ vtilitatis. Si feras quidē omnis generis,
 quo magis attenuatæ fuerint penuria eden-
 di, eo magis præcipites atque effrenatas rue-
 re in perniciem videmus: quid hanc despe-
 ratorum colluuiem ieiunam, sitientem facul-
 tatum nostrarum, quo impetu, qua ve stra-
 ge ruituram esse creditis, aut debacchaturā,
 si se carceribus emiserint, cū illæ ratione car-
 reant, atque intelligentia, hi vero non absint
 penitus ab ipsa facultate intelligēdi? G R A-
 V I S S I M I quidē sunt morsus irritatæ ne-
 cessitatis. Dīj immortales, q̄ clades ab illa fe-
 ritate hominū, quæ genera flagitiosorū ema-
 nauissent, si nocturnus iste imperator, quasi
 quasdam rapidissimas belluas in vrbis pena-
 tes immittere potuisset? Horret anim⁹ Iudic-
 ces, ea cogitatione cōplecti, quæ miseri per-
 tulissēm⁹, si sopor oculos cōsulares detinuis-

set. Restinguenda est itaq; flamma nobis scelerata & atrox, dum adhuc velata cineribus ac sopita, facultas restinguendi leuissime data est: ne cū omnia cōprehenderit (quod immortales Dī penitus auertant) nos frustra postmodum furibundam, atque exultantem restinguere cupiamus. Neque rectorem nauis audiendum prorsus existimo in ipso mœrore calamitosæ tempestatis, quam illi fugere facillime licuisset consurgentem primo, sibi que, ac rebus suis naufragium minitantē. Neque item gubernatorem vr̄bis in ipso excidio & calamitate ciuitatis, quam impendentem prius ipse consilio suo, sua que prudentia sustinere quodam modo ac propulsare potuisset. SERAE SVNT hominum lamētationes, prorsus que vituperandæ, quas occupatas in his lugendis cernimus, quæ vitio suo, desidia que contigerunt. Callicratidī Lacedæmoniorum Duci cum ornatissimam, cui præerat, classē, funditus amisisset propter immoderatam gloriæ cupiditatem: nihil ad eā restituendā nouissima cōsiliū ratio suffragata est. quā ita seruare poterat, si modo in statione cōtinuisset. Terētio Varro ni sempiternū dedecus, atq; immortale monimētum erūt flagitiosæ turpitudinis deletæ ad Cannas temeritate sua pulcherrimæ Romanorum legiones: quæ seruatę periculosissimo tempore Reipub. sine dubio fuissent,

P O R . L A T . D E C L A :

& robur eximium pulcherrimæ vrbis, & per
 petuum decus consularis prudentiæ, disciplinæ
 q; militaris. Recte itaque maiores nostri
 summis laudibus efferēdi sunt, qui Spu. Me-
 lium, Gracchos, qui Manlium Capitolinū,
 qui Drusum, qui Saturninum fortissimos ho-
 mines, & Reip. sæpenumero non mediocri-
 ter opitulatos: q; deuenissent in affectatæ ty-
 rannidis suspicionem, morte multandos esse
 putauerunt. Nec Spu. Melio, fauor amplissi-
 mus ciuitatis: nec Gracchis, aui sui Scipio-
 nis clarissimi viri memoria: nec Manlio cele-
 berrima gloria Capitoli liberati: nec Druso,
 sanctissimi sui penates: nec Saturnino, ius sa-
 cro sanctæ dignitatis auxiliata est. Quid ita?
 Quia necem paucorum, aut vnus hominis
 calamitati publicæ maiores nostri semper
 anteponendam esse putauerunt. Quod ge-
 nus crudelitatis eximium, non sunt arbitra-
 ti ciues eos perimere, summis que affligere
 supplicijs, quorum in Remp. persæpe claris-
 sima beneficiorum genera extitissent: Minis-
 me. Quid ita? Quia nullum satis dignū sup-
 plicij genus in eos consumi posse opinaban-
 tur, qui patriæ suæ libertatem opprimere sta-
 tuisset: nec illos ciues esse iudicauerūt, quos
 abiecisse rationē patriæ charitatis intueren-
 tur. At cōtra, eos qui tales interemissent, nō
 modo dici atq; appellari ciues, vt essent sta-
 tuebāt, sed afficiēdos fore immortalibus do-

nis, ac sempiternæ hominū memoriæ cōsecrandos. Quid enim potest indignius dici, quā vitam à patria susceptam ad illius perniciē, calamitatemq; conferre? Quid fingi sceleratius, quàm eorum pœnas, ac crudelissimam seruitutē excogitare, quos ijsdem mœnibus ac tectis constitutos, eadem leges, atq; eadē viuendī ratio continuisset? Quid deniq; potest intolerabilius existimari, quā inferre delubris Deorum immortalīū, ac facultatibus nostris illinc sceleratas faces, hinc acerbissimas expilationes? Hęc qui curauerunt, iudices, aut qui tentauerunt: nunquam ego alienos ab hostibus, aut dissimiles feritati bestiarum existimabo. Vidimus de spe perficiēdi nefarij facinoris. vidēdum est de loco, quā latebram commodissimā & tutissimam egregius artifex delegit cum contegendæ conspirationi suę, tum armis omnibus eius artificij comprehendendis: ne forsā temere domum nobilissimī ciuis, atq; opulētissimī M. Leccæ delectam esse iudicetis. Primum homo delectus est huiusmodi nefarijs cupiditatibus afinis: quo particeps semper vsus fuerat consiliorum suorum adiutore, teterrimarum libidinum socio, maximorum periculorum, cui spectato frequēter in difficillimis rebus summam huiusmodi atrocissimī mali tuto committi posse, facillime sibi pollicebatur. Præterea domum sibi deligēdam esse iudicabat

solitudine locorum desertam, & ab omni frequentia populari remotissimam, quæ scilicet voces coniurationis tutissime continere posset. Cōtulit igitur sese in ipsam M. Leccæ domum, remotā ab omni celebritate, cōstipatā multitudine arbuscularum, & ab omni suspitione prodendī facinoris nō mediocriter abhorrentē. Quos vero tetenderit ibi coniurationis laqueos, aut quas cathenas scelerū cōflauerit nobis, ac facultatibus nostris, Saturnaliū dies patefactura fuerat, nisi primū benignitate Deorū immortalīū, deinde vigilantia cōsulari, nefariæ sicæ de manibus latronū excidissent. Nullas amplius tendiculas pertimescamus ab execrabili monstro. Nullas infidias ab hoste teterrimo. tenetur fera: nec si viri estis, declinata est telū. ipsum sacrosanctæ vestræ autoritatis. Né ve Catilina nescias, vigilantissimos cōsules habere Remp. te quocūq; veneris, quocūq; abieris, diligentia nostra circumspectū teneri: quid externa nocte conciunculis tuis agitatum sit, licet mecum recognoscas. Cum ad M. Leccā venisses, vnū ex fidelissimis cōmilitonibus tuis ad multam noctem, tēq; in interiorem, vnā cū illo, cubiculi partem recepisses, tanquam in sacrarium memorabile cupiditatum vestrarum: repēte de Lecca sciscitari cœpisti, num quis ex coniuratis aduenisset, cū subito Lentulus, ac Cethegus teterrima capita malefis

ciorum omnium, furibundi atq; alacres irru-
 perunt, moxq; ingressi vociferare cœperūt,
 Quid agis Catilina? cur voluptates nostras
 diutius remoraris? præsto sunt Saturnalia no-
 bis otiosis, atque oscitantibus, quem vnum
 diem sæpenumero nūcupare solitus es euer-
 forem superbissimi ordinis, fugatorem erum-
 narum nostrarum, lucem ac principem vni-
 uersæ nostræ dignitatis. Num in gerendis ne-
 gotijs ignoras sequendas esse temporū O P-
 P O R T V N I T A T E S, & in occasione re-
 rum desidiā ac tarditatem omnem q̄ dili-
 gentissime fugiendam? Mutabilissimæ quidē
 sunt Deorū voluntates: & FORTVNAM,
 cū abire permiseris, frustra postmodū disce-
 dentem ac fugientē sis imploraturus. Talia
 vero conquerentem, tu paucis pro re subse-
 cutus. Aquilam argēteam proferri continuo
 iussisti, præclarā auspicem ac gubernatricem
 furoris tui futurā. Testor noctem ipsam im-
 piarum molitionum tuarum cōsciam ac tes-
 stem, nihil ex ijs me fugisse, quæ clandestini
 vestri conatus agitauerunt. per pauca satis
 attigisse fuerit: ne solitudine in ipsa latibulo-
 rum tuorum, cum ora vulgi planè deuitaui-
 ses, sefellisse te crederes diligentiam pariter,
 atque industriam consularem. Linq̄uo telo-
 rum innumerabilem, atq; inexcogitatam co-
 piam, quam in ijsdem furialibus antris con-
 stipandam atq; occultandam fore curauisti.

POR. LAT. DECLA.

Mitto literas manu tua scriptas, diuersis mā
 cipijs reddendas, quæ furori tuo succurrere
 atq; opitulari vellent. Transeo rem illam si-
 millimam prodigio, cum mane, isto iam coa-
 cto Senatu, redūdantibusq; subsellijs, serius
 in Senatum, præter cōsuetudinem venisses,
 quòd nulli non oculi te Senatorū statim con-
 signarunt ingredientem, demisso vultu, pal-
 lore terribili, luminibus errantibus, ac facie
 præ se ferente nescio quid inusitatae crudeli-
 tatis. Præterea Saturnalib⁹ proxime futuris
 rem adoriri placuit, quo die ciuitas omnis
 feriata publico edicto, conferre sese in mon-
 tem Auentinum, ac rusticari quodammodo
 solita est, cum tu manum furoris tui diligen-
 ter armatam atq; instructam, primum ad cæ-
 dem Senatus ac consulum, deinde ad occu-
 pandam Capitolij arcem munitissimam sue-
 ras immissurus, atque his perfectis daturus
 operam, cum direptioni publicæ, tum inflā-
 mandis ædibus, atq; his trucidandis, qui Rē
 pu. defendere voluissēt. Videtis, iudices, lu-
 cem clarissimam rationum, quam ego profe-
 cto censeo nullis inuolucris tenebrarum sua-
 rum obruituros esse, nec M. L. Leccam præ-
 claram sedem, atq; officinam teterrimæ con-
 iurationis, nec ipsum detestabile caput, atq;
 obscœnum artificem Catilinam. Cumq; hæc
 omnia constent; animaduertendum est pari-
 ter vno maleficij genere Catilinā non modo

Deos ac patriam, verum etiã mores, leges, consuetudinem vr̄bis, atque instituta maiorum violasse. Primum, xii. tabulis cautũ esse cognoscimus, ne quis in vr̄be cœtus nocturnos agitarit. Deinde lege Gabinia promulgatũ qui cõciones vllas clandestinas in vr̄be conflauisset, more maiorum, capitali supplicio multaretur. De te itaq; Catilina sciscitator, tum cœtus istos cõmilitonũ tuorũ cõtra præcepta xii. tabu. contra leges nostras, cõtra vero Senatus ac plebis autoritatẽ noctu cogendos esse putauisti. Deinde quæro, si quando in lucem sepulchrales istæ conciũculæ tuæ prodissent, quid respõsurus fuisses Senatui? quid cõsulibus? aut quid viris optimis, atque amantissimis patriæ? Quid leges igitur nostras violas Catilina? quid Senatus autoritati contradicis? Aequũ enim est instituta maiorum, atq; edicta grauissimi, sanctissimiq; ordinis, quia perstringere vesania tua non es veritus, ea restituas, ac sarcias supplicij tui memorabili animaduersione. Manlius Torquatus filiũ suũ summa & singulari virtute adolescentem, quod is in hostem contra mādatum patriũ dimicasset, victorem acriter percuti securi iussit. nos vero, te tam temerario ausu tendentem contra mandata Senatus, cõtra vniuersæ Romanæ Reip. maiestatem Catilinã perferemus? Maiores olim nostri sapientissimi homines, & sine dubio

grauíssimi, num leges è Græcia per legatos
 suos accersendas esse putauerūt, quibus hęc
 imperij magnitudinem perpetuo stabilirēt,
 vt tu homo recens, seueritate illarum, cum
 barbatulis tuis abutereris? Nō ita vísus Car
 thaginiēsis accepimus in Hānone suo mor
 ti condēnando, fortissimo ac triumphali vi
 ro, q̄ is edicto Senatus minus obtēperauisse
 se putaretur. Non ita placuit Atheniēsis,
 vrbī sine dubio doctissimæ, atque eruditissi
 mæ, cum è Sicilia, bellōq; grauíssimo reuo
 candum esse Alcibiadem statuerunt, summū
 & singularem imperatorem, quem iuberent
 expiare supplicio suo leges violatæ religio
 nis. Non ita deniq; maioribus nostris iudica
 tum est, cohortibus exoletorū tuorum, sen
 tentia mea longe anteponendis, cū L. Sulpi
 tium consulari familia, summōq; ingenio vi
 rum, propter exiguā notam libidinosæ suspi
 tionis, censuerūt remouendū è Senatu, mul
 tosq; dies in vinculis habendū esse putave
 rūt. Vos vero Iudices Catilinā, nō modo le
 ges nostras, atq; autoritatē Senatus crudeli
 ter labefactantē, verumetiā vniuersos ciues
 ad perniciem ferro, flammāq; deuocantē, im
 pune perferetis? Iacet homo prostratus eū
 tu maximarum molitionum: vt qui conatus
 suos conscientia vestra patefactos atq; illus
 stratos cernat, neq; contentos fuisse, seu sus
 persitione cruenti sacramēti, seu tenebris no

sturnis, seu solitudine locorū maxima & singulari. Cōtundite igitur, cōtundite Iudices, genus istud inauditi furoris. Cōprimite hominem gestientem effrenata temeritate, flagrantem inusitatis cupiditatibus furentē incredibili superbia, spe nouādarum rerum mirabiliter inflāmatum. quinetiam rem ipsam publicam non modo euentu crudelissimæ calamitatis, verumetiam metu, ac suspitione liberate. Diximus equidem sufficienter de Senatoria similtate Lucij Catilinæ, capite ac fonte sceleratæ cōiurationis: res q; omnes complexi sumus, quas aluisse furorem illū, ac primum excitauisse iudicauimus. nunc vidēdum est de ratione ambitionis teterrima, atque exitiabili, qua deflagrauisset perpetuo Catilinam superiori diuisione demonstraui-
mus. Cupiditates equidem plurimas in illo monstro, calamitosas ac nefarias omnes persæpe Iudices animaduerti. Libidinē vnā perniciosissimam in primis conspicerē vnus sum, temerariæ cuiusdam, atq; inconsyderatæ ambitionis: qua duce properasse nec vllō studio vnquam consciscendarum opum, nec vllō desyderio dignitatum abstinuisset reputatus est. Putabat enim se frustra nobilissimo genere natum, frustra virtutes eximias corporis atq; animi cōsecutum fuisse: ni omnia diuina, atq; humana truculentissimo genere cupiditatis inquinauisset. quos q; cernebat

excellere Romæ præstantia quadam dignita-
tis : beatissimos eos esse, & sine dubio Dijs
æquiparâdos fore arbitratur. Id genus ve-
sanæ cogitationis hominem, suapte natura
præcipitem atq; incōsideratum compulit in
abominandas ac nefarias vitæ cupiditates.
Isq; nuper comitijs cōsularibus (quâdoqui-
dem suffragia curiæ, propter impendentem
metū Parthici belli, diligēter enucleata sūt)
quas non adiit Senatorum voces, aut quos
cuiuſ confessus, partim pecunia, partim ob-
secrationibus non obeundos suppliciter, ac
contaminandos esse iudicauit. Nulli tamen
ad dignitatem gradus, neq; insanienti, neq;
anhelanti bono cādidato patuerunt. Eadem
ratio sceleratæ libidinis illum ad maiorē vim
scelerum pauloante concitauerat. Pisonem
meministis egregia virtute adolescētem, nisi
& idem cupiditatibus obtēperare consue-
uisset: calamitosam sibi, ac multis in vrbe se-
ditionem excitasse. cuius insigni familiaritas
te atque amicitia, Catilinam vsū fuisse ne-
mo est qui nesciat: nec modo coniunxisse se
temerario iuueni, verum etiam illum de suc-
cessu rerum suarū non mediocriter trepidan-
tem, in audacia simul ac sententia confirmas-
se, cum se illi vigilantissimum socium ac sa-
tellitem fidissimum regendæ, gubernandæq;
coniurationis fore polliceretur. Quod si vo-
tis sceleratorum hominum successus aspira-

sent: quanta strage ciuium creditis, aut quanto diluuiio facultatum vrbana- rum ruituram fuisse detestabilem horum, atq; execrandam impietatem? Verum ij cælites, quorum auspicijs princeps ac parens huius vrbis Romulus, pulcherrimi imperij Romani fundamenta iecit: tristissimam cladem, ac conatus perditos nece adolescentis interceperunt. Pisonem mortuo conquiesuisse Catilinam dicimus, aut incepti temerarij pœnituisse? Non pœnituit modo, nec requiescendum fuisse arbitratu est: sed rursus alio furori accessit. Nō consueuerat animus perpetuis cupiditatum flagitijs exercitatus prima destitute for- tunę refrigescere, ac cōsternari: sed vix sepulta memoria Pisonianę coniurationis, L. ade- ptus est Sidicinum, potentissimum quidem hominē, ac tunc furentē singulari studio re- rum nouandarū. Verū ea fax incēdij, rursus benignitate Deorū immortalium, summaq; virtute cōsulum restincta est. Non obdormi- scit tamen Catilina, his destitutus euentis vi- giliarum suarum: sed rursus sequit immanior, & quam Rempu. seruitio non potuerat ob- ruere, destrangulandam penitus ac tollendā cogitauit. Sceleratus in omnem vrbē, quam toties insidijs appetiuisset. sceleratissim⁹ ve- ro in patriam, cuius extant in illum summa & commemoranda monimenta beneficio- rum. Reminiscere quæso Catilina, reminisce-
o. iij.

P O R . L A T . D E C L A .

re ferrum illud scelestum, atque illas nefarias faces, quas istis sanctissimis pœnatibus, atq; isti pulcherrimæ patriæ minitaris, non ad oppugnandam urbem, neque ad eam concremandam tibi datas fuisse, sed potius ad salutem civium, dignitatē imperij, libertatisq; nostræ defensionem. Per Deos immortales oro te Catilina, si patria tecum his vocibus vteretur, quid esses illi quæso responsurus? Ego te paruulū Catilina, cū in primis ornatissimo genere gētis nasci voluissem: deinde summis dotibus exornassem, tum corporis, tum animi: tum duabus rebus instituendum putavi, ferro, ac flamma, quibus esset parata tibi facultas, tum amplificandi imperij mei, tum defendēde publicæ libertatis. quid eam vim armorum in viscera nostra torques? aut quid conuertis in exitiū civium meorū, institutam diligentia mea, meisq; rationibus eruditam, dimicandi facultatem? Maiores cōtra tui summis à me beneficijs atq; honoribus aucti: pro magnitudine susceptarum dignitatum, pulcherrimas in vrbe, sæpenumero leges, pro præstantia beneficiorum, clarissimas ex hostibus victorias referre consueverunt: tu mihi luctus acerbissimos paras: pro summa copia beneficiorum meorum, tu cædes civium, tu domorum incendia, tu vexationes virginum, tu vastitatem urbis, tu genus atrocissimæ seruitutis. O crudelissimum

hominum genus, & ab omni penitus humanitate derelictum: tu studio flagras eius urbis euertendæ, quam nec Carthaginensium astutissimi doli, nec Numantinorum eximiae vires, nec Græcorum erudita, & præ clara ingenia labefactare, obscurareq; potuerunt. Quod si citentur hi populi rursus diuinitus, atq; istæ urbes redeant in statum vetustissimæ dignitatis: certè non ipso scelere tuo quicquam in me crudelius, nec quicquam maius extimescendum molituras fuisse prædicabunt. Sed ad te redeo. Temperarem ego memet mihi, cursumq; istum violentæ orationis forsitan reuocandum esse iudicarem, tum ab oratio tuo, tum ab ipsa dicendi acerbitate, si quæ in te sensum patriæ charitatis aspicerem, aut villo te puncto posse arbitrarer sceleratam istam mentem relinquere. Sed id genus est cupiditatum tuarum, vt restringendarum forsitan rationem aliquam consequi possis, sanandarum nullam: nec te prius amissurum peruersitatem istam animi puto, quam vitam amiseris. Vellem reuiuisceres Hala Seruili: non expectarem sententiam iudicum, neq; abuti maiestate Senatus, atq; autoritate populi Roma. si magnitudinè tanti flagitij sanguine tuo statim expiauiesses. Nam de Senatus voluntate nihil ambigimus; modo non impediretur legibus, repete profecto fueras pœnas impietatis tuæ dignissimas laturus.

Utinam Deorum immortalium munere, Iudices, mentem atque animum huius introspeceremus: ne qua vobis fieret puniendi dubitatio, qui tantum scelerum ingenio conflauisset. Videretis enim mentem anhelantem tristissimum genus minarum, mentem debacchantem inaudita feritate, furentem incredibilem vesania, sitientem cruoris urbani, prædauidissimam, vobis atq; omnibus ferro flammaq; minitantem. Catilinam vobis demonstrauimus, Iudices, irritatum persepe, repulsis comitialibus: nullas vocum, aut suffragiorum corruptelas fuisse prætergressum: deinde nullis rationibus infractum ac perterritum. De perseuerantia scelerum suorum extitisse, quibus animaduertere sanè potestis, quanta semper immanitate laborauerit ambitionis. Superest nouissima pars diuisionis. Grex ipse sodalium Catilinæ truculētus atq; amens, cuius in manu non exiguam rationem fuisse diximus excitandæ coniurationis. Lentulus siquidem & Cethegus terribilia portenta nostræ ciuitatis, furiaque vel certissimæ populū Roma. multa de magnitudine sua in ipsis concionibus, multa de dignitate imperij sui futuri palam prædicare consueuerunt: tanquam si Deorum immortalium concilio interfuissent. Primum, Lentulus in libris Sibyllinis, nescio quid perspexisse se prædicabat, quod viri acutissimi atque peritissimi L.

Cornelius, ac Cn. Piso custodes publicarum
 cerimoniarum, nequaquam prospicere po-
 tuerunt. Lucein nanque ait, nescio quam de
 domo Cornelia quondam proditura fore,
 quæ gloria nominis sui Romanum Imperiũ
 simul & complexura sit & illustratura: eoq;
 genere vaticinij dignitatem suam portendi
 fataliter putauit. planeq; opinatur fati sui ra-
 tionem in ipsa latebra Sibyllinæ diuinatio-
 nis, tanquam in equo Troiano delitescen-
 tem. Ego vero Sibyllam sine dubio sapien-
 tissimam mulierem fuisse iudico, visamque
 idoneam Dijs immortalibus, cui singularem
 quandam vim diuinandi concederēt. verum
 illam, delirã penitus, ac prorsus cæcam fuis-
 se affirmarem, si quã spem dignitatis in hac
 crudelissima peste reposuisset. Siquid tamen
 eecinisse visa est, quod ad Corneliam gen-
 tem pertinere videretur: vim omnẽ illius di-
 uinationis in vno L. Sylla consumptam fuis-
 se iudicemus, cuius pauloante Respu. sensit
 & crudelissimam simul, & amplissimam pote-
 statem. Nec ego Deos immortales huic im-
 perio tam infestos esse reor, neq; à salute po-
 puli Ro. tam abhorrentes: vt homini demẽs-
 tissimo regnum concederent, huius sanctissi-
 mæ, atque optimæ ciuitatis. Syllam profes-
 to crudelitas vicit: at ipse maximarum lau-
 dem virtutum, & rei militaris summã ac sin-
 gularem gloriã cõsecutus est. Lentulũ vero,

nullæ victorię nostræ ciuitati, nullum studiũ
 armorum, nulla præstantia virtutis, aut inge-
 nij commendauit. Quæ vero non tabernæ
 potius, aut qui non greges infamium homi-
 num, Sibyllinum istum principem concele-
 brarunt? nam vitam eius commemorare nõ
 est necesse, versatam semper in obeundis li-
 bidinibus, ac societate turpissimorum homi-
 num nobilitatam. nihil in eo sanguinis auiti,
 nihil industrię Romanæ, nihil splendoris do-
 mestici, nihil auitæ frugalitatis. Fingite vo-
 bis, Iudices, fingite dignitatem huius homi-
 nis, tum florentem amplissimo magistratu,
 tum omnibus populi Ro. muneribus exor-
 natam: quantum quæso sanguinis ciuili in
 foro, in curia redūdaturum esse creditis? aut
 quantã vim libidinis, atque impudicię per
 omnium ciuium cubicula demanaturam?
 Profecto dignitate fretus ea: quæ priuatus
 concupiuisset, sine dubio consequeretur. fer-
 retur amens in omnia: nec vllę rationes cons-
 filiorum aut pudoris, nec vlla studia huma-
 nitatis refrenarent præcipitem atque incita-
 tũ cursum vetustę crudelitatis. Cethegus in-
 ferior nobilitate atq; ingenio, vehemētia fur-
 oris longe immanior, parum à Lentuli som-
 nio discedere visus est. Verum insaniã leuissi-
 mæ opinionis, modestiore loquendi ratione
 contegere velle videretur. Genus est idem
 tamen furoris, eadem que ratio concelebra-

tæ diuinationis. Tales hi scelerum artifices, amboq; concitati ad euertendam Rempu. partim à vesana spe vaticinij cōmemorati, partim à nefaria scelerum assiduitate, Catilinam offenderunt, nouis rebus studentem: cuius præsidio cōsilioque cupiditates suas, ita iuari posse facillime crediderunt, si viro sociorum copiosissimo sese coniunxissent. Est enim in illo monstro, sicuti pauloante tetigimus, vis eximia facetiarum, & ratio quædã adumbrata virtutum, facilis ad comprehendũ omnium hominũ familiaritates. Hũc igitur Catilinã adepti Cethegus, Lentulus, & ipsi lenocinijs suis insignes: ad omne genus beneuolentiæ subeundum deflagrare cœperunt, admirabili quadam cupiditate, seu diripiendæ vrbis, seu potiundæ dominationis. Hæ sunt Iudices, huius nefarij facinoris abominandæ faces. hi sunt crudeles igniculi, quibus exarsisse Catilinæ ferocem animũ facillime credendum est. Talibus initijs consociati principes nefandę coniurationis: maximum exiguam desperatorum hominũ, atq; obscœnæ iuuentutis, pedetentim coegerũt: coactam, quid vellent, edocuerũt: edoctam pari cupiditate sceleris inflammauerunt: inflammata denique pepulerunt, vt in omnium nostrum facultates, ac vitam facillime conspirarēt. Furias istas audistis Iudices, cōmodissimas ac paratas, non modo ad viuos

cōmouendōs in omne facinus, verum etiam
 ad mortuos ex ipso herebo, medijsq; bustis
 excitandos. Reperti sunt tum atrocissimi sce
 leris patroni: quiq; immanitatem detestandæ
 rei, tum contegere verbis, tum excusare co
 nati sunt. L. Hortensius vir eximia charitate
 Reip. sumisq; ornamentis præditus, & scien
 tiæ, & moderationis, nequaquam omnia cre
 enda esse dicit: iubetq; grauissimis homini
 bus facilitatem iudiciorū diligenter esse con
 tinendam. Primum affirmat Catilinā in per
 petua custodia Senatus extitisse. deniq; nū
 quam ferme discessisse à latere Publij Cepio
 nis nobilissimi ciuis, atq; integerrimi viri: ita
 vt lepide dicat, disseparationi eorum, neq;
 solem orientem vnquā, neq; occidentem in
 teruenisse. Credo equidē sapientissimum ho
 minem Hortensium, vt est innocentia singu
 lari, summaq; virtute, cuncta ipsa quæ gra
 uissime simul atq; ornatissime cōplexus est.
 ita vera esse, sicuti dixerit, existimare. sed lō
 ge graditur à sentētia mea. Quæro igitur de
 te L. Hortensi, teq; obtestor, atque obsecro
 per ipsum ius vetustissimæ nostræ familiaris
 tatis. si L. Catilinam cōstat dies omnes, om
 nium ciuium conscientia, siue in foro, siue in
 turmis agere, nunc stipatum cateruis exole
 torum suorum, nunc vero gladiatorijs agmi
 nibus per ora vulgi palàm obuolitare: si ma
 nifestū est noctes omnes, aut in lustris scōrō

torum, aut in antris M. Leccæ ducere, viri tuo iudicio, non abhorrentis à Reip. charitate: quid est, quod illum obuersatū dicas in perpetua custodia, atque oculis Senatorum? nisi forte custodiam Senatoriā vocas, vel exiguam morā in ipsius curiæ cōcilijs obeūdis. Quod vero pertinet ad ipsius Cepionis familiaritatem assiduam, beneuolētiamque singularem: nihil est quod insimulationi nostræ derogandum esse iudicetis. Diximus enim superius ingenij Catilinæ miros atque occultissimos esse recessus, nec qui cognosci, seu perlustrari facillime possent. Vigent enim in illa clades diuersissimæ pariter, continentia, & libido. Nihil illo persæpe affixius ad tollenda bonorum consortia: nihil solertius ad illis insidiandum. nihil illius munificentia insignius: nihil auidius rapacitate: nihil acutius consilio: nihil temeritate contemptibilis. quæ cū ita sint, Cepionē admirabimur in tantis viarum ambagibus errauisse: Me me, quem fateor Iudices, vetustissima quadam familiaritate Catilinæ coniunctum persæpe delirauisse miris perplexionibus illius, neque vnquam certi quicquid in illo ingenio comprehendere potuisse. Nihil igitur erit miri, si virum integerrimum Cepionem versutissimi hominis doli atque incōstātissimi mores fefellerūt. Non erit itaque, neque prudētiae tuæ, neque grauitatis Hortensij, candidissimā opem humanitatis tuæ,

POR. LAT. DECLA.

summamq; dicendi copiã fontibus ipsis pol-
 liceri, aut quam bestia irretitam iudicio te-
 nemus, dissolutam atq; exultãtem Reip. im-
 mittere. Quod te nunq; commissurum fuisse
 arbitrarer, nisi qui me mores, ijdem te Cati-
 linæ sine dubio fefellerunt. Satis ostentatas
 vobis putamus Iudices, tũ rationes pericu-
 li nostri, tũ huius immanissimi sceleris atrocitã-
 tatẽ. Nam si odio Senatus pro maximo Ca-
 tilinam arfisse demõstrauimus, si rationes vi-
 tæ suæ veteres ac nouas in exercitatione tes-
 terrimarum libidinũ collocatas, si spem per-
 ficiendi sceleris homini prosequẽtissimo ini-
 micitiarum, si deniq; locorum ac temporis
 opportunitates extitisse, præterea si rabiẽm
 quãdam ambitionis in illo fuisse diximus, si
 nullam potestãtẽ refrenandarum libidinum,
 aut vllum pœnitẽtię locũ, postremo, si copiã
 innumerabilem desperatæ iuuentutis cum il-
 lo coniunctam fuisse patefecimus, & eam si-
 mul ostendimus suopte ingenio, furẽtem in-
 credibili audaciã, summãq; cupiditate pro-
 dendæ, ac vexadæ vrbis inflammatam: quid
 erit Iudices, quod dubitetis de liberanda pa-
 tria, deq; vlciscẽdi crudelissimi sceleris imma-
 nitate? Nouistis enim facinus inauditum om-
 nium hominum memoriã, facinus atrox, su-
 perbum, nefarium, perniciosum, remotissĩ-
 mum ab omni humanitate, lege, cõsuetudi-
 ne: cuius acerbitem, si minus animo bene

perspexistis, quæso mecū diligenter attendite
 te scelus illud Iudices. Euerfionem nefariam
 moliebatur ampliffimę noſtrę dignitatis, in-
 teritum crudeliſſimū Senatorij ordinis, cæ-
 dem communem omnium bonorum. huius
 ſcleris libido reposita erat in diripiēdis om-
 nium ciuium facultatibus, atq; opprimenda
 vrbis libertate. huic ſclerī parabantur teter-
 rimæ coniugum, ac liberorum noſtrorum ve-
 xationes, in hoc ſcelere verfabātur denique
 faces inferendę penatibus noſtris, expilatio-
 nes ædium, ſupra virginum Veſtaliū, lu-
 ctus ac mœror miſerabilis vniuerſę ciuitatis.
 Quæ ſi vobis, vt ſunt, indigna atq; intolera-
 bilia videntur: non iniquum erit, autores ho-
 rum malorū multare teterrimis ſupplicijs,
 clademq; omnium crudeliſſimam è viſceri-
 bus Reip. propulſare. Tenetis exempla ma-
 iorum, atq; omnium gentium autoritatem,
 qui ſemper ſummas & ſingulares pœnas in
 eo genere hominū conſumēdas eſſe putaue-
 runt, qui rationes habuiſſent, aut prodendæ
 patriæ, aut opprimendæ publicæ libertatis.
 Nihil igitur erit impedimento, quin audaciā
 crudeliſſimi hominis Catilinæ, crudeliſſimo
 genere ſuppliciorū expietis, & vltionem ex
 illorum cruciatibus ac pœnis capiat Reſpu-
 blica quorū erat conflagratura manibus, niſi
 ſanctiſſimi imperij Romani cuſtodes ac vin-
 dices Dij immortales nefarijs votis obſtitis.

POR. LAT. DECLA.

sent. Credite Iudices, hodierno die confurre
 xisse vniuersam vrberu[m] conspecturam ex iu-
 dicio vestro, planeq; animaduersuram, quid
 in posterum de salute sua, deq; facultatibus
 suis sperandum sit. Credite item vim vniuer-
 sam flagitiosę iuuentutis, aut hodierno Cati-
 linę supplicio simul conficiendã fore, aut illi-
 us liberatione lætam atque exultantem, nõ
 multo post in omnium nostrum perniciem
 vnã cum illo celerrime consurrecturam. Agi-
 tur siquidem hodierna vestra sententiã de sa-
 lute huius pulcherrimę atque optimę ciui-
 tatis, de stabilitate imperij Romani, de legũ
 incolumitate, de libertate ciuium, de pudici-
 tia liberorum ac coniugum vestrarum. Hu-
 ius enim pestis idem scelus erat, vt non cras-
 faturum per capita paucorum, sed tanq[ua]m atro-
 cissima vis veneni per omne corpus vrbis
 demanaturum. quod scelus, aut quam pestẽ
 si vindicandũ esse censebitis, vt reor, & Res-
 pu. desyderat: putate profecto Deos immor-
 tales, & in primis Capitolinum Iouem sem-
 piternum custodem, ac vindicem huius im-
 perij, pro liberatis eorum templis ac cerimo-
 nijs, gratias nobis amplissimas esse redditu-
 ros: putate pariter idem facturam esse curiã
 pro defensione consulum vita, seruataq; Sena-
 torij ordinis dignitate: putate matronas vt-
 bis, ac liberos nostros ob seruata[m] pudicitia[m],
 supplices ac cõgratulantes vniuersos ad ge-

sua vestra sese obuersaturos fore: putate vir-
 gines vestales, atq; ipsam maiestatem amplissi-
 mi numinis, ob liberationem suam, summa vo-
 bis læticia congratulaturam: putate deniq; ci-
 ues omnes, ob retentam vitam, ac libertatem suam,
 penates publicos pro conseruatis focis atq;
 aris, parietes urbis pro teterrimo genere va-
 stitatis propulsato, ferme incredibili gaudio
 exultaturos: putate tandem hodierno iudicio
 paratum esse vobis, aut immortale dedecus,
 aut memoriam nominis sempiternam. Multa
 sunt equidem in hac vita, quæ turpiter ac cala-
 mitose neglecta, restitutionem tamen quandam
 quodammodo patientur. huius vero vindicandis
 di sceletis, si presentem facultatem neglexeris-
 tis: frustra postea recuperandam copiam quaeres-
 tis. Aut hodie vobis propulsanda est e viscere-
 ribus Reip. pestifera vis calamitatis: aut ipsi
 patriæ sine dubio concidendum. Vtrum eligen-
 dum sit: vos videritis. Quid estis Iudices hu-
 manitate tanta, ne socordia dicam, ut eorum vi-
 tam, ac spiritum diutius in Repu. commorari pa-
 tiamini, qui vitæ, salutisq; civium crudeliter
 insidiati sunt? Præponite vobis ante oculos,
 ac meditatione crebra reuoluite diem illum nefa-
 rium, quo salus omnium civium, quo facultates
 nostræ, quo ipsa Resp. peritura fuerat. quando
 scilicet aspexissemus bestias istas emissas car-
 ceribus, per urbem omnem, per domos nostras fu-
 rialiter exultantes, ipsumq; in primis miseram

POR. LAT. DECL. IN L. CAT.

di facinoris Ducē ac principē Catilinā, cōfirmatū hoc iudicio, spe plenū, lætitiā gestiētem, nūc hos ad cædem nostrā, nūc illos ad rapinam atq; inflātionē ædium deuocantem, coniuges è cōplexibus nostris ad libidinem victorū raptę fuissent: liberi ad stupradē gremijs parentū extorti: prætiosa supellex asportata: tecta conflagraissent ignibus: corpora cæsa passim iacuissent: omnia deniq; gemitu, fletūq; redūdassent. Hæc fuisset imago miserimę vrbis, quam vrbē à maioribus nostris florentissimā accepimus. & si prohibueritis: clarā, atq; excellentē posteris nostris tradituri sumus. Per humanitatē deniq; vestram vos obtestor atq; obsecro Iudices, per amorē huius pulcherrimæ atq; inuisitissimæ vrbis, per omnia quæ vobis iucūdiffima sūt in vita: prouidete iterū atq; iterū, ne liberati quondam tot amplissimis bellorū periculis, tot imminētibus malis erepti, nūc per ignauiam nostrā, ac desidiā periclitemur. eripite vitam ciuiū à miseranda crudelitate: prohibete penates vestros à nefarijs ignibus: seruate pudicitiam necessitudinum vestrarū à terribilibus vexationibus: liberate templa Deorū à tristibus rapinis: subtrahite fortūnas publicas ab indigna direptione: protegite magistratus vestros ab inaudita feritate: defendite deniq; vniuersam vrbem ab hoc inuisitato prorsus & tristissimo genere calamitatis.

ORATIO LEPIDI CON. AD
POPVLVM R. EX LIBRIS
HISTORIARVM C. CRIS
PI SALLVSTII.

Lemētia & probitas ve
stra Q uirites, quib⁹ per
ceteras gentes maximū
& clari estis, plurimum
timoris mihi faciūt ad
uersus Tyrannidem L.
Syllæ. ne quē ipsi nefan
da nō æstimatis, ea pa
rum credēdo de alijs, circumueniamini: præ
fertim cū illi spes omnis in scelere atq; perfū
dia sit, neq; se aliter tutum putet, q̄ si peior
atq; instabilior metu vestro fuerit, quo ca
ptiuū libertatis curam miseria eximat, aut si
proouideretis, in tutādis periculis magis, q̄ vl
ciscendo tenēamini. Satellites quidem ho
mines maximū nominis non minus optimis
maiorū exemplis, nequeo non satis mirari,
qui dominationis in vos seruitiū suū merce
de dant: & vtrunq; per iniuriā malunt, quā
optimo iure liberi agere. Præclara Brutorum
atq; Aemiliorum & Luctatorum proles, ge
niti ad ea, quæ maiores virtute peperere,
subuertenda. Nam quid à Pyrrho, Hanniba
le, Philippōq;, & Antiocho defensum est al
liud quā libertas, & suæ cuiq; sedes: ne cui

ORATIO LEPIDI CONS.

nisi legibus pareremus. quæ cuncta sæuus iste
 Romulus quasi ab externis rapta tenet: non
 tot exercituum clade, neq; Conf. & aliorum
 principum, quos fortuna belli consumpserat
 satiatus, sed tum crudelior, cum plerofq; se-
 cundæ res in miserationem ex ira vertunt.
 Quin solus omnium post memoriam homi-
 num supplicia in post futuros composuit,
 quis prius iniuria, quàm vita certasset: pra-
 uissime q; per sceleris immanitatem adhuc
 tutus fuit, dum vos metu grauioris seruitij
 à repetenda libertate terimini? Agendum
 atq; obuiam eundū est Q uir. ne spolia vestra
 penes illos sint. Non prolatandum, neq; vo-
 tis paranda auxilia: nisi forte speratis per te-
 diū iam, aut pudorem Tyrannidis esse, eū
 per scelus occupata periculosius dimissurū.
 At ille eò processit, vt nihil gloriosum, nisi
 tutū, & omnia retinendæ dominationis ho-
 nestā estimet. Itaque illa quies & otium cum
 libertate, quam multi probi potius, quàm
 laborem cum honoribus capessebant, nulla
 sunt. Hac tempestate seruiēdum aut imperi-
 tandum, habendus metus est aut faciendus
 Quir. Nam quid vltra? quæ ve humana su-
 perant, aut diuina impolluta sunt? Populus
 Ro. pauloante gentium moderator, exutus
 imperio, gloria, iure, cogitandi, inops, despe-
 ctus q; ne seruilia quidē alimenta reliqua ha-
 bet. Sociorum & Latij magna vis ciuitate

pro multis & egregijs factis à vobis data per
 vnū prohibentur : & plebis innoxia patrias
 sedes occupauere pauci satellites mercedem
 scelerū, leges, iudicia, ærariū prouincia, Re-
 ges penes vnum. Deniq; necis ciuium & vi-
 tæ licētia, simul humanas hostias vidistis &
 sepulchra infecta sanguine ciuili. Est ne iuris
 reliqui aliud q̄ soluere iniuriam, aut mori per
 virtutē? Quoniam quidē vnum omnibus fi-
 nē natura vel ferro septis statuit. Neq; quis-
 quā extremam necessitatem, nihil ausus nisi
 muliebri ingenio expectat. Verum ego sedis-
 tiosus, vti Sylla ait, qui præmia turbarum
 quæro; & bellum cupiens, quia iura pacis re-
 peto scilicet: quia non aliter salui satis q; tuti
 in imperio eritis, nisi Vectius Picens, & scri-
 ba Cornelius aliena bene parta prodegerint,
 nisi approbaueritis omnes proscriptiones
 innoxiorum ob diuitias, cruciatus virorum
 illustrium, vastatam urbem fuga & cædibus
 bona ciuium miserorum, quasi cimbricam
 prædam venum, aut dono datam. At obie-
 ctat mihi possessiones ex bonis proscrip-
 torum, quod quidem scelerum illius, vel maxi-
 mum est. Non me, neq; quenquam omnium
 satis tutum fuisse, si recte faceremus, atque
 illa quātum formidine mercatus sum pretio
 soluto iure, dominis tamen restituto. Neque
 pati cōsiliū est, vllā ex ciuibus prædā esse.
 Satis illa fuerint, quæ rabie contracta tolera-

p. iij.

ORATIO LE. CONS. AD PO.

uimus. Manus cōferentas inter se Romanos
 exercitus, & arma ab externis in nosmet ver-
 sa scelerū & contumeliarū omnium finis sit:
 quorum adeo Syllam non pœnitet, vt & fa-
 cta in gloria numeret, & si liceat, auidius fa-
 ceret. Neq; iam quid existimetis de illo, sed
 quantum vos audeatis, vereor. Ne alius aliū
 principem expectantes ante capiamini, non
 opibus eius, quæ futiles & corruptæ sūt, sed
 vestra socordia, quam raptum iri licet, & q̄
 audeat, tam videri felicem. Nam præter fa-
 tellites commaculatos, quis eadem vult, aut
 quis non omnia mutata? præter victoriam,
 scilicet milites, quorū sanguine Tarulæ, Scy-
 roq; pessimis seruorum diuitiæ partæ sunt,
 an quibus prælatus in magistratibus capien-
 dis Fufidius ancilla turpis, bonorū omnium
 dehonestamentū. Itaq; maximam mihi fidu-
 ciam parit victor exercitus, cui per tot vul-
 nera & labores nihil præter Tyrannum que-
 situm est: nisi forte tribunitiam potestatem
 euersum profecti sunt per arma cōdita à ma-
 foribus suis, vt i q; iura & iudicia sibimet ex-
 torquerēt, egregia scilicet mercede cum re-
 legati in paludes & syluas in contumeliam
 atq; inuidiam suā præmia penes paucos in-
 telligerent. Quare igitur tanto agmine, atq;
 animis incedit? Quia secundæ res mire sunt
 vitijs obtētū. quibus labefactatis, quàm for-
 midatus antea est, tam contemnetur: nisi for-

te spe concordia & pacis, quæ sceleri & par-
ricidio suo nomina indidit. Neq; aliter R. P.
& belli finem ait, nisi maneat expulsa agris
plebs, præda ciuilibus acerbissima, ius iudiciūq;
omnium rerum penes se, quod populus Ro.
fuit. quæ si vobis pax & concordia intelligū-
tur, maxima turbamenta Reipu. atq; exitia
probate, annuite legibus impositis. accipite
otium cum seruitio, & tradite exemplum po-
steris ad Romanū Po. suimet sanguinis mer-
cedem circūueniendā. Mihi, quanq̄ per hoc
summū imperiū satis quæsitū erat, nomini,
maiorū, dignitati atq; etiā præsidio: tamē nō
fuit cōsiliū priuatas opes facere, potiorq; vi-
sa est pericula libertas quieto seruitio. Quæ
si probatis, adeste Q uir. & bene iuuantibus
Dijs M. Æmilium Cons. duce & autorem
sequimini ad recipiendam libertatem.

ORATIO PHILIPPI IN
SENATV.

Axime vellem P. C.
Remp. quietam esse,
aut in periculis à prō-
ptissimo quoq; defen-
di, deniq; praua incoe-
pta consultoribus no-
xę esse: sed contra, se-
ditionibus omnia tur-

ORATIO PHILIPPI

bata sūt, & ab ijs quos prohibere magis decebat. Postremo quę pessimi & stultissimi decreuerē, ea à bonis & sapiētibus faciēda sūt. nam bellum atq; arma, quanquam vobis inuisa, tamen quia Lepido placent, sumenda sunt: nisi forte, cui pacem prestare, & bellum pati consilium est. Prò Dijs boni, qui hanc urbem omīssa cura adhuc regitis: M. Æmilius omnium flagitiosorū postremus (qui peior an ignauior sit, deliberari non potest) exercitum opprimendę libertatis habet, & se contempto metuendum effecit. Vos mussantes & retractantes verbis & vatū carminibus, pacem optatis magis quā defenditis: Neq; intelligitis mollitia decretorum vobis dignitatem, illi metum detrahi: atq; id iure. quoniā ex rapinis cōsulatum, ob seditionem prouinciam cum exercitu adeptus est. Quid ille ob bene facta cōpisset, cui⁹ sceleribus tāta pręmia tribuistis? At scilicet eis, qui ad postremū vsq; legatos, pacē, concordia, & alia huiuscemodi decreuerūt, gratiam habeo peperisse, immo despecti & indigni Reipu. habitū prędę loco æstimātur. quippe metu pacem repentes, quo habitū amiserant. Equidem à principio cum Hetruriam coniurare, proscriptos accersiri, largitionibus Remp. lacerari videbam: maturandum putabam, & Catuli consilia cum paucis secutus sum. Cæterum illi qui gentis Æmilię benefacta extol-

lebant, & ignoscendo populi Ro. magnitudi-
 nem auxisse: nusq; etiam tum Lepidum pro-
 gressum aiebant. & cum priuata arma oppri-
 mendæ libertatis cœpisset: sibi quisq; opes,
 aut patrocinia quærendo consiliū publicū
 corruerunt. Attamen erat Lepidus latro cū
 Calonibus & paucis Sicarijs, quorum nemo
 diurna mercede vitam mutauerit. nunc est
 pro consule cum imperio non empto, sed da-
 to à vobis, cum legatis adhuc iure parentis
 bus: & ad eum cōcurrere homines omnium
 ordinum corruptissimi, flagrantes inopia &
 cupiditatibus, scelerū conscientia exagitati,
 quibus quies in seditionibus, in pace turbæ
 sunt, hi tumultū ex tumultu, bellum ex bel-
 lo ferunt. Saturnini olim, post Sulpitiij, dein
 Marij, Damastippiq; nūc Lepidi Satellites,
 præterea Hetruria, atq; omnes reliquæ bel-
 li arrestæ, Hispaniæ armis sollicitatæ. Mithri-
 dates in latere vectigalium nostrorum, qui-
 bus adhuc sustentamur, diem bello circūspi-
 cit. quin præter idoneum ducem nihil abest
 ad subuertēdum imperium. Quod vos oro,
 atq; obsecro P. C, vt animaduertatis, ne pa-
 tiamini licentiam scelerum, quasi rabiem ad
 integros procedere. nā VBI MALOS præ-
 mia sequuntur, haud facile quisquam gra-
 tuito bonus est. An expectatis, dum exerci-
 tu rursus admoto, ferro atq; flamma urbem
 inuadat: quod multo propius est ab eo, quo

ORATIO PHILIPPI

agitat. statu, quàm ex pace & concordia ad
 arma ciuilia, quæ ille aduersum diuina & hu
 mana omnia cœpit. Non pro sua, aut quorū
 simulat iniuria: sed legum, ac libertatis sub
 uertendæ. Angitur enim, ac laceratur animi
 cupidine: & noxarum metu, expers consilij
 (inquiēs) hæc atq; illa tentās metuit otium,
 odit bellum. Luxu atq; licentia, carendū vi
 det, atque interim abutitur vestra secordia.
 Neq; mihi satis consilij est, metum an igna
 uiam, an dementiam eam appellem, qui vi
 demini iatenta mala quasi fulmen optare, se
 quisque ne attingat. Sed prohibete ne cona
 ri quidem, & quæso consyderate, quàm cons
 uersa rerum natura sit. Antea malum publi
 cum occulte, auxilia palàm instruebantur: &
 eo boni malos facile anteibant. Nunc pax &
 concordia disturbantur palàm, defenduntur
 occulte. quibus illa placent, in armis sunt:
 vos, in metu. Quid expectatis: nisi forte pu
 det, aut piget recte facere? an Lepidi man
 data animos mouent? qui placere ait, sua
 cuique reddi, & aliena tenet. belli iura res
 scindi: cum ipse armis cogat. ciuitatem cons
 firmari, qui ademptam negat. cōcordiæ gra
 tia tribunitiam potestatem restitui, ex qua
 omnes discordiæ accensæ. pessime omnium,
 atque impudentissime tibi ne egestas ciui
 um: & luctus curæ sunt: cui nihil est domi,
 nisi armis partum, aut per iniuriam? Altes

rum consulatum petis: quasi primum reddideris. Bello concordiam quæris, quo pax disturbatur, nostri proditor, istis inuidus, hostis omnium bonorum, ut te neque hominum neque Deorum pudeat, quos perfidia, aut periu-
 rio violasti: qui quâdo talis es, maneat in sententia & retineas arma. Te hortor ne pro-
 tandis seditionibus (inquies ipse) nos in solitudine attineas, neque te provinciam, neque leges neque Diis penates civem patiuntur. Perge
 que cepisti, ut quæ maturissime merita inuenias. Vos autem P. C. quousque custodendo Re-
 publicam patiemini, & verbis arma retinebitis? Delectus aduersum vos habiti pecuniæ publice & priuatim extortæ. præsidia deducta
 atque imposita. ex libidine leges imperantur, cum interim vos legatos & decreta paratis.
 & quanto me Hercule auidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit: cum intelliget se metu magis, quam equo & bono sustentatum.
 Nam qui turbas & cædem civium odisse ait, & ob id armato Lepido vos inermes retinet: quæ victis toleranda sunt, ea cum facere possitis, patiamini potius censet. ita illi a vobis pacem, vobis ab illo bellum suadent. Hæc si placent, si tanta torpedo animos oppres-
 sit, ut obliti scelerum Cinnæ, cuius in urbem reditu, decus atque ordines omnes interierunt, nihilominus vos, atque coniuges & liberos Lepido permissuri sitis: quid opus decretis?

ORATIO C. COTTAE CONS.

quid auxilio Catulicquin is & alij boni Rēp. frustra curant. Agite vt libet. Parate vobis Cethegos, atque alia proditorū patrocina, qui rapinas & incendia instaurare cupiunt, & rursus aduersum Deos penates manus armare. Sin libertas & bella magis placent: discernite digna nomine, & augete ingenium viris fortibus. adest nouus exercitus, & ad hoc coloniae veterum militum, nobilitas omnis, duces optimi. FORTVNA meliores sequitur. Iam illa, quae socordia nostra collecta sunt, dilabentur. Quare ita censeo, quonia Lepidus exercitum priuato consilio paratum cum pestibus & hostibus Reip. contra huius ordinis auctoritatem ad urbem ducit, vti Ap. Claudius interrex cum Q. Catulo proconsule & caeteris, quibus imperium est, urbi praesidio sint, operam dent, nequid Resp. detrimenti capiat.

ORATIO C. COTTAE CONSVALIS AD POPVLVM.

Virites, multa mihi pericula domi, militiae, multa aduersa fuerunt: quorum alia toleraui, partim repuli Deorum auxilijs & virtute mea: in quibus his omnibus, neque animus neque gogio defuit, neque decretis labos. malae, secum

dæq; res opes, nō ingenū mihī mutabāt. At
 contra, in his miserijs cuncta me cum fortu-
 na deseruere. Præterea senectus per se grauis
 curam duplicat, cui misero acta iam ætate,
 ne mortem quidem honestam sperare licet.
 nā si parricida vestri sum, & bis genitus hic,
 Deos penates meos, patriam que & summū
 imperiū vilia habeo: quis mihi viuo crucia-
 tus satis est: aut quæ pœna mortuo? Cum o-
 mnia memorata apud inferos supplicia sce-
 lere meo vici: a prima adolescētia in ore ve-
 stro priuatus & in magistratibus egi, qui lin-
 gua, qui consilio meo, qui pecunia voluere,
 vsi sunt. neq; ego callidam facundiam, neq;
 ingenium ad malefaciendum exercui, auariti-
 simus priuatæ gratiæ, maximas inimicitias
 pro Rep. suscepi, qui victus cum illa simul,
 cum egens alienæ opīs plura mala expecta-
 rem. Vos Q uirites rursus mihi patriā, Deos
 penates cum ingenti dignitate dedistis: pro
 quibus beneficijs vix satis gratus videar, si
 singulis animam, quam nequeo, cōcesserim.
 N A M V I T A & mors iure naturæ sunt, vt
 sine dedecore cum ciuibus, fama, & fortunīs
 integer agas. id dono datur, atq; accipitur.
 Consules nos fecistis Q uirites, domi, belliq;
 impeditiſſima Rep. Nāq; imperatores Hispa-
 niæ, stipendiū, milites, arma, frumētum por-
 seūt: & id res cogit. quoniam defectione so-
 ciorū & Sertorij per montes, neq; fuga, neq;

O R A. C. C O T T A E C O N. A D P O.

manu certare possūt, neq; vtilia parare, exercitus in Asia, Cilicia que ob nimias opes Mithridatis aluntur. Macedonia plena hostibus, est, nec minus Italiae maritima & prouinciarum: cū interim vectigalia parua & bellis incerta, vix partem sumptuū sustinent. ita classe, qua cōmeatus vehebatur, minore, q̄ antea nauigamus. Hæc si dolo, aut socordia nostra cōtracta sunt, agite vtī libet: & ita suppliciu sumite. sin fortuna cōmunis asperior est, quare indigna vobis, nobisq; & Reip. incipitis? Atq; ego, cuius ætati mors propior est, non deprecor siquid ea vobis incōmodi demitur: neq; mox ingenuo corpori honestius, q̄ pro vestra salute finē vitæ fecerim: adsum. En C. Cotta Cons. facio, quod sæpe maiores asperis bellis fecere, voueo, dedoq; me pro Rep. quam deinde cui mandetis, circūspicite. Nam talē honorē bonus nemo volet: cū fortunæ, & pacis, & belli ab alijs acti ratio reddēda, aut turpiter moriendū sit. tantummodo in animis habetote, nō me ob scelus, aut auaritiā cæsum, sed volentem pro maximis beneficijs animā dono dedisse. Per vos igitur Q uirites & gloriā maiorū precor, tolerate aduersa, & consulite Reip. M V L T A C V R A summo imperio inest: multi ingētes labores, quos nequicq̄ abnuitis: & pacis opulentiā quæritis, cū omnes prouinciæ, regna, maria, terræq; aspera aut fessa bellis sint.

ORATIO MACRI TRI. PL. AD PLEBEM.

I Quir. parū existima
retis, quid inter ius
à maioribus relictum
vobis, & hoc à Sylla
paratum seruitiū in-
teresset: multis mihi
differendū fuisset; do-
cēdum que, quas ob

iniurias, & quoties à patribus armata plebes
fecēssisset, vtiq; vindices parauisset omnis iu-
ris sui Tribunus P. L. Nūc hortari modo rea-
liquum est, & ire primum via, qua capessenda
arbitror libertatem. Neque me præterit
quātas opes nobilitatis, solus impotēs inani
specie magistratus pellere dominatione inci-
piā, quātōq; tutius factio noxiorū agat, q̄ so-
li innocētes: sed præter spem bonā ex vobis
(quæ metum vicit) statui certaminis aduer-
sa pro libertate potiora esse forti viro, quā
omnino non certauisse. quanquam omnes a-
lij creati pro iure vestro vim cunctam, & im-
peria sua gratia, aut spe, aut præmissis in vos
conuertere: melius q; habent mercede delin-
quere, quā gratis recte facere. Itaque om-
nes concessere iam in paucorum dominatio-
nem, qui per militare nomen, ærarium, exer-
citus, regna, prouincias, occupauere, & arcē

ORATIO MARCI TRI. PL.

habent ex spolijs vestris: cum interim more pecorum vos multitudo singulis habendos, fruēdosq; præbetis exuti omnibus quæ maiores reliquere: nisi quia vosmetipsi per suffragia, vt præfides olim, nūc dominos destinatis. Itaq; concessere illuc omnes: & mox si vestra receperitis ad vos pleriq; (raris enim animus est ad ea, quæ placēt defendēda) cætera validiorū sunt. An dubiū habetis ne officere quid vobis vno animo pergētibus possit, quos languidos, socordesq; pertimuerunt nisi forte C. Cotta ex factione media C. O. S. aliter, q̄ metu iura quædā, T. R. P. L. restituit. & quanquā L. Cincius primus de potestate T. R. loqui ausus, mussantibus vobis circumuentus erat: tamen prius illi inuidiā metuēte, q̄ vos iniuriæ pertesum est. quod ego nequeo satis mirari Q. utri. Nā spem frustra fuisse intellexistis Sylla mortuo, qui scelestū imposuerat seruitiū. finē mali credebatis: ortus est longe sæuior Catulus. tumultus intercessit Bruto & Æmilio Mamercō C. O. S. S. Dein C. Curio ad exitium vsq; insontis tribuni dominatus est. Lucullus superiore anno quantis animis ierit in L. Quantiu; vidistis. quantæ deniq; nunc mihi turbæ concitantur: quæ profecto incassum agerentur, si prius, quam vos serutendi finem, illi dominationis facturi erant. Præsertim cum his civilibus armis dicta alia. Sed certatum ytring; de domina

tione in vobis sit. Itaque cætera ex licentiã,
 aut odio, aut auaritiã in tempus arserẽ: per
 māsit vna res modo, quę vtrinq; quęsitã est,
 & crepta in posterum vis tribunitiã, telum à
 maioribus libertati paratum. quod ego vos
 moneo, quæso q; vt animaduertatis; neu no
 mina rerũ ad ignauiam mutãtes otium pro
 seruitio appelletis. quo iam ipso frui si vera
 & honesta flagitium superauerit: non est cõ
 ditio. fuisset si omnino quiessetis. Nunc ani
 mum aduertite: & nisi viceritis (quoniam os
 mnis iniuria grauitate tutior est) arctius ha
 bebunt. Quid censes igitur aliquis vestrum
 subiecerit? Primum omnium omittendũ mo
 rem hunc quem agitis, impigræ linguæ, ani
 mi ignauĩ, non vltra cõcionis locum memo
 res libertatis. deinde ne vos ad virilia illa vo
 cem, quo tribunos plebei modo patritiũ ma
 gistratum. Libera ab autoribus patritijs sus
 fragia maiores vestri parauere: quãuis Qui
 rites in vobis sit, & quæ iussa nunc pro alijs
 toleratis, pro vobis agere, aut nõ agere cer
 te possitis. Iouem aut alium quẽ Deum con
 sultorem expectatis: magna illa cõsulum im
 peria, & patrum decreta vos exequendo ras
 ta efficitis Quir. vltroq; licentiam in vos au
 ctum, atq; adiutũ properatis. neq; ego vos
 vltum iniurias hortor, magis vti requiẽ cupi
 piatis: neq; discordias, vt illi criminantur, sed
 earum finem volens iure gentium res repe

ORA. MACRI TRIPLAD PLE.

to. & si pertinaciter retinebūt: nō arma, neq; secessionem tantummodo, sed nec amplius sanguinem vestrū praebeat̄ censeo. Gerant, habeantq; suo modo imperia: quērant triūphos. Mithridatē, Sertoriū, & reliquias exulū persequantur cū imaginibus suis. Absit periculum & labor, quibus nulla pars fructus est: nisi forte repentina ista frumentaria lege munia vestra pēsantur. cū tamen qui his modis libertatē omnīū aestimauere, hi profecto non amplius possunt alimētis carere. nanq; utilis exiguitate mors prohibetur. Senescūt vires, sic vt neque absolū cura familiari tam parua res possit. At & ignauissimi quiq; tenuissima spe frustrantur. quē tamē quīs ampla, quoniā seruitij pretiū ostētarēt: cui⁹ torpedinis erat decipi, & vestrarū rerū vltro iniuria gratiā debere: Nāq; alio modo, neq; valēt in vniuersos, neq; conabūtur. Cauēdus tamē dol⁹ est. Itaq; simul cōparāt delinimēta, & differūt vos in aduentū Cn. Pōp. quē ipsū vbi pertimere sublatū ī ceruices suas, mox dēpto metu lacerāt. neque eos pudet vindices vtī se ferunt libertatis tot viros sine vno, aut remittere iniuriā non audere, aut ius nō posse defendere. mihi quidē satis spectatum est Pōpeium tantæ gloriæ adolescentē male principem volentibus vobis esse, quàm illis dominationis & sociū autorem que in primis fore tribunitiæ potestatis. Verum

Quirites antea singuli ciues in pluribus, nō in vno cūcti p̄sidia habebatis: neque mortaliū quifquā dare aut eripere talia vnus poterat. Itaque verborum satis dictum est. neque enim ignorantia res claudit. Verum occupauit nescio qua vos torpedo: quia neque gloria mouemini, neque flagitio, cūctāque p̄senti ignauia mutastis abūde, libertatem rati, quia tergis abstinetur: & huc ire licet, atque illuc munera ditium dominorū. atque hæc eadem non sunt agrestibus, sed ceduntur inter potētium inimicitias, donoque dantur in prouincias magistratibus. Ita pugnatur & vincitur à paucis plebs, quodcumque accidit, pro victa est, & in dies magis erit. Si quidem maiore cura dominationem illi retinuerint, quam vos repetiueritis libertatem.

EPISTOLA CN. POMP.
AD SENATVM.

I aduersus vos, patriamque, & Deos penates toties labores & pericula suscepisse, quoties à prima adoleſcētia ductu meo scelestissimi hostes fuſi, & vobis ſalus queſita eſt: nihil amplius in abſentē me ſtatuiſſetis, quam adhuc agitis, P. C. quē cōtra ætatē proiectū

EPIST. CN. POM. AD SENA.

ad bellum sequissimum cum exercitu optime merito, quantum est in vobis, fame miserima omnium, & morte confecistis. hac in spe Populus Ro. liberos suos ad bellum misit. Hec sunt premia pro vulneribus & toties ob Respublicam, fuso sanguine. Fessus scribendo, mittendo, que legatos, omnes opes & spes priuatas meas consumpsi: cum interim a vobis per triennium vix annuus sumptus datus est. Per Deos immortales vtrum censetis me vicem gratiarum prestare: an exercitum sine frumento & stipendio habere posse. Equidem fateor me ad hoc bellum maiore studio, quam consilio profectum. quippe, qui nomine modo imperii a vobis accepto, diebus quadraginta exercitum parauit: hostesque in ceruicibus iam Italiae agentes ab alpiibus in Hispaniam summouit: per eam iter aliud atque Annibal, nobis opportunum patefecit. recepi Galliam, Pyrenaeum, Lacetaniam indigetis, & primum impetum Sertorij victoris, nouis quidem militibus, & multo paucioribus sustinui: hyememque in castris inter sequissimos hostes, non per oppida, neque ex ambitione mea egi. Quid deinde praesidia, aut expeditiones hybernas, oppida excisa, aut recepta enumerem: quando RES P L V S VALENT, quae verba. Castra hostium apud Sucronem capta, & praesidium apud flumen Durium, & Dux hostium C. Herennius cum urbe Valentia, & exercitus deleti, satis clara vobis sunt: proque his

O grati patres, egestatē & famem redditis. Itaque meo & hostiū exercitui par conditio est. nāq; stipendiū neutri datur, victor vterq; in Italiam venire potest. Quod ego vos moneo, quæsoq; vt animaduertatis, neu cogatis necessitatibus priuatim mihi consulere. Hispaniam citeriorem, quæ non ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad internitionem vastauimus, præter maritimas ciuitates, quæ vltro nobis sumptui, oneri que. Gallia superiore anno Metelli exercitum stipendio, frumento que aluit: & nunc malis fructibus ipsa vix agitat. Ego non rem familiarem modo, verū etiam fidē consumpsi. reliqui vos estis, qui nisi subuenitis inuito & prædicente me, exercitus hinc, & cum eo omne bellum Hispaniæ in Italiam transgredientur.

REX MITHRIDATES
REGI ARSACIS.

Mnes, qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, confyderare debēt, liceatne tum pacē agere: deinde, quod quæritur, satisne pium, tutū, gloriosum an indecorum sit. Tibi perpetua pace frui liceret: nisi hostes opportuni & scelestissimi. Egregia fama, si
q. iij.

EPISTOLA MITHRIDATIS

Romanos oppresseris, futura est. neque pe-
 tere audeam societatem, & frustra mala mea
 cum bonis tuis misceri sperē, atq; ea quæ te
 morari posse videntur. Ira in Tigranem res-
 centis belli, & mea res parū prospere, (si ve-
 ra existimare voles) maxime hortabūtur. ille
 enim obnoxius, qualem tu voles societatem
 accipiet. Mihi fortuna multis rebus ereptis
 vsū dedit bene suadendi: & quod florenti-
 bus optabile est, Ego nō validissimus præ-
 beo exemplū, quo recti⁹ tua cōponas. Nāq;
 Romanis cum nationibus, populis, regibus
 cūctis vna & ea vetus causa bellādi est, cu-
 pido profunda imperij & diuitiarū: qua pri-
 mo cū Rege Macedonū Philippo bellū sum-
 psere, dū à Carthaginensibus premebātur:
 amicitiam simulātes, ei subuenientē Antio-
 chum cōcessione Asiæ per dolū auertere, ac
 mox à Philippo Antiochus omni cīs Tau-
 rū agro, & decē milibus talentorū spoliatus
 est. Persen deinde Philippi filiū, post multa
 & variā certamīa, apud Samothracas Deos
 acceptū in fidē, callidi & repertoires perfidię,
 quia pacto vitā dederant, in sōnijs occidere.
 Eumenē cuius amicitiam gloriose ostētant, ini-
 tio ptodidere Antiocho pacis mercede post-
 habita, custodi agri captiui sumptibus & cō-
 tumelijs ex rege miserrimū seruorū effecere:
 simulatoq; impio testamēto, filiū eius Aristo-
 nicum, quia patriū regnū petiuerat, hostiū

more per triumphū duxere. Asia ab ipsis ob-
 fessa est. Postremo totam Bithyniā, Nicome-
 de mortuo, diripuere: cū filius Nufa, quē Re-
 gem appellauerat, genitus haud dubie esset.
 Nam quid ego me appellem? quem disjunc-
 ctū vndique regnis & tetrarchijs ab imperio
 eorum, quia fama erat diuitem, neque serui-
 turum esse: per Nicomedem bello laceffue-
 runt sceleris eorum haud ignarum, & ea que
 accidere testatum antea. Cretēses soli omniū
 liberi ea tēpestate, & Rex Ptolemæus. Atq;
 ego vltus iniurias, Nicomedē Bithynia ex-
 puli, Asiamq; spoliū Regis Antiochī rece-
 pi: & Græciæ dēpsi graue seruitiū. Incepta
 mea postremus seruorū Archelaus exercitu
 prodito impediuit. Illi que, quos ignauia aut
 praua calliditas, vt meis laborib⁹ tuti essent,
 armis abstinerunt, acerbissimas pœnas sol-
 uunt. Ptolemæus pretio diē belli prolatans,
 Cretēses impugnati semel iam, neq; finē, nisi
 excidio habituri. Equidē cū mihi ipsorū in-
 ter ea mala dilata prælia magis, quàm pacē
 datam intelligerem, abnuente Tigraue, qui
 mea dicta sero probat, te remoto procul: o-
 mnibus alijs obnoxijs rursus tamen bellum
 cœpi: M. que Cottam Romanum Ducem
 apud Calcedona terra fudi, mari exui classe
 pulcherrima, apud Cizycum magno cū ex-
 ercitu in obsidione morātī frumentū defuit,
 nullo circū admittente, simul hyēs mari pro-

EPI. MITHRIAD ARSACEM.

habebat. ita sine vi hostium regredi coactus in patrium regnum naufragijs apud Parum & Heracleam militum optimos cum classibus amisi, restituto deinde apud Gaberã exercitu: & varijs inter me atq; Lucillum prælijs, inopia rursus ambos incessit. Illi suberat regnum Ariobarzanis bello intactũ. Ego vastis circum omnibus locis in Armeniam concessi, secutiq; Romani non me, sed morem suum omnia regna subuertendi, quia multitudinem arctis locis pugna prohibere, imprudentiam Tigranis pro victoria ostentant. Nunc quæso considera nobis oppressis vtrũ firmiorem te ad resistendum, an finem belli futurum putes? Scio equidem tibi magnas opes virorum, armorum, & auri esse: & ea re à nobis ad societatem, ab illis ad prædam peteris. Ceterum consilium est, Tigranis regno integro, meis militibus procul ab domo, paruo labore per nostra corpora bellum conficere, quando neq; vincere, neq; vinci sine tuo periculo possumus. An ignoras Romanos, postquam ad occidentem pergētibus finē Oceanus facit: arma huc conuertisse? neq; quicquid à principio, nisi paruum habere, domum, coniuges, agros, imperium, conuenas, olim sine patria, sine parentibus, peste conditos orbis terrarum: quibus non humana vlla, neq; diuina obstāt, quin socios amicos procul, iuxtaq; sitos inopes, potētisq; trahant, excidantq;.

AD C. CAESA. DE REP. ORD. I. 125

omnia que & maxime regna hostilia ducant.
 Nanq; pauci, libertatem, pars magna, iustos
 dominos volunt: nos, suspecti sumus æmuli,
 & in tempore vindices affuturi. Tu vero cui
 Seleucia maxima urbium, regnūq; Perfidis
 inclytis diuitijs est, quid ab illis, nisi dolum in
 præsens, & postea bellum expectas? Romani
 arma in omnes habent: acerrima in eos, quib;
 victis spolia maxima sunt. audēdo & fal-
 lendo, & bella ex bellis ferendo magni facti,
 per hunc morē extinguent omnia, aut occi-
 dēt. quod difficile nō est, si tu Mesopotamia,
 nos Armenia circungredimur. exercitus sine
 frumēto sine auxilijs. fortuna autē nostris vi-
 tijs adhuc incolumis, atq; illa fama sequetur
 auxilio profectum magnis Regib⁹, latrones
 gētium oppressisse. quod vti facias moneo,
 hortorq; neu malis pernicie nostratum im-
 perium prolatare, q̄ societate victor fieri.

AD C. CAESAREM DE REP. V-
 BLICA ORDINANDA.

Opulus Roma. antea
 obtinebat regna atq;
 imperia, fortunam do-
 no dare, ita illa, quæ
 per mortales auide cu-
 piuntur, quia & apud
 indignos sæpe erant,
 quasi per libidinē da-

ta, neq; cuiquam incorrupta permanferant. sed res docuit id verum esse, quod in carminibus Appius ait, FABRVM esse quenque fortunæ. atque in te maxime, qui tantum alios prægressus es, vt prius defessi sint homines laudâdo facta tua, quàm tu laude digna faciendo. Cæterum vt fabricata, sic virtute parta, quam magna industria haberi decet, ne incuria deformetur, aut corruant infirmata. NEMO enim alteri imperium volens cõcedit, & quamuis nouus atq; clemēs sit, qui plus potest, tamen quia malo esse licet, formidatur. Id euenit, quia pleriq; rerum potentes peruerse cõsulunt, & eo se munitiores putant, quo illi, quibus imperitãt, nequiores fuere. at cõtra id eniti decet, cum ipse bonus, atque strenuus sis, vtĩ, q̃ optimis imperites. NAM pessimus quisque asperrime rectorem patitur. Sed tibi hoc graui⁹ est, quàm ante, omnibus te armis parta componere, bellum aliorum pace mollius gessisti, ad hoc victores prædã petunt, victi ciues sunt, Inter has difficultates euadẽdum est tibi, atq; in posterum firmanda Respu. non armis modo, neq; aduersum hostes: sed quod multo, multoq; asperius est, bonis pacis artib⁹. Ergo omnes magna mediocris sapientia res huc vocat, quæ quisq; optima potest, vtĩ dicãt. ac mihi sic videtur qualicunq; modo tu victoriam cõposueris: ita alia omnia futura. Sed iam quo

melius, faciliusq; cōstituas, paucis, quæ me
 animus monet, accipe. Bellū tibi fuit impe-
 rator cū homīne claro, magnis opibus, auī-
 do potētiae, maiore fortuna q̄ sapiētia: quem
 secuti sunt pauci per suam iniuriam tibi inī-
 mici. Item quos affinitas aut alia necessitu-
 do traxit. NAM particeps dominationis, ne-
 que fuit quisquā: neque si pati potuisset, or-
 bis terrarū bello cōcullus foret. Cætera mul-
 titudo, vulgi more magis q̄ iudicio, post a-
 lius alium, quasi prudentiorem secuti. Per
 idem tempus, maledictis iniquorū occupan-
 dæ Reip. in spem adducti homīnes, quibus
 omnia probro ac luxuria polluta erant, con-
 currere in castra tua: & aperte quietis mortē,
 rapinas, postremo omnia quæ corruptus ani-
 mus iubebat, minitari: ex quis magna pars
 vbi neq; creditū condonare, neq; te ciuibus
 sicuti hostibus vti, vidēt, defluxere. pauci re-
 sistere, quibus maius otium in castris, quàm
 Romæ futurū erat, tanta vis creditorum im-
 pendeat. Sed ob easdē causas (immane di-
 ctu est) quanti & q̄ multi mortales postea ad
 Pompeium discesserint, eōq; per omne tem-
 pus belli quasi sacro atq; inspoliato fano de-
 bitores vī. Igitur quoniā tibi victori de bel-
 lo atq; pace agitandum est: hoc vti ciuilit̄er
 deponas, illa vt q̄ iustissima & diuturna sit,
 de teipso primū, quia cōpositurus es, quod
 optimum factu est, existima. Equidem ego

DE REP. ORDINANDA

cuncta imperia crudelia magis, acerba, quam diuturna arbitror. Neque quenquam in multis metuendum esse, quin ad eum ex multis formido recidat. eam vitam bellum æternum & anceps gerere, quoniam neque aduersus, neque ab tergo, aut lateribus tutus sis, semper in periculo, aut metu agites. Contra, qui benignitate & clementia imperium temperauerit: his læta & candida omnia visa, etiam hostes æquiores, quam alij ciues. An qui me his dictis corruptorem victoriæ tuæ, nimis que in victos bona voluntate prædicent, scilicet quod ea, quæ externis nationibus natura, hostibus, nos que maiores que nostri sæpe tribuere, ea ciuibus danda arbitror. Neque barbaro ritu cæde cædem, & sanguine sanguinem expiandum. An illa, quæ paulo ante hoc bellum in Cn. Pompeium, victoriam que Syllanam increpabantur, obliuio abstulit: interfecit Domitium, Carbonem, Brutum, alios item non armatos, neque in prælio belli iure, sed postea supplices per summum scelus interfectos: plebem Romanam in villa publica pecoris modo conscissam? Heu quam illa occulta ciuium funera, & repentina cædes in parentum aut liberorum sinu, fuga mulierum & puerorum, vastatio domorum. Ante partem à te victoriam omnia læua atque crudelia erant. Ad quæ te illi iisdem hortantur, & scilicet id certatum esse utriusque vestrum arbitrio iniuriæ ut fierent. neque receptam, sed ca-

ptam à te Rempu. & ea caussa exercitus stis
 pendijs confectis optimos & veterrimos om
 nium, aduersum fratres, parentesq; alij li
 beros armis contendere: vt ex alienis malis
 deterrimi mortales, vètri atq; profundè libi
 dini sumptus quèrerèt, atq; essent opprobria
 victoriæ, quorù flagitijs cõmacularetur bo
 norù laus. Neq; enim te præterire puto, qua
 lis quisq; eorù more aut modestia, etiã tũ du
 bia victoria sese gesserit: quoq; modo in bel
 li administratiõe scorta aut cõuiuia exercue
 rint nonnulli, quorù ætas ne per otium qui
 dem talis voluptas sine dedecore attigerit.
 De bello satis dictũ. De pace firmanda, quo
 nam tuq; & omnes tui agitates, Primum id
 quæso consydera, qualis sit de quo cõsultas.
 ita, bonis malisq; dímotis, patenti via ad ve
 rum perges. Ego sic existimo, quoniam orta
 omnia intereunt, qua tempestate vrbi Ro
 manæ fatum excidij aduentarit, ciues cum
 ciuibus manus conserturos: ita defessos &
 exangues, Regi aut nationi prædæ futuros.
 aliter non orbis terrarum neque cunctæ gen
 tes conglobatæ mouere aut cõtundere que
 unt hoc Imperium. Firmanda igitur sunt &
 concordia bona, & discordia mala expellen
 da. Id ita eueniet, si sumptuũ & rapinarũ licẽ
 tiam dempseris: non ad vetera instituta reuo
 cans, quæ iam pridem corruptis moribus lu
 dibrio sunt, Sed si suam cuiq; rem familiarẽ

AD C. CAESAREM

& finem sumptuum statueris. Quonia is incestus mos, ut homines adolescentuli sua atque aliena consumere, nihil libidini atque alijs rogantibus denegare pulcherrimum putent: eam virtutem & magnitudinem animi, pudorem atque modestiam pro socordia aestiment. Ergo animus ferox prava via ingressus, ubi consuetudine non suppetunt, fertur accensus in socios modo, modo in ciues, mouet composita, & res nouas veteribus acquirit. Quare tollendus foenerator in posterum: uti suas quisque res curemus. Ea vera atque simplex via est, magistratum populo, non creditori gerere: & magnitudinem animi in addendo, non demendo Reipublicae ostendere. Atque ego scio quam aspera haec res in principio futura sit: praesertim ijs, qui se in victoria licentius, liberiusque, quam arctius futuros credebant. quorum si saluti potius, quam libidini consulas: illosque nosque & socios in pace firma constitues. Si eadem studia artesque iuuentuti erunt: ne ista egregia tua fama simul cum urbe Roma breui concidet. Postremo SAPIENTES, pacis causa bellum gerunt: laborem spe otij sustentant. Nisi illam firmam efficis: vincis, an vicisse quid retulit? Quare capesse per Deos Rempublicae. & omnia aspera (uti soles) peruade. Namque aut tu mederi potes, aut omittenda est cura omnibus. Neque quisquam te ad crudeles poenas, aut acerba iudicia inuocat, quibus cis

uitas vastatur magis, q̄ corrigitur: sed vt prauas artes, malas que libidines ab iuuentute prohibeas. ea vero clementia erit consuluisse, ne immerito ciues patria expellerentur, retinuisse ab stultitia & falsis voluptatibus. pacem, cōcordiamq; stabiliuisse, non si flagitijs obsecutus, delicta perpeffus, præsens gaudiū cum mox futuro malo concesseris: ac mihi animus, quibus rebus alij timent, maxime erectus est negotij magnitudine, & quia tibi terræ & maria simul omnia cōponenda sunt, quippe res paruas tantum ingenium attingere nequit. **MAGNAE** curę magna merces est. Igitur prouideas oportet, vt plebs largitionibus & publico frumento corrupta, habeat negotia sua, quibus ab malo publico detineatur: iuuentus probitati & industriæ nō sumptibus, neq; diuitijs studeat. id ita eueniet, si **PECUNIAE**, quæ maxima omnium perniciēs est, vsum atq; dedecus dempseris. Nam sæpe, ego cū admoneo reputās quibus quisq; rebus clarissimi viri magnitudinem inuenissent, quæ res populos, nationes ve magnis autoribus auxisset, ac deinde quibus caussis amplissima regna & imperia corruissent: eadem semper bona atq; mala reperiebā, omnesq; victores diuitias contēpisse, & victos cupiuisse. **NEQVE** aliter quisquam extollere sese, & diuina mortalis attingere potest, nisi omissis pecunię & corporis gaudijs, animo

AD C. CAESAR. DE REP. ORDI.

indulgens, non assentando, neque concupita
 præbendo, peruersam gratiã gratificans, sed
 in labore, patientia, bonis'q; præceptis & fa-
 ctis fortibus exercitãdo. NAM DOMVM,
 aut villam extruere, eam'q; signis aulæis, a-
 lijs'q; operibus exornare, & omnia potius q̄
 semet visendum efficere: id est non diuitias
 decori habere, sed ipsũ illis flagitiũ esse. Por-
 rò ij, quibus bis die v̄trem onerare, nullam
 noctem sine scorto quiescere mos est, vbi a-
 nimum quem dominari decebat, seruitio op-
 pressere: nequaquam eo postea hebeti atque
 claudo pro exercitiũ vti volunt. Nam impru-
 dentia pleraque & se præcipitant. Verum
 hæc & omnia mala pariter cum honore pe-
 cuniæ desinent. Si neque magistratus, neque
 alia vulgo cupiẽda venalia erunt: ad hoc
 prouidendum est, quonammodo Italia, atq;
 prouinciæ tutiores sint. id quod factu haud
 obscurum est. Nam ijdem omnia vastant su-
 as deserendo domos, & per iniuriam alienas
 occupando. Item ne vti adhuc, militia inius-
 ta aut inæqualis sit. cum alij triginta, pars
 nullum stipendium faciet, & frumentum id,
 quod antea præmium ignauitæ fuit, per mu-
 nicipia & Colonias illis dare conueniet, cum
 stipendijs emeritis domos reuerterint. Quæ
 Reipu. necessaria tibi'q; gloriosa ratus sum,
 quàm paucissimis absolui. Non peius videretur
 pauca nunc de facto meo differere. Ple-

AD C. CAESA. DE REP. ORD. I. 129

riq; mortales ad iudicandum satis ingenij ha-
 bent aut simulant: verum etiam ad reprehē-
 denda aliena facta aut dicta ardet omnibus
 animus. vix satis apertū os aut lingua prom-
 pta videtur, quæ dicta pectore euoluat, quib-
 us me subiectum haud pœnitet, magis re-
 ticuisse pigeret. nam siue hac, seu meliore a-
 lia via perges, à me quidem pro virili parte
 dictum & adiutum fuerit: reliquum est opta-
 re vt quæ tibi placuerint, ea Dij immortales
 approbent, benè que euenire sinant.

AD C. CAESAREM ORATIO DE
 REPUBLICA ORDINANDA.

Cio ego quàm diffici-
 le atq; asperum factu
 sit, consilium dare Re-
 gi aut imperatori: po-
 stremo cuiquam mor-
 tali, cuius opes in ex-
 cello sunt. quippe cū
 & illis consultorū co-
 piæ adsint, neq; de futuro quisquam satis cal-
 lidus, satisq; prudens sit. Quin etiam sæpe
 praua magis q̄ bona consilia prospere eue-
 niunt. quia plerasque res fortuna ex libidine
 sua agit. Sed mihi studium fuit adolescen-
 tulo Remp. capessere, atq; in ea cognoscen-
 da multam, magnamque curam habui: non
 ita vt magistratū modo caperē, quem mul-
 r. f.

AD CAESAREM

ti malis artibus adepti erant. sed etiã vt Rē
 pub. domi, militiãq; quantumq; armis, vi-
 ris, opulentia posses, cognitum habuerim.
 Itaque mihi multa cum animo agitant, con-
 silium fuit, famam, modestiamq; meã, post
 tuam dignitatẽ habere: & cuius rei lubet pe-
 riculũ facere, dũ quid tibi ex eo glorię acces-
 deret. idque non temere, aut ex fortuna tua
 decreui. Sed quia in te præter ceteras, artẽ
 vnam egregie mirabilẽ comperi, semper tibi
 maiorem in aduersis quã in secundis re-
 bus animum esse, sed per ceteros mortales
 illa res clarior est, quod & prius defessi sunt
 homines laudando atque admirando munis-
 ficentiam tuam, quã tu faciundo, quã glo-
 ria digna essent. Equidem mihi decretũ est,
 nihil tam ex alto reperiri posse, quod non co-
 gitanti tibi in promptu sit. Neque ego quã
 visa sunt de Repub. tibi scripsi: quia mihi cõ-
 silium, atq; ingenium meum amplius æquo
 probare, Sed inter labores militiã, interq;
 prælia, victorias, imperium, statui admonen-
 dum te de negotijs Vrbanis. Nanque tibi si
 id modo in pectore consilij est, vt te ab ini-
 micorum impetu vindices, quoque modo
 contra aduersum consulem beneficia popu-
 li retineas, indigna virtute tua cogites. sin
 in te ille animus est, qui iam à principio no-
 bilitatis factionem disturbauit, plebem Ro-
 manam ex graui seruitute in libertatem resti-

tuit, in prætura inimicorū arma inermis dissecit, domi militiæ que tanta & tam præclara facinora fecit, vt ne inimici quidem quericquam audeāt, nisi de magnitudine tua: quin accipe tu ea, quæ dicā de summa Rep. quæ profecto aut tu vera inuenies, aut certe haud procul à vero. Sed quoniam Cn. Pōpeius, aut animi prauitate, quia nihil maluit, quod tibi obesset, ita lapsus est, vt hostibus tela in manus iaceret: Quibus ille rebus Rempu. conturbauit, eisdem tibi restituendum est. Primum omnium summam potestatem moderandi, de vectigalibus, sumptibus, iudicijs, Senatoribus, paucis tradidit plebs Romana, cuius antea sūma potestas erat. neque his quidem legibus in seruitute reliquit. Iudicia tamen sicut antea tribus ordinibus tradita sunt: tamen idem illi factiosi regunt, dant, adimunt, quæ lubet: innocentes circumueniunt, suos ad honorem extollunt. Non facinus, non probrum aut flagitiū obstat, quo minus magistratus capiāt: quod commodum est trahunt, rapiunt. postremo tanquam vrbe capta, libidine ac licentia sua pro legibus vtuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, si virtute paratam victoriam more suo per seruitium exercerent. Sed homines inertissimi, quorum omnis vis virtus que in lingua sita est: forte atque alterius socordia dominationē ablatam insolent

AD C. CAESAREM

tes agitant. Nam quæ seditio aut dissensio ciuilibis tot tamq; illustres familias ab stirpe euerit' aut quorum vnquã victoria, animus tam præceps tamque immoderatus fuit? L. Sylla cui omnia in victoria lege belli licuerunt, tametsi à Sulpicio hostium partes muniri intelligebat: tamen paucis interfectis cæteros, beneficio quàm metu retinere maluit. At Hercule nũc cũ Catone, L. Domitio, cæterisq; eiusdem factionis, quadraginta Senatores, multi præterea cũ spe bona adolescentes sicuti hostiũ mactati sunt: cũ interea importunissima genera hominum tot miserorum ciuium sanguine satiari nequiuerent. Non orbi liberi, non parentes exacta ætate, nõ gemitus virorum, luctus mulierum immanem eorũ animum inflexit: quin acerbius in dies male faciundo ac dicundo, dignitate alios, alios ciuitate euersum irent. Nam quid ego de te dicam cuius cõtumeliã homines ignauissimi vita sua commutare nolunt? scilicet neq; illis tantę voluptati est (Tametsi in sperantibus accidit) dominatio, quanto mœrore tua dignitas, qui optatius habent ex tua calamitate periculũ libertatis facere, q̃ per te populi Ro. Imperiũ maximum ex magno fieri. Quo magis tibi etiã atque etiam animo prospiciendũ est, quonãmodo rem stabilias, communicesq; mihi quidem quæ mēs suppetit, eloqui nõ dubitabo. cæterũ tui erit

ingenij probare, quæ vera atq; vtilia factu putes. In duas partes ego ciuitatē diuisam arbitror, sicut à maiorib⁹ accipi: in patres, & plebē. Antea in patribus summa autoritas erat: vis multo maxima in plebe. Itaq; sæpius in ciuitate secessio fuit: semperque nobilitatis opes diminutę sunt, & ius populi amplificatum. Sed plebes eo libere agitabat. quia nullius potētia super leges erat. neque diuitijs aut superbia, sed bona fama, factisque fortibus, nobilis ignobilem anteibat. humillimus quisque in armis, aut militia, nullius honestæ rei egens, satis sibi, satisque patriæ erat. Sed vbi eos paulatim expulsos agris, inertia atq; inopia incertas domos habere subegit: cœpere alienas opes petere, libertatem suam cum Repub. venalem habere. Ita paulatim populus, qui dominus erat, & cunctis gentibus imperitabat, dilapsus est: & pro communi Imperio, priuatam sibi quisque seruitutem peperit. Hæc igitur multitudo primū malis moribus imbuta, deinde in artas vitasque varias dispalata, nullo modo inter se congruens: parū mihi quidem idonea videtur ad capeffendam Rēp. Cæterū additis nouis ciuibus magna me spes tenet fore, vt omnes expergiscantur ad libertatem, quippe cum illis libertatis retinendæ, tum his seruitutis amittendæ cura orietur. Hos ego censeo permistos cū veteribus: nouos in Colo-

AD CAESAREM

nisi cōstituas. Ita & res militaris opulentior erit, & plebs bonis negotijs impedita, malū publicum facere desinet. Sed nō inscius neque imprudens sum, & quæ mea res agetur, quæ sæuitia, quæ ve tempestates hominum nobilium futuræ sint: cum indignabuntur omnia funditus misceri, antiquis ciuibus hanc seruitutem imponi, regnum denique ex libera ciuitate futurum, vbi vnus munere multitudo ingens in ciuitatem peruenit. Equidem ego sic apud animum meū statuo, malum facinus in se cōmittere, qui in commodo Reipub. gratiam sibi conciliet, vbi bonum publicū etiam priuatim vsui est. id vero dubitare aggredi, socordiæ, atq; ignauitæ duco. M. Liuius Druso semper consilium fuit in tribunatu summa ope niti pro nobilitate: neq; vllam rem in principio agere intendit, nisi illi autores fieret homines factiosi, quibus dolus atque malitia fide chariora erant, vbi intellexerunt, per vnum hominem maximum beneficium multis mortalibus dari, videlicet & sibi quisque conscius malo atque infido animo esse, de M. Liuiio Druso iuxta ac de se existimarunt. Itaq; metu ne per tantam gratiam solus rerum poteretur: contra eam nixi sua ipsius consilia disturbauerunt. quo tibi Imperator maiore cura, fideque amici & multa præsidia paranda sunt. hostem aduersum deprimere, strenuo homini haud diffi-

cile est. occulta pericula neque facere neque vitare, bonis in promptu est. Igitur vbi eos in ciuitatem adduxeris (quoniam quidē res nouata plebs erit) in ea re maxime animum exercitato, vt colantur boni mores, concordia inter veteres & novos coalescat. sed multo maximum bonum patriæ, ciuibus, tibi, liberis, postremo humanæ genti pepereris: si studiū pecuniæ aut sustuleris, aut quoad res feret, minueris. aliter, neq; priuata res, neque publica, neque domi, neque militiæ regi potest. Nā vbi cupido **DIVITIARVM** inuasit: neque disciplina, neque artes bonæ, neque ingeniū vllum satis pollet: quā animus magis, aut minus mature, postremo tamen succūbat. Sæpe iam audiui, qui Reges, quæ ciuitates, & nationes per opulentiam magnam imperia amiserint, quæ per virtutem inopes cœperant. ideo haud mirandum est. Nam vbi bonus, deteriorem diuitijs magis clarū, magisq; acceptū videt: primo æstuat, multaq; in pectore voluit. Sed vbi gloria honorem magis in dies, virtutē opulentia vincit: animus ad voluptatem à vero deficit. quippe gloria, **INDVSTRIA** alitur. vbi eam dempseris: ipsa per se virtus amara atque aspera est. Postremo vbi diuitiæ clarę habētur: ibi omnia bona vilia sunt, si des, probitas, pudor, pudicitia. nam ad **VIRTVTEM** vna & ardua via est. Ad pecuniam

A D C. CAESAREM

quà cuiq; lubet, nititur: & malis & bonis rebus ea creatur. Ergo in primis autoritatem pecunię demitto. neque de capite: neque de honore ex copijs quisquam magis, aut minus iudicauerit, si neq; prætor, neque consul ex opulentiã, verum ex dignitate creetur. sed de magistratu, facile populi iudicium fit. Iudices à paucis probari, regnum est: ex pecuniã legi, inhonestum. Quare omnes primæ classis iudicare placet, sed numero plures, q̄ iudicant. Neque Rhodios, neque alias ciuitates vnquã suorum iudiciorum pœnituit: vbi promiscue diues & pauper, vt cuiq; fors tulit, de maximis rebus iuxta, ac de minimis disceptat. Sed de magistratibus creandis, haud mihi quidem absurde placet lex, quam C. Gracchus in Tribunatu promulgauerat, vt ex confusis quinque classibus sorte centuriæ vocarentur. ita coæquantur. Dignitate, pecuniã, virtute anteire alius alium prope rabit. Nec ego magna remedia contra diuitias statuo. nã perinde OMNES RES laudantur atque appetuntur, vt earum rerum vsus est. Malitiã, præmijs exercetur. vbi ea dempseris, nemo omnĩ gratuito MALVS est. Cæterum AVARITIA bellua fera, immanis, intoleranda est. quò intendit: oppida, agros, fana, atque domos vastat, diuina cum humanis permiscet. neq; exercitus, neque mœnia obstant, quo minus vi sua pene-

tret: fama, pudicitia, liberis, patria, atque parentibus cunctos mortales spoliat. Verum si pecuniae decus ademeris: magna illa vis avaritiae facile bonis moribus vincetur. Atque haec ita sese habere, tametsi omnes aequi, atque iniqui memorēt: tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum est. cuius si dolum caueris: alia omnia in proclivi erunt. Nam hi, si virtute satis valerent: magis æmuli bonorum, quā invidi essent. quia desidia, & inertia, & stupor eos, atque torpedo inuasit: strepunt, obtrectāt alienam famam, suum dedecus existimant. Sed quid ego plura, quasi de ignotis memorem? M. Bibuli fortitudo atque animi vis in consulatum erupit: hebes lingua: magis malus, quā callidus ingenio. Quid ille audeat cui consulatus maximum imperiū maximo dedecori fuit? An L. Domitij magna vis est, cuius nullum membrum à flagitio, aut facinore vacat: lingua vana, manus cruētæ, pedes fugaces: quæ honeste nominari nequeūt, inhonestissima. Vnius tamē M. Catonis ingenium versutum, loquax, callidum, haud contemno. parantur haec, disciplina GRAECORVM. Sed virtus, vigilantia, labor, apud GRAECOS nulla sunt. Quippe cū domi libertatē suā per INERTIAM amiserint: censes ne eorū præceptis imperium haberi posse? Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles, in quibus sicut insti-

tūo: præter nomen nihil est additamenti. L.
 Posthumius, M. Fauoni⁹ mihi videtur quasi
 magnæ nauis superuacua onera esse, vbi sal-
 uī peruenire visi sūt. Siquid aduersi cohortū
 est: de illis potissimum iactura fit. quia pretij
 minimi sunt. Quoniā nūc, vt mihi videor,
 de plebe renouāda, corrigēdaq; disserui: De
 Senatu, quæ tibi agēda videtur, dicā. Postq̄
 mihi ætas, ingeniu⁹q; adoleuit: haud ferme
 armis atq; equis corpus exercui, sed animū
 in literis, q̄ natura firmus erat, in laboribus
 habui. atq; ego in ea vita multa legēdo, atq;
 audiendo ita cōperi: omnia regna, ciuitates,
 nationes vsq; eo prosperū imperiū habuisse,
 dū apud eos vera C O N S I L I A valuerūt.
 vbi cunq; gratia, timor, V O L V P T A S, ea
 corrumpere: post paulo immīnutæ opes, dein-
 de ademptū imperiū, postremo seruitus im-
 posita est. Equidē ego sic apud animū meū
 statuo, cuicunq; in sua ciuitate amplior, illu-
 striorq; locus, q̄ alijs est, ei magnam curam
 esse Reip. Nam cæteris salua vībe tantūmo-
 do libertas tuta est. Qui per virtutē sibi di-
 uitiās, decus, honorē pepererunt: vbi pau-
 lum inclinata Resp. agitari cōpit, multiplici-
 ter animus curis atq; laborib⁹ fatigatur. aut
 gloriā, aut libertatē, aut rem familiarē defen-
 sat, omnibus locis adest, festinat. quāto in se-
 cundis rebus florentior fuit, tanto in aduers-
 sis asperius, magisq; anxie agitat. Igitur vbi

plebs Senatui, sic vt corpus animo obedit, eiusq; consilia exequitur: patris consilia valere decet. populo superuacanea est calliditas. Itaq; maiores nostri cum bellis asperis premerentur: equis, viris, pecunia amissa nunq̄ defessi sunt armati de imperio certare. non inopia rerum, non vis hostium, non aduersa res ingentem eorum animum subegit. quin quæ virtute coeperant, simul cum anima retinerent. Atq; ea magis fortibus consilijs, q̄ bonis prælijs patrata sunt. Quippe apud illos vna Resp. erat: ei consulebant: factio contra hostes parabatur. Corpus atque ingenium, patriæ, non suæ quisque potentia exercitabat. at hoc tempore cōtra ea, homines nobiles, quorum animos socordia, atque ignauia inuasit, ignari laboris, hostium, militiæ domi factione instructi, per superbiam cunctis gentibus moderantur. Itaq; patres, quorum consilio antea dubia Resp. stabiliebatur oppressi: ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes, agitantur. interdum alia, deinde alia decernunt. vt eorum, qui dominantur, simultas, ac arrogatia fert: ita bonū, malumq; publicum existimant. Qz si aut libertas æqua omnium, aut sententia obscurior esset: maioribus opibus Resp. & minus potes nobilitas esset. Sed quoniā coæquari gratiam omnium difficile est, quippe cum illis maiorū virtus partam reliquerit gloriam, di

AD C. CAESAREM

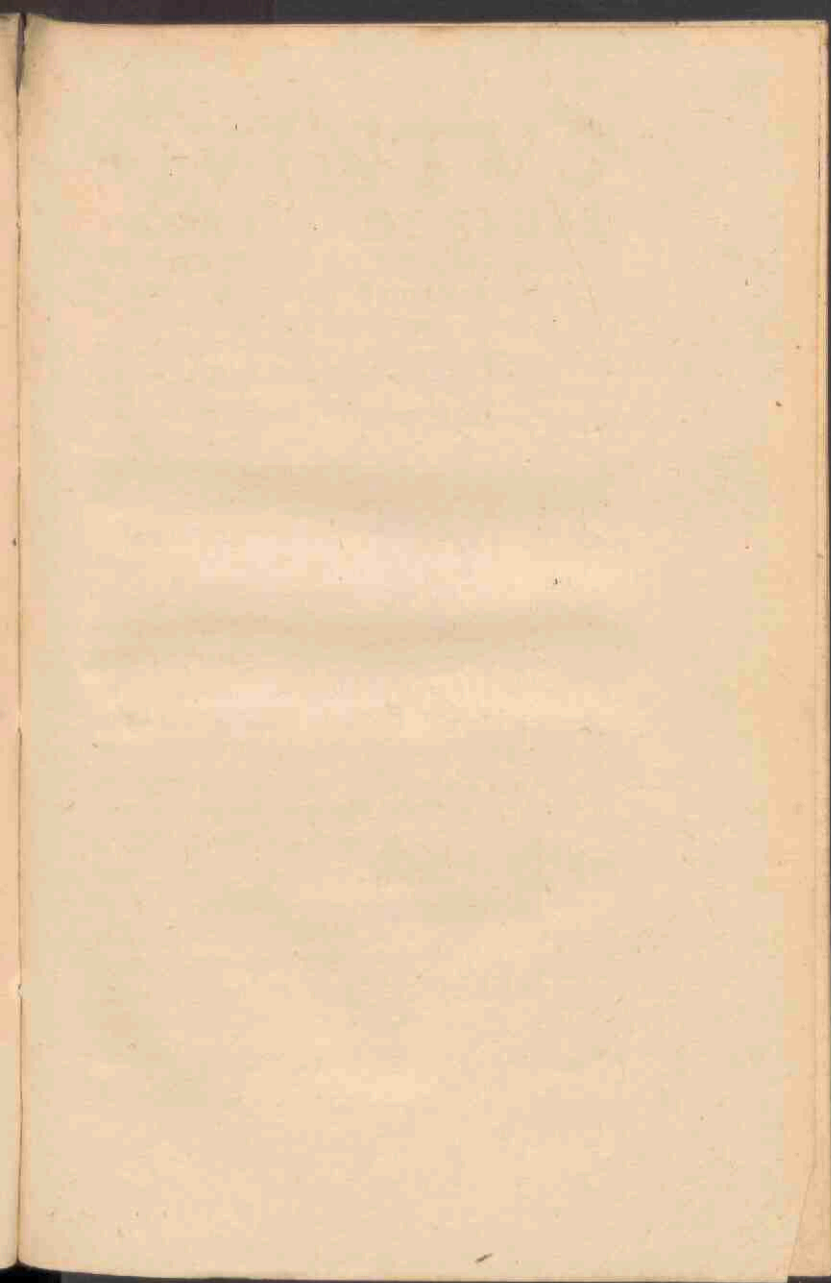
gnitatem, clientelas, cætera multitudo ple-
 raq; inscia, sit sententiâ eorum à metu libera:
 ita occulto sibi quisq; alterius potentia cha-
 rior erit, libertas iuxta bonis & malis, strenu-
 is atq; ignavis optabilis est. Verum eam ple-
 riq; metu deserunt, stultissimi mortales: q; in
 certamine dubiû est, quorsum accidat. id per
 inertia in se, quasi victi recipiunt. Igitur dua-
 bus rebus confirmari posse Senatû puto,
 si numero auctus per tabellâ sententiâ feret.
 Tabella obtentû erit, quo magis animo li-
 bero facere audeat. In multitudine: & præsi-
 dij plus, & usus amplior est. Nã ferè his tem-
 pestatibus alij iudicijs publicis, alij priuatis
 suis atq; amicorû negotijs implicati, haud
 sane Reipub. consilijs adfuerunt. Neque eos
 magis occupatio, quàm superba imperia dis-
 stinuerunt. Homines nobiles cû paucis senato-
 rijs, quos additamêta factionis habêt, quæ-
 cunque libuit probare, reprehendere, decernere,
 ea vti libido tulit, facere. Verû vbi nu-
 mero Senatorum aucto per tabellam senten-
 tiæ dicentur: illi superbiam suam dimittent,
 vbi ijs obediendû erit, quibus antea crude-
 lissime imperitabât. Forsitan Imperator, per
 lectis literis, decernes, quem numerû Sena-
 torum fieri placeat, quòque modo in multa
 & varia officia distribuatur. Et quoniam iu-
 dicia primæ classis mittenda putem, quæ de-
 scriptio, qui numerus, in quoq; genere futurus

rus sit: ea mihi omnia generatim describere
 haud difficile factu fuit. sed prius laborandū
 visum est de summa consilij, id'que tibi pro-
 bandum verum esse, si hoc itinere vti decre-
 ueris. cætera in promptu erunt. Volo ego cō-
 silium meū prudens, maxime'que vsui esse.
 Nam vbicunque tibi res prospere cedit, ibi
 mihi bona fama eueniet. Sed me illa magis
 cupido exercet, vt quocūque modo, & q̄ pri-
 mū Respu. adiuuetur. libertatem gloria clā-
 riorē habeo. Atque ego te oro, hortor'q;
 ne clarissimus Imperator Gallica gente sub-
 acta, Populi Ro. summū atq; inuictum im-
 periū tabescere vetustate, ac per summā so-
 cordiā dilabi patiaris. Profecto si id accidat:
 neque tibi nox, neque dies curā animi sedita-
 uerit, quin in sōnijs exercitus furibūdus atq;
 amens alienata mēte feraris. Nāq; mihi pro-
 vero constat, omniū mortaliū vitam diuino
 numine inuisi, neque bonum, neque malum
 facinus cuiusquā pro nihilo haberi. Sed ex
 natura diuersa præmia bonos, malos'que se-
 qui. Interea forte ea tardius procedūt. suus
 cuique animus ex conscientia spem præbet.
 Qz si tecū patria, atq; parētes possent loqui,
 scilicet hæc tibi dicerēt, O Cæsar, nos te ge-
 nuimus fortissimī viri in optima vrbe dec⁹,
 præsidiiq; nobis, hostibus terrorē. quę mul-
 tis laboribus & periculis cœperamus, ea tibi
 nascētī cū anima simul tradidimus, patriam

AD C. CAESA. DE REP. ORDI.

maximam in terris, domū, familiāq; in patria clarissimā, præterea bonas artes, honestas diuitias, postremo omnia honestamenta pacis, & præmia belli pro his amplissimis beneficijis, non flagitium à te, neq; malum facinus petimus: sed vti libertatem euersam restituas. qua re patrata, profecto per gentes omnes fama virtutis tuæ volitabit. Nanque hac tempestate tametsi domi, militiæque præclara facinora egisti, tamen gloria tua cū multis viris fortibus æqualis est. Si vero vrbem amplissimo nomine, & maximo imperio prope iam ab occasu restitueris, quis te clarior? quis maior in terris fuerit? quippe si morbo iam, aut fato huic imperio, secus accidat: cui dubiū est quin per orbem terrarū vastitas, bella, cædes oriantur? Quod si tibi bona libido fuerit patriæ parentibus gratificandi, posteroq; tempore Repu. restituta super omnes mortales gloria agnita, tuaq; vnius mors vita clarior erit. Nam viuos interdum fortuna, sepe inuidia fatigat. Vbi anima naturę cessit, demptis obtrektoribus, ipsa se virtus magis, magisq; extollit. Quæ mihi vtissimissima factu visa sunt, quæque tibi vsui fore credidi: quàm paucissimis potui perscripsi. Cæterū Deos immortales obtestor, vt quocunque modo ages, ea res tibi, Reique P. prospere veniat.

FINIS.

ocnt 82079380